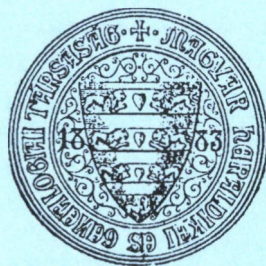


TURUL

A Magyar Történelmi Társulat,
a Magyar Országos Levéltár
és
a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság
Közlönye

SZERKESZTIK:

DRASKÓCZY ISTVÁN, KOLLEGA TARSOLY ISTVÁN,
NYULÁSZINÉ STRAUB ÉVA, PANDULA ATTILA,
SOÓS ISTVÁN



HETVENHETEDIK KÖTET
2004/1-2. füzet

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
SZERKESZTŐSÉG: MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

MMIV

E számunk szerzői

Bertényi Iván Dr., egyetemi tanár (ELTE BTK)
Berényi László, ny. mérnök (Bécs)
Draskóczy István dr., egyetemi docens (ELTE BTK)
Horváth Lajos dr., ny. levéltáros
Kristóf Ilona dr., főiskolai adjunktus (Eger)
Kubinyi András Dr., ny. egyetemi tanár
Mészáros Orsolya, muzeológus (Visegrád)
Merényi-Metzger Gábor, tanár (Gyula)
Pandula Attila dr., egyetemi adjunktus, a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság főtitkára
Rainer Pál, régész-muzeológus (Veszprém)
Újj Anna dr., főiskolai adjunktus (Nyíregyháza)

E számunk a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával készült



TURUL

LXXVII. évfolyam

2004/1–2. füzet

Szerkesztik: DRASKÓCZY ISTVÁN, KOLLEGA TARSOLY ISTVÁN, NYULÁSZINÉ STRAUB ÉVA,
PANDULA ATTILA, SOÓS ISTVÁN

Szerkesztőség címe: Magyar Országos Levéltár
1014 Budapest, Bécsikapu tér 4.

Az egyes közlésekért a szerzők felelnek. Címük a szerkesztőségben.
A beküldött kéziratokat nem őrizzük meg, és nem küldjük vissza.

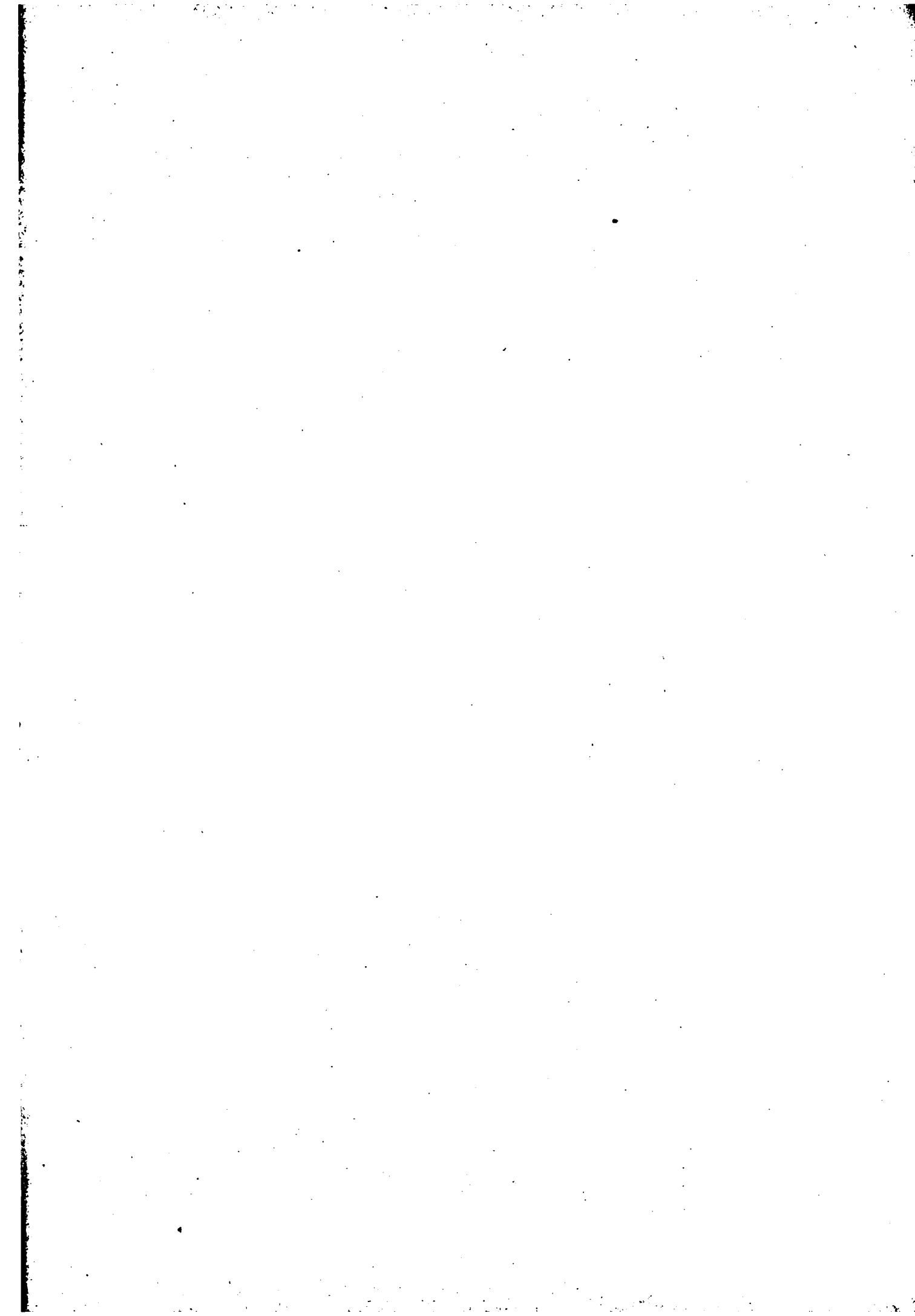
Kiadja a Magyar Történelmi Társulat

Felelős szerkesztő: NYULÁSZINÉ STRAUB ÉVA

Nyomdai előkészítő munkák: Élőfej Bt.

Nyomás és kötés: Kurucz Gábor

ISSN 1216-7258





SOLYMOSI LÁSZLÓ PROFESSZOR HATVAN ÉVES

Egy idős kutató mindig meglepődik, ha arról értesül, hogy az a fiatalabb pályatársa, akinek a munkásságát annak egyetemi évei óta figyelemmel kísérte, és akit a szakma fiatal kutatói között az egyik legtehetségesebbnek tartott, hatvanadik életévét tölti be. Igaz, ez az élet rendje. Jőmagam másfél évtizeddel vagyok idősebb Solymosi Lászlónál, akit tanítottam az egyetemen, most pedig az egykori kezdőt a beérkezett hatvanévesek között köszönhetem.

A beérkezetté másban is megmutatkozik. Közel másfél évszázada a magyar medievisztika legrangosabb állása a budapesti tudományegyetem (amelyet ma ELTE néven ismerünk) középkori magyar történeti tanszékének a vezetői tiszte. A jubiláns nem rég vette át ezt a beosztást, és ezzel a medievisztika olyan óriásainak lépett az örökébe, mint – többek közt – Marczali Henrik, Hóman Bálint, Mályusz Elemér, Deér József.

Az ünnepeltre, mint tudósra a szakmai igényesség, a forrásokra való támaszkodás a jellemző. Ez ugyan általános követelmény, nála talán még inkább meghatározó. Nem ad ki a kezéből olyan kéziratot, amelyet előtte sokszor „át ne rágott volna”. Erre jó példa az 1994-ben elkészült, majd 1998-ban nyomtatásban megjelent akadémiai doktori értekezése – „A földesúri járadékok új rendszere a 13. századi Magyarországon”. A témával – ha nem tévedek – 1984 előtt kezdett el foglalkozni, hiszen az „1275-ös hospes kiváltság” tanulmánya már ehhez a témakörhöz tartozik. A rákövetkező tíz esztendőben sok előtanulmányt bocsátott közre, de a monográfia váratott magára. Ha értesülésem nem csal, a Történettudományi Intézetből való eltávolítása (1992) mögött is az állt, hogy vezetői nem tudták kivárni a munka elkészültét. Pedig Solymosinak volt igaza: végül olyan monográfiát sikerült letennie az asztalra, ami a magyar közép-

kortudomány egyik alapműve lett. Emlékszem, hogy néhai Engel Pál a mű elkészülte után igazat adott a jubilánsnak, és mintegy önkritikát gyakorolva ismerte el, hogy kár volt őt sürgetni. Ha jól számoltam, 1968-tól kezdve 144 tudományos közleménye (könyvek, tanulmányok, recenziók) jelent meg.

Solymosi egy olyan, nagyon tehetséges generációhoz tartozik, amelyik a hatvanas-hetvenes évek fordulóján az új módszerek iránti fogékonyságával, az eléggé megmerevedett tudományos struktúrával való szembenállásával, vitakészségével tűnt ki. 1971 tavaszán Éri István Nagyvázsönyben rendezte meg a magyar középkor kutatóinak interdiszciplináris találkozóját, ahová a „nagy öregek” többségét nem hívták meg. A jubiláns ekkor vált az egyik legismertebb kezdő kutatóvá. Az Árpád-kori helynevek történeti felhasználásáról akkor uralkodó, szinte tudományos közmegegyezéséssé váló elméletet konkrét források felhasználásával cáfolta meg. Az előadás csak 1973-ban jelent meg, lényegét azonban a Magyar Nyelv 1972-es kötetében már közölte (különben ennek a megjelenését is meg akarták akadályozni). Az elmélet fő képviselője nem éppen baráti hangú vitacikkkel támadta utóbb őt.

Bolla Ilona tanítványaként először főleg parasztságtörténeti és helytörténeti témákkal foglalkozott. A Történelmi Szemle 1976-os évfolyamában a helytörténet középkori forrásairól megjelent módszertani tanulmánya hosszú ideig marad kézikönyvértékű. Mindig érdekelte szülőföldje, ezért Veszprém megyével, a szomszédos megyékkel (és településeikkel) foglalkozó munkák sorát jelentette meg. Egyik, a magyar középkortudományt nagy mértékben befolyásoló (119 oldal hosszú!), a Veszprém megye 1488. évi adólajstromáról és az Ernuszt-féle megyei adószámadásokról szóló írásában (Tanulmányok Veszprém

megye történetéből, 1984), és az azt kivonatoló, a Történelmi Szemle 1985-ös évfolyamában megjelent cikkében ugyanis arra a következtetésre jutott, hogy az állami adóalapnak tekintett jobbágyporta nem azonos a jobbágytelekkel, mint gazdálkodási egységgel. Ennek döntő népességtörténeti következménye lett, hisz Szabó István népesedéstörténeti műve kiindulópontjának téves voltát bizonyította be.

A helytörténetnek, a parasztság múltjának a kutatása mellett, amelynek a témaköréhez tartozik hozzá a már említett doktori értekezése (és előzményei), 1984-től kezdett el foglalkozni történeti segédtudományi témákkal. Kumorovitz professzor nyomdokai-ba lépett, hisz pecsétek, hiteleshelyek, magánjogi írásbeliség voltak egykori közös mesterünk főbb kutatási területei. A segédtudományok művelésével vált Solymosi László nemzetközileg elismert tudóssá, nem egy e tárgyú dolgozata idegen nyelven, külföldön jelent meg, és aratott sikereket.

A számos új megállapítást hozó, a magyar medievisztika fejlődését elősegítő munkái mellett külön ki kell emelnünk forrásfeltáró és forráskiadó tevékenységét. Ezt azért szükséges hangsúlyozni, mert kutatóink többsége ritkán szánja el magát a sok pepecseléssel járó, és látványos eredményeket nem mindig hozó forráskiadásra (idősebb kutatók, akik a második világháború után források publikálására kényszerültek, panaszkodtak is nekem emiatt). Igaz, az ifjabb generációnál már örvendetesen változik a helyzet. Teljeségre nem törekedhetek, és nem idézhetem azt a sok forrást, amelyet egy-egy tanulmány függelékében közölt. 1979-ben Érszegi Gézával és Kenéz Győzővel együtt kiadója volt az 1514-es parasztháború oklevéltárának. 1993-ban igen fontos forrást, a veszprémi püspökség 1524. évi urbáriumát (Kredics Lászlóval közösen) adta közre. Ezt követte 1997-ben a veszprémi egyház 1515. esztendei zsinati határozatainak, illetve a veszprémi káptalan 1495–1534. évi számadáskönyvének a megjelentetése (utóbbit Kredics Lászlóval és Madarász Lajossal együtt). 2002-ben az esztergomi székeskáptalan jegyzőkönyveit (1500–1502,

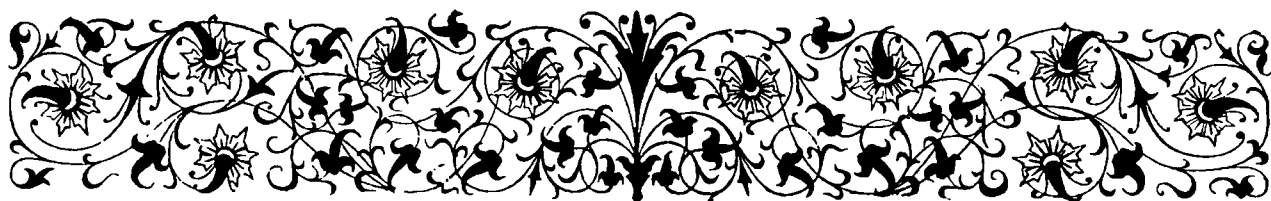
1507–1527) közölte. Mind egyháztörténeti, mind pedig gazdaságtörténeti szempontból adnak ezek a kötetek fontos, új ismereteket. Megjegyzem, lényegükre magának a jubilánsnak a dolgozatai mutattak rá. Ezek a művek Solymosi egy másik fontos kutatási területéhez, a középkori egyháztörténethez kapcsolódnak.

Szólni kell az ünnepeelt könyvismertető tevékenységéről, hisz az általa írt recenziók szinte ugyanolyan fontosak, mint megjelent tanulmányai. Mint írtam, Solymosi igényes kutató. Biztos szemmel veszi észre a bírált munka hibáit, s ezeket „kíméletlenül” tárja az olvasó elé. Néha ezekről az írásokról egykori nagy tanszéki elődje, Mályusz Elemér jut az eszembe, aki ugyancsak félelmetes recenzensnek számított.

Már említettem, hogy Solymosit eltávolították a Történettudományi Intézetből. Utólag nézve, ez végül is a magyar középkortudomány számára haszonnal járt, hisz több lehetősége lett a tanításra, utódok nevelésére, iskolateremtésre. A Debreceni Egyetemre került ugyanis, ahol a történeti segédtudományokat oktatta. Az ottani doktori iskola adott számára új lehetőséget. Szép számmal jutottak kiváló fiatalok – többnyire Solymosi László témavezetése mellett – PhD fokozathoz. Tekintélyes részük más egyetemen végzett, mégis Debrecenben szereztek meg a tudományos fokozatot, ami önmagában is mutatja iskolateremtő egyéniségét. Debreceni tevékenysége mellett a kilencvenes években ő alapította meg a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen a medievisztika tanszéket, amelyet azóta az általa kiépített úton Szovák Kornél és Kóta Péter vezet tovább. Solymosi tanítványai a fiatal középkorkutatók élvonalába tartoznak, s így vált a nem régen alapított egyetem a mai napig érvényesülő módon a középkor történeti oktatás fellegvárává.

Adja Isten, hogy ezt az utat folytassa az ELTE Középkori és Kora-Újkori Magyar Történeti Tanszékén, amihez jó egészséget, további hosszú életet, sok sikert kívánok neki. Ad multos annos!

Kubinyi András



SOLYMOSI LÁSZLÓ MŰVEINEK BIBLIOGRÁFIÁJA

1968

Megjegyzések a jobbágyság költözésével foglalkozó határozat értékeléséről. In *Diákkori Füzetek* III. 1. A. KLTE, Debrecen, 1968. 96–108.

1969

Adatok (Rákos)Palota középkori történetéhez. In *Adattár Budapest XV. kerülete történetének tanulmányozásához*. Szerk.: W. Somogyi Ágnes. Bp., 1969. 25–32.

Urbaria et Conscriptioes. Művészettörténeti adatok. 1–2. Szerk.: Henszlmann Lilla. Az anyagot gyűjtötte és a bevezetést írta Baranyai Béláné. (Művészettörténeti Dokumentációs Központ Forráskiadványai 4.) Bp., 1967. Ismertetés: *Műemlékvédelem* 13 (1969) 2. sz. 115–116.

1970

Beszámoló Vay Ádám halálának 250 éves évfordulóján rendezett emlékülésről. *Századok* 104 (1970) 3. sz. 809–812.

Folyóiratszemle. *Századok* 104 (1970) 3. sz. 763–764, 767–768, 768–769.

1971

Barta Gábor–Solymosi László: Szűcs Jenő: „Gentilizmus”. A barbár etnikai tudat kérdése c. értekezésének vitája. *Történelmi Szemle* 14 (1971) 1–2. sz. 204–221.

1972

A jobbágyköltözésről szóló határozat helye a költözés gyakorlatában. *Agrártörténeti Szemle* 14 (1972) 1–2. sz. 1–40.

Árpád-kori helyneveink felhasználásáról. *Magyar Nyelv* 68 (1972) 2. sz. 179–190.

Érszegi Géza–Kenéz Győző–Solymosi László: Az 1514-es magyarországi parasztháborúra vonatkozó források a Zichy-család levéltárából. *Századok* 106 (1972) 4–5. sz. 1013–1042.

A parasztháború története Európában. Nemzetközi tudományos ülészak a Dózsa-évforduló alkalmából. *Népszabadság* 30 (1972. szeptember 19.).

1973

Helynevek és történettudomány. In *A magyar középkor kutatóinak nagyvászsonyi találkozásán elhangzott előadások, hozzászólások*. (1971. május 6–8.) Összeállította: Éri István. Veszprém, 1973. 105–112.

1974

Középkori végrendeleteink forrásértékéről. *Tiszatáj* 28 (1974) 6. sz. 26–29.

Hajdú-Bihari kéziratok térképek. Szerk.: Komoróczy György. (Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Közleményei 1.) Debrecen, 1972. Ismertetés: *Századok* 108 (1974) 4. sz. 993–995.

Hajdú-Bihari kéziratok térképek. (Cartes manuscrites de Hajdú-Bihar.) Rédigées par Gy. Komoróczy. Debrecen, 1972. Ismertetés: *Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae* 20 (1974) 3–4. sz. 463–465.

Mítoszok nélkül. Szűcs Jenő: Nemzet és történelem. Ismertetés: *Népszabadság* 32 (1974. december 5.).

1976

A helytörténet fontosabb középkori forrásainak kutatása és hasznosítása. *Történelmi Szemle* 19 (1976) 1–2. sz. 123–155, 308–309, 312–313.

Karl I. In *Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas*. Hg. von Mathias Bernath-Felix von Schoeder. Bd. II. (Südosteuropäische Arbeiten 75/II.) München, 1976. 371–373.

Kilenc évszázad. Szabó István: Jobbágyság – parasztság. Ismertetés: *Népszabadság* 34 (1976. szeptember 9.).

1977

A hódoltság néhány somogyi település történetében. *Somogy Megye Múltjából* 8 (1977) 11–64.

1978

Váraink története. Fügedi Erik: Vár és társadalom a XIII–XV. századi Magyarországon, Engel Pál: Királyi hatalom és arisztokrácia viszonya a Zsigmond–korban (1387–1437). Ismertetés: *Népszabadság* 36 (1978. március 2.).

1979

Mikóczy Alajos–Solymosi László: Nagybjom története. Gyergyai Albert előszavával. Kaposvár, 1979. 510–. A kötetben önálló alkotás: Bevezetés (9–10), Nagybjom és pusztáinak története a kora középkortól a jobbágyfelszabadításig. Feudalizmus-kori történetünk fejlődésmenetének lokális vizsgálata (11–325). Mindez külön kötetként (Kaposvár, 1979.) is megjelent. – Recenzió a műről: *Somogy* 8 (1980) 1. sz. 104–105.

Monumenta rusticorum in Hungaria rebellium anno MDXIV. Maiorem partem collegit Antonius Fekete Nagy. Ediderunt Victor Kenéz et Ladislaus Solymosi atque in volumen rededit Geisa Érszegi. (Publicationes Archivi Nationalis Hungarici II. Fontes 12.) Akadémiai Kiadó, Bp., 1979. 727 + XXXVIII tábla, térkép. – Recenziók a műről: *Levéltári Közlemények* 50 (1979) 1. sz. 139–141 – *Historický Časopis* 28 (1980) 2. sz. 317–319 – *Československý Časopis Historický* 28 (1980) 3. sz. 431 – *Przegląd Historyczny* 71 (1980) 4. sz. 865 – *Zeitschrift für Agrargeschichte und Agrarsoziologie* 28 (1980) 2. sz. 255–256 – *Békési Élet* 16 (1981) 1. sz. 111–114 – *Annales ESC* 36 (1981) 6. sz. 1064–1066 – *Zeitschrift für Ostforschung* 30 (1981) 3. sz. 458–459 – *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs* 36 (1983) 457–459.

Gutheil Jenő: Az Árpád-kori Veszprém. Sajtó alá rendezte: Kredics László. (Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 1.) Veszprém, 1977. Ismertetés: *Századok* 113 (1979) 3. sz. 549–552.

1980

A tanyarendszer középkori előzményeinek historiográfiája. In *A magyar tanyarendszer múltja. Tanulmányok*. Szerk.: Pölöskei Ferenc–Szabad György. Akadémiai Kiadó, Bp., 1980. 71–96.

1981

Magyarország történeti kronológiája. Főszerk.: Benda Kálmán. I. A kezdetektől 1526-ig. Szerk.: Solymosi László. Akadémiai Kiadó, Bp., 1981. 350–. Saját részek: 895–1196: 67–124 (Érszegi Gézával), 1197–1309: 124–192.

1983

Magyarország történeti kronológiája. Főszerk.: Benda Kálmán. I. A kezdetektől 1526-ig. Szerk.:

Solymosi László. Akadémiai Kiadó, Bp., 1983. 350–. Saját részek: 895–1196: 67–124 (Érszegi Gézával), 1197–1309: 124–192.

Köszeg 1490. évi feladása. *Vasi Szemle* 37 (1983) 1. sz. 94–101.

1984

Hospes kiváltság 1275-ből. In *Tanulmányok Veszprém megye múltjából*. Szerk.: Kredics László. (Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 3.) Veszprém, 1984. 17–100.

Veszprém megye 1488. évi adólajstroma és az Ernuszt-féle megyei adószámadások. In *Tanulmányok* (i. m.) 121–239.

A hiteleshelyi pecséthasználat kezdeteihez. In *Magyar Herald. Forrásközlő, családtörténeti és címertani évkönyv. I. A magyar hivatali írásbeliség fejlődése. 1181–1981*. Szerk.: Kállay István. Bp., 1984. 91–139.

Észrevételek a Ciszterci Rend magyarországi történetének repertóriumáról. *Levéltári Közlemények* 55 (1984) 1. sz. 237–251.

Ki volt Őrs vezér? In *Olvastam valahol... II. Történelemszerek a Rádió ismeretterjesztő műsoraiban*. Bp., 1984. 33–35.

Könyves Kálmán király. In *Olvastam valahol... II.* (i. m.) 42–49.

1985

Az Ernuszt-féle számadáskönyv és a középkor végi népességszám. (A középkori megyei adószámadások forrásértéke.) *Történelmi Szemle* 28 (1985) 3. sz. 414–436.

A veszprémi székesegyház leltára könyvjegyzékkel. A veszprémi székesegyház leltára könyvkölcsönzési bejegyzésekkel. (2 katalógustétel.) In *Kódexek a középkori Magyarországon. Kiállítás az Országos Széchényi Könyvtárban*. Budavári Palota, 1985. november 12. – 1986. február 28. Bp., 1985. 125–126.

III. Béla. In *Ezer év. Arcképek a magyar történelemből*. Főszerk.: Pozsgay Imre, Szerk.: Mód Aladár-né. Bp., 1985. 22–25.

IV. Béla. In *Ezer év* (i. m.) 26–30.

Ferenc L. Hervay: Repertorium historicum Ordinis Cisterciensis in Hungaria. (Bibliotheca Cisterciensis 7.) Roma, 1984. Ismertetés: *Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae* 31 (1985) 3–4. sz. 426–436.

1986

Magyarország történeti kronológiája. Főszerk.: Benda Kálmán. I. A kezdetektől 1526-ig. Szerk.: Solymosi László. Akadémiai Kiadó, Bp., 1986. 350–. Saját részek: 895–1196: 67–124 (Érszegi Gézával), 1197–1309: 124–192.

Dusnok helynevek a középkori Magyarországon. In *A Dunántúl településtörténete*. VI. (XI–XIX. szá-

zad.) A Magyar Tudományos Akadémia veszprémi és pécsi bizottságainak VI. konferenciája, Veszprém, 1984. április 16–17. Szerk.: Somfai Balázs. (PAB-VEAB Értesítő 1986.) Veszprém, 1986. 55–70.

Előszó. In *A Komárom Megyei Levéltár dolgozóinak előadásai a VEAB konferenciákon. 1976–1984.* Esztergom, 1986. I–II.

1987

Das kirchliche Mortuarium im mittelalterlichen Ungarn. Forschungen über Siebenbürgen und seine Nachbarn. Festschrift für Attila T. Szabó und Zsigmond Jakó. Hg. von Kálmán Benda–Thomas von Bogyay–Horst Glassl–Zsolt K. Lengyel. Bd. I. (Studia Hungarica 31.) München, 1987. 51–65.

Egyházi és világi (földesúri) mortuarium a 11–14. századi Magyarországon. *Századok* 121 (1987) 4. sz. 547–583.

Előszó. In *Hidegkuti Mihály–Hudi József: Hidegkút története.* Veszprém, 1987. 5–8

Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg. Hg. von der Burgenländischen Landesregierung. IV. Bd. Die Urkunden von 1328 bis 1342 mit Nachträgen von 1284 bis 1318. Bearbeitet von Irmtraut Lindeck-Pozza. (Publikationen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung, Siebente Reihe.) Wien–Köln–Graz, 1985. Ismertetés: *Századok* 121 (1987) 4. sz. 733–736.

Pfeiffer János–Szigeti Kilián: A veszprémi székesegyház zenéjének története. (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae VI.) München, 1985. Ismertetés: *Magyar Könyvszemle* 103 (1987) 2. sz. 156–157.

1988

Krónika. In *Magyarok a Kárpát-medencében.* Összeállította és Szerk.: Glatz Ferenc. (História könyvek.) Pallas Kiadó, Bp., 1988. 26–68 (passim).

Vid ispán, a „rossz szellem„. In *Olvastam valahol... III. Történések a Rádió ismeretterjesztő műsoriban.* Bp., 1988. 36–39.

Kik voltak a dusnokok? In *Olvastam valahol... III.* (i. m.) 44–46.

1989

Harangozó nevű települések a középkori Magyarországon. In *A Dunántúl településtörténete.* VII. Faltak, várak és puszták a Dunántúlon (XI–XIX. század). A Magyar Tudományos Akadémia veszprémi és pécsi bizottságainak VII. konferenciája, Veszprém, 1987. október 19–21. Szerk.: Somfai Balázs. (PAB-VEAB Értesítő 1989.) Veszprém, 1989. 281–290.

Könyvhasználat a középkor végén. (Könyvkölcsonzés a veszprémi székesegyházi könyvtárban.) In

Tanulmányok a középkori magyarországi könyvkultúráról. Szerk.: Szelestei N. László. (Országos Széchényi Könyvtár Kiadványai, új sorozat 3.) Bp., 1989. 77–119.

Guden magánoklevele másodlagos pecsétjének eredete. *Veszprémi Történelmi Tár* 1 (1989) 101–105.

Krónika. In *Magyarok a Kárpát-medencében.* Összeállította és Szerk.: Glatz Ferenc. (História könyvek.) Pallas Kiadó, Bp., 1989. 26–68 (passim).

1990

Glöckner (Harangozó) und Siedlungen mit Harangozó-Ortsnamen im mittelalterlichen Ungarn. In *Settlement and Society in Hungary.* Edited by Ferenc Glatz. (Etudes Historiques Hongroises 1990 publiées à l'occasion du XVII^e Congrès International des Sciences Historiques par le Comité National des Historiens Hongrois 1.) Institute of History of the Hungarian Academy of Sciences, Bp., 1990. 63–78.

A szőlő utáni adózás első korszaka. *Agrártörténeti Szemle* 32 (1990) 1–4. sz. 22–50, 305–306.

A magyarországi középkori latinság szótára. *Levéltári Szemle* 40 (1990) 3. sz. 81–88.

Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg. 4. Band. Die Urkunden von 1328 bis 1342 mit Nachträgen von 1284 bis 1318. Barb. von Irmtraut Lindeck-Pozza. (Publikationen d. Inst. f. Österr. Geschichtsforschung. Reihe 7/4.) Böhlau (Komm.), Wien, 1985. Ismertetés: *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* 98 (1990) 1–2. sz. 190–195.

Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára. I–II. Bp., Negyedik, bővített és javított kiadás. 1988. Ismertetés: *Századok* 124 (1990) 3–4. sz. 552–558.

1991

Árpád-kori okleveleink grafikus szimbólumai. *Aetas* 1991. 3–4. sz. 14–39.

Falumonográfiák Magyarországon. *Comitatus* 1 (1991) 5–6. sz. 100–107.

Ladislav IV. In *Lexikon des Mittelalters.* Bd. V. München–Zürich, 1991. 1611. col.

The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary, Volume 1, 1000–1301. Translated and edited by János M. Bak–György Bónis–James Ross Sweeney. (The Laws of Hungary, editor-in-chief Peter I. Hidas, Series I, Volume 1.) Charles Schlacks, Jr., Bakersfield/California, 1989. Ismertetés: *Levéltári Szemle* 41 (1991) 1. sz. 89–91.

1992

Munera festivalia – ünnep és adózás. In *Egyházak a változó világban.* Szerk.: Bárdos István – Beke Margit. (A nemzetközi egyháztörténeti konferencia elő-

adásai. Esztergom, 1991. május 29–31.) Esztergom, 1992. 149–156.

Az egri káptalan dékánválasztási statútumai a XV. századból. *Levéltári Közlemények* 63 (1992) 1–2. sz. 137–156.

A Dunántúl településtörténete. IX. Város – mezőváros – városiasodás. (A Magyar Tudományos Akadémia veszprémi és pécsi bizottságainak IX. konferenciája. Veszprém, 1990. november 8–9.) Szerk.: Solymosi László–Somfai Balázs. Veszprém, 1992. 322–. A kötetben saját rész: Előszó (7–8).

1993

Kredics László–Solymosi László: A veszprémi püspökség 1524. évi urbárium. *Urbarium episcopatus Vesprimiensis anno MDXXIV.* (Új Történelmi Tár, *Fontes minores ad historiam Hungariae spectantes* 4.) Akadémiai Kiadó, Bp., 1993. 142 + térkép. – Recenziók a műről: *Veszprémi Szemle* 2 (1994) 1. sz. 98–100 – *Magyar Nyelv* 90 (1994) 4. sz. 479–481 – *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 19–20 (1993–1994) 595 – *Turul* 67 (1994) 3. sz. 99.

Az esztergomi érseki oklevéladás kezdetei. In *Kezdet és újkezdés. A Szent Adalbert székesegyház és Oláh Miklós jubileuma.* Szerk.: Beke Margit. (Strigonium Antiquum 2.) Márton Áron Kiadó, Bp., 1993. 81–86.

Szent István király társadalma. In *Gizella és kora.* Felolvasóülések az Árpád-korból 1. Szerk.: V. Fodor Zsuzsa. (Veszprémi Múzeumi Konferenciák 4.) Veszprém, 1993. 7–17.

Gesellschaftstruktur zur Zeit des Königs István des Heiligen. In *Gizella és kora* (i. m.) 59–69.

1994

Hozott-e törvényt Szent István király a torlókról? In *Doctor et apostol. Szent István-tanulmányok.* Szerk.: Török József. (Studia Theologica Budapestinsia 10.) Bp., 1994. 229–271.

Költözési illeték a 13–14. századi Magyarországon. In *Scripta manent. Ünnepi tanulmányok a 60. életévét betöltött Gerics József professzor tiszteletére.* Szerk.: Draskóczy István. Bp., 1994. 95–104.

Az Árpád-kori veszprémi püspökök tevékenysége okleveleik tükrében. In *Veszprém kora középkori emlékei.* Felolvasóülések az Árpád-korból 2. Szerk.: V. Fodor Zsuzsa. (Veszprémi Múzeumi Konferenciák 5.) Veszprém, 1994. 49–62.

Ajándék, cartula sigillata, census, chirographum, egyházi nemes, exemptio, hiteleshely, immunitas, istenítélet, kamarahaszna, kápolnaispán, mansio, nyestbóradó, Pornó, praedium, rendkívüli adó, szabad költözés, telek, Várad Regestrum, veszprémi iskola, veszprémi püspökség. (21 szócikk.) In *Korai magyar történeti lexikon.* (9–14. század). Főszerk.: Kristó Gyula, Szerk.: Engel Pál–Makk Ferenc. Aka-

démiai Kiadó, Bp., 1994. 32, 136, 137, 181–182, 206, 263–264, 281, 290–291, 320, 325, 442, 497, 552, 557, 574–575, 613, 666, 713, 727–728.

Borsa Iván–Györffy György–Solymosi László: Traduction des termes du Vocabulaire en langue hongroise. Index alphabétique des termes hongrois. In *Vocabulaire International de la Diplomatie.* Ed. M^a Milagros Cárceles Ortí. Generalitat Valenciana, Universitat de València, València, 1994. 161–167, 261–268

Káptalani statútumok, Nágocsi Gáspár, a veszprémi székesegyház könyvjegyzéke, zsinati határozatok. (4 szócikk.) In *Új Magyar Irodalmi Lexikon.* I–III. Főszerk.: Péter László. Akadémiai Kiadó, Bp., 1994. II. 959, 1434, III. 2251–2252, 2329–2330.

Harangozók és Harangozó nevű települések a középkori Magyarországon. *Századok* 128 (1994) 2. sz. 335–351.

Egyházi nemes, hiteleshely, kamarahaszna, mansio, praedium, szabad költözés. (6 szócikk.) In *Rubicon* 5 (1994) 4–5. sz. melléklet.

The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary, Volume 1, 1000–1301. Translated and edited by János M. Bak–György Bónis–James Ross Sweeney. (The Laws of Hungary, Series I, Volume 1.) Charles Schlacks, Jr., Bakersfield/California, 1989. Ismertetés: *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* 102 (1994) 1–2. sz. 193–194.

A földesúri járadékok új rendszere a 13. századi Magyarországon. (Kandidátusi, utóbb nagydoktori értekezés tézisei.) Budapest–Debrecen, 1994. 11

1995

Chartes archiépiscopales et épiscopales en Hongrie avant 1250. In *Die Diplomatie der Bischofsurkunde vor 1250. La Diplomatie épiscopale avant 1250. Referate zum VIII. Internationalen Kongress für Diplomatie.* Innsbruck, 27. September – 3. Oktober 1993. Hg. von Christoph Haidacher–Werner Köfler. Tiroler Landesregierung, Innsbruck, 1995. 159–177.

A veszprémi székesegyházi könyvtár és kölcsönzői a középkor végén. *Veszprémi Szemle* 3 (1995) 1. sz. 3–14

Előszó az újabb kiadáshoz. In *Lukcsics Pál: A vásárhelyi apácák története.* Veszprém, 1923. Reprint kiadás: 1995. I–IV.

Kilencszáz éve halt meg László király. Interjú. *Magyar Nemzet* 58 (1995. június 24.).

1996

A bencés konventek hiteleshelyi oklevéladásának kezdetei. In *Mons Sacer. 996–1996. Pannonhalma ezer éve.* I. Szerk.: Takács Imre. Társszerkesztők: Szovák Kornél–Monostori Martina. Pannonhalma, 1996. 481–498, 615–616.

Albeus mester összeírása és a pannonhalmi apát-ság tatárjárás előtti birtokállománya. In *Mons Sacer* (i. m.) 514–526, 616–617.

Pannonhalmi vonatkozású oklevelekről 11 katalógustétel. In *Mons Sacer* (i. m.) 120, 274, 275, 276, 499–500, 546, 553–556, 583.

Graphische Symbole in den ungarischen Urkunden des 11.–13. Jahrhunderts. In *Graphische Symbole in mittelalterlichen Urkunden. Beiträge zur diplomatischen Semiotik*. Hg. von Peter Rück. (Historische Hilfswissenschaften Bd. 3.) Jan Thorbecke, Sigma- ringen, 1996. 607–632.

Adatok Pápa város középkori történetéhez. In *Tanulmányok Pápa város történetéből*. 2. Szerk.: Hermann István. Pápa, 1996. 31–53.

A székesfehérvári káptalan hiteleshelyi működésének főbb sajátosságai az Árpád-korban. In *A székesfehérvári Boldogasszony bazilika történeti jelentősége*. Az 1996. május 16-án rendezett tudományos tanácskozás előadásai. Szerk.: Farkas Gábor. Székesfehérvár, 1996. 180–201.

Az 1515. évi veszprémi zsinat és a vallásos élet. In *Tudomány és művészet Veszprémben a 13–15. században*. Szerk.: V. Fodor Zsuzsa. (Veszprémi Múzeumi Konferenciák 6.) Veszprém, 1996. 57–77.

Egyházi-politikai viszonyok a pápai hegemonia idején (13. század). In *Magyarország és a Szentszék kapcsolatának 1000 éve*. Szerk.: Zombori István. METEM, Bp., 1996. 47–54.

Időrendi áttekintés (1198–1300). In *Magyarország és a Szentszék* (i. m.) 297–303.

Vallásos élet az 1515. évi veszprémi szinodális könyv tükrében. In *In memoriam Barta Gábor. Tanulmányok Barta Gábor emlékére*. Szerk.: Lengvári István. JPTE Továbbképző Központ Kiadói Irodája, Pécs, 1996. 113–123.

A szőlő utáni adózás új rendszere a 13–14. századi Magyarországon. *Történelmi Szemle* 38 (1996) 1. sz. 1–43.

Zsigmondkori Oklevéltár. III. (1411–1412) IV. (1413–1414). Mályusz Elemér kéziratát kiegészítette és szerkesztette: Borsa Iván. (Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 22, 25.) Akadémia Kiadó, Bp., 1993–1994. Ismertetés: *Levéltári Közlemények* 67 (1996) 1–2. sz. 161–164.

Előszó. In *Molnár Ernő: A nagyjenő-tüskevári pálos kolostor története*. Veszprém, 1936. Reprint kiadás: 1996. I–IV.

1997

A veszprémi egyház 1515. évi zsinati határozatai. *Constitutiones synodales ecclesiae Vesprimiensis anni MDXV*. Közzéteszi Solymosi László. Argumentum Kiadó–Balassi Kiadó, Bp., 1997. 129 + 79 hasonmás kiadás. – Recenziók a műről: *Teológia* 32 (1998) 1–2. sz. 78–79 – *Ungarn-Jahrbuch* 24 (1998/1999) 407–408.

A veszprémi káptalan számadáskönyve. (Liber divisorum capituli Vesprimiensis.) 1495–1534. Krónika (1526–1558). Javadalmások és javadalmak (1550,

1556). Közzéteszi Kredics László–Madarász Lajos–Solymosi László. (Veszprém megyei Levéltár Kiadványai 13.) Veszprém, 1997. XVI + 382, térkép. – Recenziók a műről: *Levéltári Közlemények* 69 (1998) 1–2. sz. 225–227 – *Magyar Nyelvőr* 123 (1999) 4. sz. 479–483 – *Ungarn-Jahrbuch* 24 (1998/1999) 406.

Történeti Tanulmányok. V. Szerk.: Solymosi László–Takács Péter. (Acta Universitatis Debreceniensis, Series Historica XLIX.) KLTE, Debrecen, 1997. 167

Dusnok neveink előfordulásai a középkori Magyarországon. In *Szavak–Nevek–Szótárak. Írások Kiss Lajos 75. születésnapjára*. Szerk.: Kiss Gábor–Zaicz Gábor. MTA Nyelvtudományi Intézete, Bp., 1997. 372–386.

Borsa Iván–Györfy György–Solymosi László: Traduction des termes du Vocabulaire en langue hongroise. Index alphabétique des termes hongrois. In *Vocabulaire International de la Diplomatie*. Ed. M^a Milagros Cárceles Ortí. Generalitat Valenciana, Universitat de València, València, 1997. 161–167, 261–268.

Magyar történelem – Középkor. In *Szaktárgyi tájékoztató. Egyetemes és magyar történelem. Középkor*. Összeállította: Solymosi László–Rác György–Szovák Kornél. PPKE BTK Középkortudományi Intézet, Piliscsaba, 1997. 14–29.

A pápai kancellária hatása a magyarországi oklevéladásra a 13. század közepéig. *Történelmi Szemle* 39 (1997) 3–4. sz. 335–344.

Habilitációs tézisek. I. Szakrális rendeltetésű szolgálónépek az Árpád-korban. II. A pápai kancellária hatása a magyarországi oklevéladásra a 13. század közepéig. Debrecen, 1997. 15

1998

A földesúri járadékok új rendszere a 13. századi Magyarországon. Argumentum Kiadó, Bp., 1998. 313 – Recenzió a műről: *Századok* 133 (1999) 1. sz. 203–206

Oklevéltan. In *A történelem segédtudományai*. Szerk.: Bertényi Iván. (A történettudomány kézikönyve I.) Pannonica–Osiris, Bp., 1998. 176–193.

Az esztergomi egyházmegye legrégebbi ünnep-lajstroma. (Szent Adalbert, Szórád-András és Benedek tisztelete az erdélyi szászoknál). In *R. Várkonyi Ágnes Emlékkönyv*. Szerk.: Tusor Péter. Szerkesztőtársak: Rihmer Zoltán–Thoroczkay Gábor. ELTE BTK, Bp., 1998. 88–95.

A veszprémi káptalan középkor végi számadáskönyvének forrásértéke. In: *Szabó István emlékkönyv*. Kovács Ágnes közreműködésével szerk.: Rác István. Kosuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1998. 88–104.

A Dunántúl településtörténete. *Magyar Múzeumok* 4 (1998) 2. sz. 15–16.

Szőlőművelés Magyarországon a középkorban. A honfoglalástól a 14. századig. *História* 20 (1998) 5–6. sz. 17–20.

Adózás a középkori Magyarországon. *Rubicon* 9 (1998) 9–10. sz. 56–58.

1999

Két középkor végi testamentum Szabolcs vármegyéből. In *Emlékkönyv Rácz István 70. születésnapjára*. Szerk.: Kovács Ágnes. KLTE Történelmi Intézet, Debrecen, 1999. 203–225.

Der Einfluß der päpstlichen Kanzlei auf das ungarische Urkundenwesen bis 1250. In *Papsturkunde und europäisches Urkundenwesen. Studien zu ihrer formalen und rechtlichen Kohärenz vom 11. bis 15. Jahrhundert*. Hg. von Peter Herde–Hermann Jakobs. (Archiv für Diplomatik. Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde, Beiheft 7.) Böhlau, Köln–Weimar–Wien, 1999. 87–96.

Püspöki joghatóság Somogyban a 11. században. *Turul* 72 (1999) 3–4. sz. 100–107.

2000

Veszprém korai történetének néhány kérdése. In *Válaszúton. Pogányság – kereszténység, Kelet – Nyugat. Konferencia a X–XI. század kérdéseiről*. Veszprém, 2000. május 8–10. Szerk.: Kredics László. MTA Veszprémi Területi Bizottsága, Veszprém, 2000. 129–157.

Die Eigenarten der Urkundenausstellung des Stuhlweißenburger Kapitels in der Arpadenzeit. In *Im Gedächtnis der Kirche neu erwachen. Studien zur Geschichte des Christentums in Mittel- und Osteuropa. Festgabe für Gabriel Adriányi zum 65. Geburtstag*. Hg. von Reimund Haas–Karl Josef Rivinius–Hermann-Josef Scheidgen. (Bonner Beiträge zur Kirchengeschichte, Bd. 22.) Böhlau, Köln–Weimar–Wien, 2000. 479–494.

A veszprémi püspökség és a somogyi régió a 11. században. In *Veszprém megyei honismereti tanulmányok*. XVIII. Szerk.: Tóth Dezső. Veszprém, 2000. 9–14.

Szabolcs és Bereg vármegye gonosztevőinek lajstroma 1435-ből. In *Jósa András Múzeum Évkönyve* 42 (2000) 139–147.

Káptalani statútumok, Nágocsi Gáspár, a veszprémi székesegyház könyvjegyzéke, zsinati határozatok. (4 szócikk.) In *Új Magyar Irodalmi Lexikon*. I–III. Főszerk.: Péter László. Második, javított, bővített kiadás. Akadémiai Kiadó, Bp., 2000. II. 1040–1041, 1552, III. 2426, 2510.

Magyar történelem – Középkor. In *Szaktárgyi tájékoztató. Egyetemes és magyar történelem. Középkor*. Összeállította: Solymosi László–Rácz György–Szovák Kornél. PPKE BTK Medievalisztikai Tanszék, Pilis-csaba, 2000/2001. 35–54.

2001

Oklevéltan. In *A történelem segédtudományai*. Szerk.: Bertényi Iván. (A történettudomány kézikönyve I.) Pannonica–Osiris, Bp., 2001. 176–193.

Társadalom Szent István korában. In *Államalapítás, társadalom, művelődés*. Szerk.: Kristó Gyula. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 27.) MTA Történettudományi Intézete, Bp., 2001. 55–63.

Liberty and Servitude in the Age of Saint Stephen. In *Saint Stephen and His Country. A Newborn Kingdom in Central Europe: Hungary. Essays Saint Stephen and His Age*. Edited by Attila Zsoldos. Lucidus Kiadó, Bp., 2001. 69–79.

Transfixum – oklevélritkaság a XIII. századból. In *Tanulmányok a középkorról*. Szerk.: Neumann Tibor. (Analecta mediaevalia. I.) Argumentum Kiadó–PPKE, Bp., 2001. 229–250.

Magyarország egyházi viszonyai és a pápai hegemónia (XIII. század). In *A magyar kereszténység ezer éve. Hungariae Christianae Millennium*. Szerk.: Zombori István–Cséfalvay Pál–Maria Antonietta De Angelis. Magyar Katolikus Püspöki Konferencia, Bp., 2001. 47–52.

The Situation of the Church in Hungary and the Papal Hegemony (13th Century). In *A Thousand Years of Christianity in Hungary. Hungariae Christianae Millennium*. Ed. István Zombori–Pál Cséfalvay–Maria Antonietta De Angelis. Hungarian Catholic Episcopal Conference, Bp., 2001. 47–52.

Le relazioni ecclesiastiche dell'Ungheria e l'egemonia papale (secolo XIII). In *Mille anni di Cristianesimo in Ungheria. Hungariae Christianae Millennium*. A cura di Pál Cséfalvay–Maria Antonietta De Angelis. Conferenza Episcopale Ungherese, Bp., 2001. 47–52.

Chirographum és írásbeliség. In *Írástörténet – Szakszerződés. A Hajnal István Kör velemi konferenciája*. 1992. szeptember 10–12. Szerk.: Sasfi Csaba. (Rendi társadalom – Polgári társadalom 6.) A Hajnal István Kör és a Vas Megyei Levéltár Kiadványa, Szombathely, 2001. 11–15.

Püspöki joghatóság a somogyi régió felett Szent István korában. *Turul* 74 (2001) 1–2. sz. 38–43.

Gerics József köszöntése. *Turul* 74 (2001) 3–4. sz. 73–74.

2002

Az esztergomi székeskáptalan jegyzőkönyve. Register capituli cathedralis ecclesiae Strigoniensis. (1500–1502, 1507–1527). Közzéteszi Solymosi László. Argumentum Kiadó, Bp., 2002. 258 – Recenziók a műről: *Agrártörténeti Szemle* 44 (2002) 1–2. sz. 239–241 – *Vigilia* 68 (2003) 1. sz. 80 – *Fons* 10 (2003) 1. sz. 173–178 – *Magyar Könyvszemle* 119 (2003) 2. sz. 264–267 – *Historický Časopis* 51 (2003) 3. sz. 551–553.

Könyvhasználat a középkor végén. Könyvkölcsönzés a veszprémi székesegyházi könyvtárban. In *Tanulmányok a magyarországi egyházjog középkori történetéről*. Szerk.: Erdő Péter. (Bibliotheca Instituti postgradualis iuris canonici Universitatis Catholicae de

Petro Pázmány nominatae III. Studia 3.) Szent István Társulat, Bp., 2002. 13–68.

Die Gesellschaft um die erste Jahrtausendwende in Ungarn. In *The First Millennium of Hungary in Europe*. Editors-in-chief: Klára Papp–János Barta, co-editors: Attila Bárány–Attila Györkös. Multiplex Media – Debrecen University Press, Debrecen, 2002. 38–48.

Das Dienstvolk für den Sakraldienst im mittelalterlichen Ungarn der Árpádenzeit. In *Kirche, Staat und Gesellschaft im pannonischen Raum – Volksfrömmigkeit, Bildungs- und Sozialwesen*. Internationales kulturhistorisches Symposium Mogersdorf 2000 in Mogersdorf 4. bis 7. Juli 2000. (Internationales kulturhistorisches Symposium Mogersdorf Bd. 30.) Amt der Burgenländischen Landesregierung, Eisenstadt, 2002. 113–116.

Püspöki joghatóság Somogyban a 11. században. In *Szent István és az államalapítás*. Szerk.: Veszprémy László. (Nemzet és emlékezet.) Osiris Kiadó, Bp., 2002. 439–449.

Püspöki joghatóság a somogyi régió felett Szent István korában. In *Szent István és az államalapítás* (i. m.) 461–468.

Az esztergomi székeskáptalan középkor végi jegyzőkönyve. *Századok* 136 (2002) 2. sz. 365–389

A perjogi írásbeliség első százada. *Vigilia* 67 (2002) 7. sz. 521–527.

Keresztény századok – a 12. század. Szerk.: Solymosi László. *Vigilia* 67 (2002) 7. sz. 482–527.

2003

Oklevéltan. In *A történelem segédtudományai*. Szerk.: Bertényi Iván. (A történettudomány kézikönyve I.) Pannonica–Osiris, Bp., 2003. 176–193.

Az esztergomi Kanizsai-kápolna számadása (1496–1500). In *Történeti Tanulmányok*. XI. Szerk.: Takács Péter. (Acta Universitatis Debreceniensis, Series Historica LV.) DE, Debrecen, 2003. 7–23.

Szabadság és szolgaság Szent István korában. In *Egy emberöltő Kőszeg szabad királyi város levéltárában*.

Tanulmányok Bariska István 60. születésnapjára. Szerk.: Mayer László–Tilcsik György. Szombathely, 2003. 27–35.

Collectio Diplomatica Benedictina. A Pannonhalmi Bencés Főapátsági Levéltár középkori oklevelei. Szerkesztőbizottság: Csóka Gáspár, Dreska Gábor, Mayer Gyula, Rácz György, Szovák Kornél. Szerk.: és a szöveget gondozta: Dreska Gábor. A szöveget előkészítette: I. kötet: Monostori Martina–Szovák Kornél, II. kötet: Neumann Tibor–C. Tóth Norbert, III. kötet: Horváth Richárd–Vajk Ádám, VII. kötet: Véber János, VIII. kötet: Dreska Gábor, X. kötet: Rácz György–Simon Anita, XII/A. kötet: Kovács Zsuzsanna. CD-ROM. Pannonhalmi Bencés Főapátság – Alma Mater Zala Bt., 2001. Ismertetés: *Fons* 10 (2003) 1. sz. 179–185.

2004

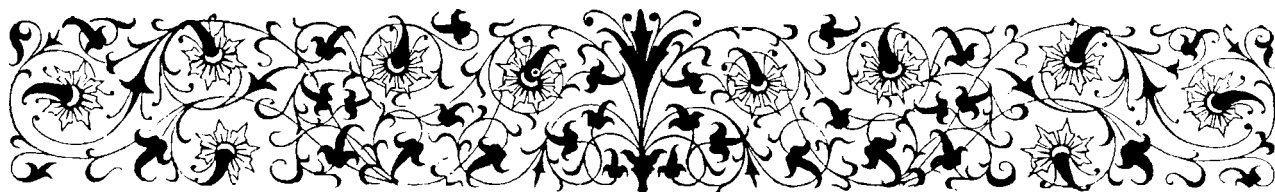
Festgeschenke im mittelalterlichen Ungarn. In „*Quasi liber et pictura*.” *Tanulmányok Kubinyi András hetvenedik születésnapjára*. *Studies in Honour of András Kubinyi on his Seventieth Birthday*. Szerk.: Kovács Gyöngyi. ELTE Régészettudományi Intézet, Bp., 2004. 469–477.

A világi bíraskodás kezdetei és az oklevéladás Magyarországon. In *Várak, templomok, ispotályok. Tanulmányok a középkorról*. Szerk.: Neumann Tibor. (Analecta mediaevalia II.) Argumentum Kiadó–PPKE, Bp., 2004. 221–236.

Anna Adamska: L'évolution méthodologique de la diplomatie médiévale en Europe Centrale. *Bibliothèque de l'École des chartes* 160 (2002) 2. sz. 523–535. Ismertetés: *Klió* 13 (2004) 2. sz. 114–118.

*A Debreceni Egyetem honlapja alapján összeállította
Kristóf Ilona és Mészáros Orsolya*

* A sorrendet a folyóiratokon, köteteken szereplő évszám határozza meg, noha az nem feltétlen esik egybe a megjelenés időpontjával. A jegyzék nem tünteti fel, mely publikációk érhetők el interneten, illetve CD-ROM is.



A VÁRADI KÁPTALAN MÉLTÓSÁGVISELŐI 1440–1526 KÖZÖTT

Készülő munkámban a későközépkori váradi káptalan testületének a lehetőségekhez mérten teljes feldolgozására törekszem. E kutatás eredményeképpen és a továbblépés, rendszerezés, értékelés nélkülözhetetlen eszközeként készítettem archontológiai listákat. A középkori politikatörténet kutatásában mindig tagadhatatlan fontosságú volt az archontológia. A megújuló, tudományos igényű archontológiák közül kiemelném Engel Pál munkáját. Részletes listái nagyban megkönnyítik a világi előkelők elhelyezését a köztörténetben. Az egyháziak archontológiája sokkal mostohább helyzetben volt az elmúlt évtizedekben. A második világháború utáni politikai kurzus nem támogatta az egyházi intézmények történetének és működésüknek rendszeres és módszeres feldolgozását. Az elmúlt évtizedben új lendületet nyerő egyháztörténeti kutatások számos, új eredménnyel árnyalják tudásunkat a magyar középkorról. A téma szempontjából emelném ki Köblös József 1994-ben megjelent munkáját,¹ amelyben a budai, pozsonyi, fehérvári és győri káptalanok részletes adattára egészíti ki az elemzéseket. Köblös figyelme az ország nyugati felére irányult, kormányzati szempontból speciális helyzetű intézményeket is vizsgálva (fehérvári és budai káptalan). Az ország keleti területeinek egyházi intézményei még jobbra terra incognitaként jelennek meg a kutató számára. Váradot viszont nemcsak földrajzi elhelyezkedése teszi különlegessé, a művelődésben, országos politikában betöltött szerepe révén is kitüntetett helyet foglalt el a korabeli Magyarországon (pl.: Vitéz János és püspöki udvara a 15. század egyik meghatározó jelensége).

E jelenlegi listák csak egy kiragadott egységet képeznek készülő munkámból. Kézenfekvőnek látszott a csoport behatárolásánál, hogy ebben az esetben az „archontes” a káptalan méltóságviselő kanonokjait

(prépost, olvasó-, éneklő-, örkanonokok) foglalja magába. Egyrészt a káptalanban betöltött szerepük mellett az esetek egy részében – de nem kizárólagosan – a dignitariusok jobban adatolt személyek az egyszerű kanonokoknál. Másrészt a teljes kanonoki testület archontológiája szétfeszítené a rendelkezésre álló terjedelmi keretet.

A fentiekben már utaltam az előzményekre. Kutatásaim megkezdésekor Bunyitai Vince munkájára támaszkodtam.² Bunyitai munkája alapos, jobbra megbízható, de ugyanakkor sok esetben szorult kiegészítésre, korrekcióra. Az archontológia összeállításakor csak olyan időintervallumokat adtam meg, amelyek kezdetét és végpontját egyértelműen lehet igazolni okleveles adatokkal. Ehhez akkor is ragaszkodtam, ha névazonosság esetén fel lehet tételezni a folytonosságot (pl.: Zágrábi Mátyás),³ vagy ha ugyanaz a személy különböző méltóságainak betöltése között igen rövid idő telt el (pl.: Farkas Bálint).⁴ A *Magyar Országos Levéltár DL–DF oklevélgyűjteményéből*⁵ a váradi káptalan kiadványainak méltóságsorai és a káptalani küldöttek (homo noster pro testimonio fidedignus) adatai adják az alábbi listák alapját. Az így kapott képet bővítették a váradi vikáriusok, főesperesek és egyszerű kanonokok által kiadott oklevelek. Mivel kutatásaim során alapvetően a levéltári anyagra támaszkodtam, nem végeztem átfogó vizsgálatot a különféle okmánytárakban kiadott oklevelek között. Több esetben sikerült azonosítani a kiadott okleveleket, de nem ezt tartottam a legfontosabb feladatnak. Azt természetesen nem állíthatom, hogy az adattár teljes, rendre bukkannak fel még adatok a legkülönfélébb levéltári állagokból.⁶

A korszakhatár megállapításában a belső és külső szempontok egymást támogatták. A köztörténetben hagyományosan kialakult korszakoló dátumok fel-

használhatónak bizonyultak ebben az esetben is. Az 1440-es évek elején a káptalan összes méltóságviselője kicserélődött, Vitéz János váradi prépostsága⁷ is erre az időszakra datálható. Tehát kézenfekvőnek tűnt a politikai eseményekhez kötve 1440-ben kijelölni a korszakhatárt. A kutatás zárópontját jelentő 1526. év a köztörténettel összefüggően ismételtelen egy nyilvánvaló megoldásként kínálkozott, annál is inkább, mert az 1525–1526. évi káptalani oklevelekből hiányoznak a méltóságsorok, egyéb adatok. Sőt, a mohácsi csatamezőn az ifjú püspök, Perényi Ferenc is holtan maradt. 1526 után más személyek tűntek fel a káptalan vezetésében. Természetesen mindkét határ mesterségesen kijelölt időpont, a káptalan belső életét próbáltam idomítani a köztörténethez. Az összefüggés az országos politika és a káptalan között vitathatlan ugyan, mégis kívánatosnak tűnik az 1526-os határ átlépése a későbbiekben. A természetes határt a reformáció terjedésének következményeként a káptalan megszűnése jelentené. A jelenlegi technikai szempontok figyelembevételével az 1440 és 1526 közötti korszak vizsgálatára szorítkozom.

A méltóságviselők azonosításánál az alábbi elveket követtem. Keresztneveiket magyar átírásban közlöm. A pusztai keresztneves említés mellett a korszakban egyre többször megtalálható egyéb elnevezések fontos támpontot adtak a személyek pontosabb meghatározásában. A helységnévre utaló neveket „i” képzős formában, a mai helyesírás szabályai szerint, vezetéknevként adtam meg. Az egyes dignitariusként méltóságviselésének időtartamával kapcsolatban a pusztai keresztneves említéseket, és az olyan éveket, amelyekből nem áll rendelkezésemre adat az illetőre nézve, csak akkor lehet biztosan egy már korábban említett személyhez kapcsolni, amennyiben a későbbi évekből ismét egyértelmű adat kerül elő a vizsgált személy méltóságviseléséről. A helyzetet tovább bonyolítja, ha két azonos keresztnevű méltóságviselő kanonikátusát kell elhatárolni egymástól. Heszádi és Ostfi Miklós cantoratusának szétválasztásában⁸ a teljes névvel történő említéseket vettem alapul. Így 1488 és 1492 között történt a személycseré, ám forrásaink ebből a négy évből pusztán Miklós cantort említenek, ami az azonosításhoz sem elég, nemhogy életrajzi adatok gyűjtéséhez. Ifj. Vitéz János prépostságával kapcsolatban is felmerültek kérdések.⁹ 1481 után is János prépostot említenek az oklevelek és Bunyitai is. Ifj. Vitézről viszont bizonyosan tudható, hogy 1481 után szerémi püspök volt, ezért nem valószínű, hogy megtartotta váradi prépostságát is. A ke-

resett évek oklevelei közül kettő viszont kétségtelenül tette, hogy az említett János prépost nem azonos a veszprémi püspökkel. Móré János, a későbbi fehérvári custos töltötte be a váradi prépostságot 1482–1483-ban.¹⁰ Zágrábi Mátyás¹¹ említése (1519–1520) után 1522 és 1524 között Szászvárosi Miklós töltötte be a cantoratust.¹² Bunyitainál viszont az 1530-as években még kétszer felbukkan egy Zágrábi Mátyás, illetve Mátyás nevű éneklőkanonok. Magam az azonosítás kapcsán még nem folytattam kutatást, ezért csak jellem a későbbi névazonosságot.

Az archontológia összeállításában elsőrendű szerep jut a fellelhető életrajzi adatok rendszerezésének. Jelen esetben igyekeztem a méltóságviselők – különösen Vitéz János és unokaöccsei kapcsán – váradi tevékenységére koncentrálni, hiszen okleveles adatokkal ezt az időszakot tudom pontosan behatárolni. Fontos szempontként származásukat igyekeztem tisztázni, a helységnévre utaló vezetéknevek jó kiindulópontot jelentettek.¹³ Kiemelten kezeltem az iskolázottság, műveltség kérdését,¹⁴ egyrészt a dunántúli káptalanokkal adódó összehasonlítási lehetőséget kihasználva, másrészt a káptalan és a Vitézféle humanista udvar egymásra hatásait vizsgálva.¹⁵ Az iskolázottság kanonokjaink pályafutását vizsgálva sem elhanyagolható tényező. A karrierök vázlatát megrajzolva a családi, rokoni, személyes kapcsolatok rekonstruálására nyílik további lehetőség.¹⁶ A Váradon túlmutatató pályák esetében céloim a továbblépés felvillantása volt a szakirodalmi adatok alapján.

Prépostok

Conradus de Cardinis de Florentia: 1424–1440
 Vitéz János: 1442–1444
 Tapolcai János: 1446–1459
 Vasvári Balázs: 1464–1466
 Ifj. Vitéz János: 1472–1481
 Móré János: 1482–1483
 Farkas Bálint: 1487–1489
 Alattyáni Miklós: 1490–1499
 Kálmáncsehi László: 1504–1513
 Homorogdi Miklós: 1516–1524

Olvásokanonokok

Vépi Péter: 1427–1449
 Temesvári András: 1449–1451
 Gúti Péter: 1452–1466

Monaji Gergely: 1472–1494
 Ilyei Dienessi Tamás: 1496–1516
 Magyi Sebestyén: 1516–1524
 Mursinai Gáspár: 1524

Éneklőkanonokok

Gál: 1439–1442
 Gyulai Miklós: 1442–1466
 Márton: 1472–1478
 András: 1478–1480
 Farkas Bálint: 1481–1483
 Hesdāti Miklós: 1487–1488
 Asszonyfalvi Ostfi Miklós: 1492–1493
 Kornis Benedek: 1493–1499
 Mihály: 1504–1510
 Verbai Callixtus: 1513–1520
 Zágrábi Olasz Mátyás: 1519–1520, 1529?, 1531?
 Szászvárosi Miklós 1522–1524

Őrkanonokok

László: 1435–1440
 Tapolcai János: 1440–1445
 Temesvári András: 1446–1449
 Gúti Péter: 1449–1451
 Csezmicei János: 1452–1455
 Vasvári Balázs: 1457–1460
 Polánkai Bereck: 1464–1466
 György: 1472–1474
 Dénes: 1476–1497
 Bradách János: 1503–1504
 Szegedi Gergely: 1510–1515
 Désházi Antal: 1516–1519
 Martonosi Pestyén István: 1520–1524

ADATTÁR

1. *Alattyáni Miklós prépost (1490–1499)*:¹⁷ Alattyán vámszedőhely Heves megyében, van adatunk ilyen nevű nemesi családról is.¹⁸ 1476-ban Padovában járt egyetemre.¹⁹ 1481-ben tűnik fel legközelebb, mint Filipec János váradi püspök vikáriusa, ezt a tisztelet megtartja mind Pruisz János, mind Farkas Bálint püspöksége alatt is.²⁰ 1495-ben Farkas Bálint végakarátának végrehajtója. Felszentelt sebastei püspök. 1498-ban 300 magyar aranyforintot adományozott a

várad-velencei apácáknak, hogy imádkozzanak lelki nyugalmáért.²¹ Sírkövének sarokrésze előkerült SE-BASTENSIS eps. felirattal.²²

2. *András éneklőkanonok (1478–1480)*:²³ Személyéről semmi közelebbit nem tudunk.²⁴

3. *Bradách János őrkanonok (1503–1504)*:²⁵ Rokona Lodomérci Bradách Imrének, aki horvát-szlávon vicebán és körösmezei főispán volt 1524-ben. Váradi javadalma mellett a zágrábi káptalannak is tagja volt.²⁶

4. *Csezmicei János őrkanonok (1452–1455)*:²⁷ 1435 táján született. Anyja, Borbála, Vitéz János húga. Feltételezett szülőhelye, Csezmice a Dráva és a Duna összefolyásának közelében fekszik, már 1264-ben is említenek nemeseket ezen a környéken.²⁸ 1447-től Ferrarában tanult Guarino Veronesénél. Bunyitai szerint 1451–1452-ben Váradon tartózkodott. 1453-ban Vitéz kívánságára Padovában kánonjogot hallgat. 1454–1455-ben Bolognában vendégeskedett barátjánál, Ostfi Miklósnál. 1457. február 28-tól ismét Padovában folytatta jogi tanulmányait, 1458. májusának elején tette le doktori vizsgáját. Ezek után római zarándoklatra indult. 1458. május végén már Rómában volt. Hazafelé útközben Firenzében tett rövid látogatást, és megállt Ferrarában, hogy összeszedje holmijait. Rengeteg könyvet hozott magával, melyeknek nagy része elveszett.²⁹ Hazatérve váradi javadalma mellé megkapta a titeli prépostságot. II. Pius 1459. március 6-án beleegyezett, hogy Vitéz vikáriusa legyen.³⁰ 1459 telétől pécsi püspök. Ebben a méltóságában Rozgonyi Jánossal együtt II. Piusnál járt követségben. Irodalmi munkásságnak tárgyalása dolgozatomnak nem feladata.³¹ 1470-ben nagybátyjával, Vitéz Jánossal együtt nyíltan szembeállt Mátyással. A későbbiekben sem egyezkedett Mátyással. Meghalt 1472-ben menekülés közben.

5. *Dénes őrkanonok (1476–1497)*:³² Személyéről semmi közelebbit nem tudunk.³³

6. *Désházi Antal őrkanonok (1516–1519)*:³⁴ A Közép-Szolnok megyei Désháza nevű települést egytelkes nemesek lakták, valószínűleg innen származhatott.³⁵ Egyéb adatunk nincs róla.³⁶

7. *Farkas Bálint éneklőkanonok (1481–1483)*,³⁷ *prépost (1487–1489)*,³⁸ *püspök (1491–1495)*: Valószínűleg Filipec János rokona volt, és Bakócz Tamással is barátságban állt. A királyi kancellárián kezdte pályafutását, a későbbiekben II. Ulászló tanácsadójaként is szerepelt. Szolgálatiért Pest megyében kapott birtokokat, melyeket halála után a káptalanra hagyott. Művészetpártoló hírében állt, 203 könyvet

hagyott hátra és egy 300 forint értékű ezüst domborművet.³⁹ Síremléke a Keresztelő Szent János kápolnából került elő.⁴⁰

8. *Conradus de Cardinis de Florentia prépost (1424–1440)*.⁴¹ Rokonsága Scolari Andrással valószínűsíthető. 1411 után Scolari vikáriusa volt. 1413 és 1415 között egy bizonyos László helyettesítette. Talán egyetemen volt? 1418-ban apostoli követé és tizedszedővé nevezték ki. 1424-ben tűnik fel a káptalan élén. (1420–1421-ben betöltetlen volt a prépostság.) Zsigmond követeként is megfordult Itáliában, majd ismeretlen okból, Zsigmond parancsára 1430 körül egy időre fogságba került.⁴²

9. *Gál éneklőkanonok (1439–1442)*.⁴³ Személyéről semmi közelebbit nem tudunk.⁴⁴

10. *Gúti Péter őrkanonok (1449–1451)*,⁴⁵ *olvasókanonok (1452–1466)*.⁴⁶ Valószínűleg a beregi Kis- és Nagygúton birtokló családból származik.⁴⁷ Hunyadi udvari káplánja volt, 1445-ben Hunyadi János kancelláriájának személyzete között említik.⁴⁸ 1450-ig háromszor járt Rómában diplomáciai küldetésben.⁴⁹ Egyik alkalommal a váradi püspöki szék Vitéz Jánossal való betöltését kérvényező levelet vitte a pápának. Miután Vitéz elnyerte a püspöki széket, 1445-ben jutalmul, kanonokká nevezte ki Gúti Pétert.⁵⁰

11. *Gyulai Miklós éneklőkanonok (1442–1466)*.⁵¹ Gyula vár és mezőváros Békésben, ebből kiindulva polgári származást feltételeztek.⁵² 1436-ban a krakkói egyetem hallgatója. 1442-től cantor, a káptalan mester kanonokjai közül került ki.⁵³ 1445–1448 és 1452–1457 között tasnádi vikárius, 1456–1462 között kolosi főesperes volt.⁵⁴

12. *György őrkanonok (1472–1474)*.⁵⁵ Személyéről közelebbit nem tudunk.⁵⁶

13. *Hesdái Miklós éneklőkanonok (1487–1488)*.⁵⁷ Valószínűleg Hesdátról (Doboka megye) származott, ahol ilyen nevű család birtokolt.⁵⁸ Több adat nem áll róla rendelkezésemre, kanonikátusát sem tudom adatok hiányában pontosan elhatárolni Ostfi Miklós cantorságától.⁵⁹

14. *Homorogdi Miklós prépost (1516–1524)*.⁶⁰ Az Abaúj megyei Homorogdon (Szikszótól É-ra) élt ilyen nevű nemesi család, innen származhatott.⁶¹ Perényi Ferencsel jött Erdélyből, ahol kanonok és hunyadi főesperes volt. Váradon prépost és püspöki helynök volt.⁶²

15. *Ilyei Dienessi Tamás olvasókanonok (1496–1516)*.⁶³ Hunyad megyéből van adatunk: Castellum Ilye (Dévától Ny-ra), az ilyei Dienessi család birtokában. A család viszonylag nagy kiterjedésű birtokait

elvesztette, amikor a Mátyás elleni összeesküvésben az erdélyi vajda oldalára álltak (1467), bár a kastélyt később visszakapták.⁶⁴ Ilyei Dienessi Tamás apostoli protonotarius is volt.⁶⁵

16. *Kálmáncsehi László prépost (1504–1513)*.⁶⁶ A somogyi Kálmáncsehi mezővárosból származott, mezővárosi polgár.⁶⁷ 1489-ben a bécsi egyetem beiratkozott tanulója.⁶⁸ 1501. szeptember 23-án Ladislaus Pannonius néven valószínűleg őt jegyezték be a ferrarai egyetemen.⁶⁹ Kálmáncsehi Domokos rokona lehetett és vele jött Váradra.⁷⁰

17. *Kornis Benedek éneklőkanonok (1493–1499)*.⁷¹ Apja, János 1445-ben az Abaúj megyei nemesség köve volt az országgyűlésen. Testvére, Miklós a későbbi grófi család őse. Váci kanonok és trinopolitani püspök volt váradi javadalma mellett. Kálmáncsehi Domokos püspök vikáriusa volt Váradon. Amikor Kálmáncsehi Szent László sírjánál káptalant alapított, ő volt az első prépostja.⁷² Ezek mellett a leleszi prépostságot is betöltötte. Simonia vádjával perbe fogták, lemondott címeiről és elhagyva Váradot, Lelészre távozott. 1500 és 1507 között már nemcsak leleszi prépostként tűnik fel újra, hanem driveszti püspök is.⁷³

18. *László őrkanonok (1435–1440)*.⁷⁴ Semmi egyebet nem tudunk róla.⁷⁵

19. *Magyi Sebestyén olvasókanonok (1516–1524)*.⁷⁶ Szabolcsi származású, Magy Nyíregyházától DK-re fekszik, a család Szabolcsban és Szatmárban is birtokolt.⁷⁷ Apja, Pál alországbíró volt.⁷⁸ A századforduló környékén a székeskáptalan kanonoka.⁷⁹ Először Krakkóban tanulhatott. Az anyakönyvben ugyan nincs nyoma, de egy ottani tanára számára írt búcsúztatóverse fennmaradt. 1508. február 15-én indult el Krakkóból a fenyegető pestis miatt, Paulus Crosnensis humanista költő társaságában.⁸⁰ 1508. október 12-én már Váradon volt. A Janus-filológia egyik legjelentősebb alakja.⁸¹ 1509. december 20-án már Bolognában nyomtatásban megjelentette: *Elegidia Joannis Baptistae Pii Bononiensis*. Az ajánlás: *Ad magnificum Dominum Laurentium Bisticium Pannonium nobilissimum, a mű végén pedig Valentini Cibelei Varasdiensis epigrammata et Sebastiani Maghi Pannonii hexasticon*. Szintén Bolognában adta ki 1513. január 13-án Janus Pannonius verseit: *Ioannis Pannonii episcopi Quinqueecclesiarum poetae Sylva panegyrica in Guarini Veronensis praeceptoris sui laudem conditam, Achilles Philerotis Bochii Bononiensis Tetrast(ichon)*. Colophon: *Monimenta haec Iani Pannonii quae nuper auspice S. Magio prodie-*

re...(Achille Bochi Magyi Sebestyén tanára volt.) Ugyanebben az évben adta ki: *Iani Pannonii Episcopi Quinqueecclesiensis Panegyricus in laudem Guarini una cum Elegia de Fonte Narniensi et de Arbore nimium foecunda. Accedunt epigrammata de Fraudo et Lucae Galeotti. Dedicatio: Antiquissimo, praesuli, Domino, Domino Georgio Episcopo Quinqueecclesiensi summoque cancellario Regni Hungariae, Sebastianus Magius Pannonius felicitatem.* Ebből a kiadványból sajnos egyetlen példány sem maradt fenn. Az említett György püspök természetesen Szatmári György volt, aki támogatta és segítette Magyit. 1513-ban tért vissza Bolognából, díszes szerkönyveket hozva magával.⁸² 1519 után vikárius és általános ügyhallgató.⁸³ Az ifjú Perényi Ferenc püspök nevelésében is nagy szerepe volt.⁸⁴

20. *Márton éneklőkanonok (1472–1478)*:⁸⁵ Személyről közelebbi adataink nincsenek.⁸⁶

21. *Martonosi Pestyén István örkanonok (1520–1524)*:⁸⁷ Martonos a Tisza mellett, Szegedtől D-re fekszik, Csongrád megyében. A lokalizálásban krakkói egyetemi bejegyzése segítette.⁸⁸ A család Temes megyében, Papd körül is birtokolt.⁸⁹ Apja, Martonosi Pestyén Gergely az 1505. évi országgyűlésen Sövényházi Istvánnal együtt megyéje nemességét képviselte.⁹⁰ Gergely védte Várad várát 1514-ben Dózsa hadai ellen, a Perényiek familiárisaként 1526-ban Szapolyai udvarmestere volt.⁹¹ Martonosi Pestyén István családi kapcsolatainak köszönhetően került a káptalanba. 1511–1516 között a krakkói egyetemen tartózkodott Henckel Sebestyén és Ábránfi János váradi kanonokokkal együtt. 1512–1513-ban a bursa lakója volt. 1515. június 12-én a tanulóház meglopásával vádolták, július 30-án a per felfüggesztését kérte, mivel haza kellett jönnie.⁹²

22. *Mihály éneklőkanonok (1504–1510)*:⁹³ Egyetlen adatot tudunk róla: 1510-ben salonai püspöknek nevezi magát. „In anno Domini 1510 tertia Septembris Ego Michael Episcopus Salonensis ac commendatorius Cantoratus et Canonicus Ecclesiae Waradiensis...”⁹⁴

23. *Monaji Gergely olvasókanonok (1472–1494)*:⁹⁵ Abauj megyei birtokos családból származik. Monaj Szikszótól É-ra fekszik.⁹⁶ Apja Monaji Ondy Pál volt. Gergelyt 1468-ban kancelláriai jegyzőként említik, 1477-ben gyulafehérvári főesperes és kanonok is.⁹⁷

24. *Móré János prépost (1482–1483)*:⁹⁸ Származása kétséges. Sörös Pongrác Versendi Móré Jánossal azonosítja, de ő 1488-ban még világi volt, a mi embe-
rünk viszont már korábban kanonok volt. Az 1480-as

években Mátyás tárnoka, 1479-ben a jászói premontrei prépostság kommandátora. 1482–1483-ban váradi prépost. 1484-től haláláig, 1492-ig fehérvári custos.⁹⁹ 1487-ben dömösi prépost is.¹⁰⁰

25. *Mursinai Gáspár olvasókanonok (1524)*:¹⁰¹ A Hunyad megyei Mursináról származhat, ahol ilyen nevű birtokos családot is ismerünk.¹⁰² Más adatunk nincs róla.¹⁰³

26. *Asszonyfalvi Ostfi Miklós éneklőkanonok (1492–1493)*:¹⁰⁴ Asszonyfalva Vas megyében fekszik, itt 14 falut birtokolt a család, ezenkívül Sopron megyében 24 falut, Kígyókövő várát és Csorna várost.¹⁰⁵ 1438-ban született, apja, László soproni főispán volt (1462–1464). Anyja Felsőlendvai Bánfi Anna volt.¹⁰⁶ 1452-ben Bécsben tanult testvérével, Istvánnal, aki itt halt meg. Filius baronis regni Hungariae-nek nevezik.¹⁰⁷ 16 évesen már Bolognában tanult, Janus Pannoniussal állt barátságban.¹⁰⁸ 1453–1481 között az esztergomi káptalan tagja, sőt nagyprépost is.¹⁰⁹ 1493-ban perbe fogják amiatt, hogy a leleszi premontrei monostort kommandába nyerte, de ehelyett a túróci premontrei monostor prépostságát foglalta el.¹¹⁰ Pontos kanonikátusa összemosódik a Hesdái Miklóssal.

27. *Polánkai Bereck örkanonok (1464–1466)*:¹¹¹ Származásáról biztosat nem tudni. 1455-ben Vitéz János udvari könyvmásolója és székesegyházi áldozópap volt, fennmaradt egy Tertullianus kötet a kézjegyével, ezenkívül még két kézirat.¹¹²

28. *Szászvárosi Miklós éneklőkanonok (1522–1524)*:¹¹³ Városi, polgár családból származik, más egyebet nem is tudunk róla.¹¹⁴

29. *Szegedi Gergely örkanonok (1510–1515)*:¹¹⁵ Szeged szabad királyi város Csongrád megyében.¹¹⁶ Kanonokunk nyilván innen származik. Más adat nem ismert.¹¹⁷

30. *Tapolcai János örkanonok (1440–1445)*,¹¹⁸ *prépost (1446–1459)*:¹¹⁹ Származásáról biztosat mondani nem tudunk, ugyanis Tapolca nevű helységgel Hunyad megyében, Zalában, Bács-Bodrogban és Borsodban is találkozhatunk.¹²⁰ Bécsi egyetemi tanulmányairól van adatunk. 1423. október 13-án a bölcsészkar hallgatója. 1428. áprilisában bölcsészeti magister, 1434-ben Alexander de Villa Dei Doctrinaléja 2. részét adta elő. 1434-ben a bölcsészkar vizsgálója, 1435-ben kari tanácsos. 1435. május 6-án a váradi Szent György-oltár igazgatóságáért folyamodott. 1436. áprilisában baccalaureus iuris, 1438. májusában egyházjogi doktor lett. 1445. június 4-én prépostságért folyamodott.¹²¹ 1446-ban váradi vikárius in spiritua-

libus.¹²² 1457-ben a Várad melletti pálosoknak tett 300 forintos adományt. Később minden valószínűség szerint Bereck néven belépett a pálos rendbe.¹²³

31. *Temesvári András örkanonok (1446–1449).*¹²⁴ *olvasókanonok (1449–1451).*¹²⁵ Lehetséges, hogy temesvári polgár.¹²⁶ Más közelebbit nem tudunk róla.¹²⁷

32. *Vasvári Balázs örkanonok (1457–1460).*¹²⁸ *prépost (1464–1466).*¹²⁹ Valószínűleg a Szatmár megyei Vasváron (Bátor és Ecsed között) birtokló családból származott.¹³⁰ Vitéz János püspök udvarbírája volt.¹³¹

33. *Vépi Péter olvasókanonok (1427–1449).*¹³² A Vas megyei Vép mezővárosból származott, mezővárosi polgár.¹³³ 1419. augusztus 14-én a váradi Szűz Mária társaskáptalan kanonokjaként a Mária Magdolna-oltár igazgatóságáért folyamodott, majd 1420. április 20-án a székeskáptalani kanonokságot kérvényezte.¹³⁴ a bécsi egyetem anyakönyvébe 1425. április 14-én jegyezték be, később már kánonjogi doktorként szerepel.¹³⁵ A várad káptalani iskola mellé ispotályt szervezett.¹³⁶

34. *Verbai Callixtus éneklőkanonok (1513–1520).*¹³⁷ Származása ismeretlen. Elképzelhető, hogy olasz volt? Bunyitai 1506-ban tud róla először, mint Esztergomban, Pozsonyban apostoli főjegyző, a szentszéki követségi iroda alkalmazottja. A századforduló éveiből több adat van arról, hogy Esztergomban fiscusi ügyvédként működött, 1503 után esztergomi egyházmegyei pápai közjegyzőként tevékenykedett.¹³⁸ Minden valószínűség szerint Mihály váradi éneklőkanonok javadalmát munkája elismeréséül tartotta fenn számára a Szentszék. 1520 után nincs adat róla.¹³⁹

34. *Zrednai Vitéz János prépost (1442–1444).*¹⁴⁰ *püspök (1445–1465):* Kőrös megyei nemesi családból származott.¹⁴¹ Az 1430-as években Zsigmond titkos kancelláriáján dolgozott. 1434. április 14-i bejegyzés alatt találkozunk a nevével a bécsi egyetem anyakönyvében.¹⁴² Szakály szerint már 1441. június előtt elnyerte a váradi prépostságot.¹⁴³ 1444-ben is elindult Itáliába egyetemi tanulmányainak folytatására, de rablók miatt csak Zágrábig jutott. Majd 1451-ben, már püspökként vágott neki újra Itáliának, szentföldi zarándoklatra készült; 1453-ban újra Bécsben volt.¹⁴⁴

Váradi püspökként humanista udvart szervezett maga köré; tehetséges fiatalok, így Janus Pannonius, Váradi Péter, ifj. Vitéz János, Garázda Péter stb. egyetemjárását támogatta.¹⁴⁵ 1464. március 29-én Mátyás koronázása alkalmából Vitéz váradi püspök és utódai megkapták Bihar megye örökös főispánságát, egészen 1779-ig meg is tartották.¹⁴⁶ 1465 után esztergomi érsek és kancellár. Az ő nevéhez fűződött az 1467-es pozsonyi egyetemalapítási kísérlet is.¹⁴⁷ 1470-ben nyíltan szembe fordult Mátyással, 1472. augusztus 9-én halt meg.

36. *ifj. Vitéz János prépost (1472–1481).*¹⁴⁸ Vitéz János unokaöccse, Janus Pannonius unokatestvére. 1463–66 között Bolognában tanult. 1467. január 14. és 1468. május 23. között Padovában megszerezte az egyházi doktorátust.¹⁴⁹ Hazatérve, Váradon a nagykáptalanban és a Keresztelő Szent János társaskáptalanban is prépost.¹⁵⁰ Többször látott el diplomáciai szolgálatot: 1477, 1480–81. Rómában. Mátyás kinevezte szerémi püspöknek (1481–1489), 1486-ban Rómában Estei Hyppolit kinevezését kérelmezte, de a pápai konzisztórium csak Mátyás halálhírére engedte haza. Ulászló idején is teljesített diplomáciai küldetéseket (1497. Lengyelország). 1489-től haláláig, 1499-ig veszprémi püspök, 1497-től a Sodalitas Danubiana elnöke,¹⁵¹ kiváló humanistaként tartották számon, a bécsi egyetemen kánonjogi előadásokat tartott.¹⁵²

37. *Zágrábi (Olasz) Mátyás éneklőkanonok (1519–1520).*¹⁵³ Bunyitai feltételezi, hogy Zágráb itáliaiak által lakott részéből származhatott. 1509-ben már megfordult Váradon, esetleg huzamosabb ideig itt tartózkodott, de javadalom nélkül.¹⁵⁴ Verbai feltételezett halála után X. Leo kinevezte éneklőkanonoknak, de 1520 után nem került elő több adat. 1522-ben már Szászvárosi Miklóst említik ugyanebben a méltóságban. Viszont 1529-ben szintén Mátyás az éneklőkanonok, 1531-ben pedig ismét előfordul Zágrábi Mátyás cantorként.¹⁵⁵ Elképzelhető, hogy azonos személyek. Bár a képet tovább homályosítja, hogy Mátyás éneklőkanonokot csak 1529-ben nevezik kánonjogi doktornak.¹⁵⁶

Kristóf Ilona

JEGYZETEK

- ¹ Köblös József: Az egyházi középréteg Mátyás és a Jagellók korában. Bp., 1994 (a továbbiakban: Köblös).
- ² Bunyitai Vince: A váradi püspökség története. I–IV. Nagyvárad, Debrecen, 1883–1935 (a továbbiakban: Bunyitai).
- ³ Az adattár 37. tétele.
- ⁴ 7. sz. tétel az adattárban.
- ⁵ Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Levéltár (DL), Diplomatikai Fényképgyűjtemény (DF).
- ⁶ Ezúton is szeretném köszönetemet kifejezni Solymosi Lászlónak és Horváth Richárdnak a sok értékes információért és oklevelek adataiért, amelyek munkámat árnyaltabbá, pontosabbá tették.
- ⁷ 35. sz. adattári tétel.
- ⁸ a 13. sz. és a 26. sz. adattári tétel.
- ⁹ 36. sz. adattári tétel.
- ¹⁰ 24. sz. adattári tétel.
- ¹¹ 37. sz. adattári tétel.
- ¹² 28. sz. adattári tétel.
- ¹³ Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I–III. V. Bp., 1890, 1904 alapján (a továbbiakban: Csánki).
- ¹⁴ Egyetemi anyakönyvek: Die Matrikel der Universität Wien. Hrsg. F. Gall, W. Szaivert. I–III. Graz, Wien, Köln, 1956–1967 (a továbbiakban: MUW), Veress Endre: Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai 1221–1864. Bp., 1941 (a továbbiakban: Veress), Schrauf Károly: Magyarországi tanulók külföldön. II. Magyarországi tanulók a bécsi egyetemen. Bp., 1892 (a továbbiakban: Schrauf Bécs), Schrauf Károly: Magyarországi tanulók külföldön III. A krakkói magyar tanulók háza lakóinak jegyzéke 1493–1556. Bp., 1893 (a továbbiakban: Schrauf Krakkó).
- ¹⁵ Kristóf Ilona: Egyházi középrétegek műveltsége a kesőközépkori váradi káptalanban. In METESZ. Heves Megyei Szervezete. Tudományos Közlemények 5. Eger, 2002. 70–77.
- ¹⁶ Kristóf Ilona: Személyes kapcsolatok Váradon (1440–1526) Fons 2001/1. 67–84.
- ¹⁷ 1492. szept. 28. DF 210832, 1493. szept. 5. DL 98365, 1494. jan. 3. DL 46244, DL 47301, 1496. jan. 16. DL 62959, 1497. márc. 28. DL 99172, 1497. júl. 11. DL 99713, 1499. aug. 10. DL 62955.
- ¹⁸ Csánki: I. 57.
- ¹⁹ Veress: 50.
- ²⁰ 1481. ápr. 1. DL 45863, 1481. ápr. 16. DL 45863, 1481. ápr. 1. DF 223703, 1480-as évek Bónis György: Szentszéki regeszták. Szeged, 1997 3404 (a továbbiakban: Bónis reg.), DL 99371, 1489. ápr. 7.; 3570, DL 19501, DL 19502, 1490. febr. 17.; Tóth-Szabó Pál: Magyarország a XV. század idején a pápai supplicatiók világánál. Bp., 1903.
- ²¹ Bunyitai: II. 52–54, 1490. szept. 14. DL 19688.
- ²² Balogh Jolán: Varadinum. Várad vára. Művészettörténeti füzetek 13/1–2. Bp., 1982 283 (a továbbiakban: Varadinum).
- ²³ 1478. máj. 2 DL 30474, 1478. júl. 25. DL 18075, 1478. szept. 18. DL 18086, 1479. jún. 28. DL 74621, 1479. júl. 11. DL 62337, 1480. máj. 3. DL 74720, 1480. máj. 20. DL 71515.
- ²⁴ Bunyitai: II. 157.
- ²⁵ 1504. aug. 18. DL 46682.
- ²⁶ Bunyitai: II. 166.
- ²⁷ 1452. nov. 10. DL 55525, 1454. márc. 14. DL 65074, DL 71485, 1454. jún. 22. DL 71485, 1455. okt. 20 DL 75885, DL 75889, DL 75907.
- ²⁸ Bunyitai: II. 138–140.
- ²⁹ Veress: 42, 159–161, 243, 322, 345–355, 363–365.
- ³⁰ Boldog Várad. Bp., 1989. (a továbbiakban: Boldog Várad) 776.
- ³¹ Veress: 365, Tóth István: Phoebus forrása. A váradi latin nyelvű humanista költészet antológiája. Nagyvárad, 1996 (a továbbiakban: Tóth István) 9–31.
- ³² 1476. szept. 13. DL 17846, 1478. máj. 2. DL 30474, 1478. júl. 25. DL 18075, 1478. szept. 18. DL 18086, 1479. jún. 28. DL 74621, 1479. júl. 11. DL 62337, 1480. máj. 3. DL 74720, 1480. máj. 20. DL 71515, 1481. jún. 2. DL 18496, 1482. márc. 23. DL 18645, 1483. okt. 18. DL 56159, 1487. jan. 6., márc. 17. DL 107390, 1487. ápr. 1. DL 74627, 1487. ápr. 28. DL 19261, 1487. okt. 1. DF 254473, 1488. aug. 28. DL 65142, 1488. szept. 8. DL 88735, 1488. szept. 8. u. DF 278643, 1490. nov. 14. DL 19688, 1492. júl. 15. DF 210832, 1493. szept. 5. DL 98365, 1494. jan. 4. DL 46244, DL 47301, 1496. jan. 16. DL 62959, 1497. márc. 28. DL 99172, 1497. júl. 11. DL 99173.
- ³³ Bunyitai: II. 173.
- ³⁴ 1516. szept. 5. DL 16571, DL 22812, 1519. jan. 1. DL 97669, 1519. máj. 6. DL 82526.
- ³⁵ Csánki: I. 554.
- ³⁶ Bunyitai: II. 52, 159.
- ³⁷ 1481. jún. 2. DL 18496, 1482. márc. 23. DL 18645, 1483. okt. 18. DL 56159.
- ³⁸ 1487. jan. 6., márc. 17. DL 107390, 1487. ápr. 1. DL 74627, 1487. ápr. 28. DL 19261, 1487. okt. 1. DF 254473, 1488. aug. 28. DL 65142, 1488. szept. 8. DL 88735, 1488. szept. 8. u. DF 278643, 1489. szept. 26. DF 278644.
- ³⁹ Boldog Várad: 67, Bunyitai: I. 325.
- ⁴⁰ Varadinum: 283.
- ⁴¹ 1428. máj. 1. A nagykárolyi gróf Károlyi család oklevéltára. Szerk.: Géresi Kálmán. I–IV. Bp., 1882–1897 II. (a továbbiakban: Károlyi O) 115, 1432. júl. 20. DL 69803, 1435. szept. 9. Károlyi O: II. 165, 1436. jan. 13. uo. 168, 1438. júl. 21. uo. 211, 1439. nov. 12. Hazai Okmánytár.: Szerk.: Nagy Imre–Páur Iván–Ráth Károly–Véghely Dezső. I–VIII. Győr, Bp., 1865–1891 (a továbbiakban: HO) VII. 459, 1440. márc. 3. DL 38278, 1440. aug. 22., nov. 15. DL 13573, 1440. aug. 28. Szabolcs vármegye Oklevéltárának a mohácsi vész előtti oklevelei. Nyíregyháza, 1901. (a továbbiakban: Szabolcsi O) 20.
- ⁴² Bunyitai: II. 48–49.
- ⁴³ 1439. nov. 12. HO: VII. 459, 1440. márc. 3. DL 38278, 1440. aug. 22., nov. 15. DL 13573, 1440. aug. 28. Szabolcsi O: 20, 1442. dec. 12. DL 13688.
- ⁴⁴ Bunyitai: II. 133.
- ⁴⁵ 1449. nov. 24. DL 22491, 1450. nov. 12. DL 14428, 1451. Teleki József: Hunyadiak kora Magyarországon. I–XII. Pest, 1852–1857 (a továbbiakban: Teleki, Hunyadiak) X 283, 1451. Békésmegyei Oklevéltár. Szerk.: Haan Lajos–Zsilinszky Mihály. Bp., 1877 II. (a továbbiakban: Békésmegyei O) 62, 1451. febr. 3. DL 37612, 1451. nov. 26. DL 14508.
- ⁴⁶ 1452. nov. 10. DL 55525, 1454. márc. 14. DL 65074, DL 71485, 1454. jún. 22. DL 74126, DL 74127, 1455. okt. 20. DL 75885, DL 75889, DL 75907, 1457. jún. 20. DL 15170, 1458. Békésmegyei O: II. 77, 1458. máj. 3. Károlyi O: II. 321, DL 99694, 1458. nov. 11. DL 15291, 1459. A Zichy család idősb ágának okmánytára. Szerk.: Nagy Imre–Nagy Iván–Véghely Dezső. I–XII. Bp., 1872–1931 (a továbbiakban: Zichy O) II. 115., 1459. ápr. 19. DL 81350, 1459. ápr. 23. DL 15332, 1460. jún. 21. DL 94575, 1464. jún. 5. Károlyi O: II. 361, 1464.

jún. 6. DL 99018, 1465. ápr. 21. DL 38343, 1466. szept. 16. DL 16386.

⁴⁷ Csánki: I. 415.

⁴⁸ Bunyitai: II. 138, 141.

⁴⁹ *Bónis György*: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarország. Bp., 1971 (a továbbiakban: Bónis) 164–165.

⁵⁰ *Fraknói Vilmos*: Vitéz János élete. Bp., 1879 (a továbbiakban: Fraknói Vitéz) 24–33.

⁵¹ 1443. márc. 24. DL 13714, 1443. ápr. 17. Károlyi O: II. 234, DL 99649, 1443. okt. 13. DL 70892, 1444. *Mihályi*: Máramarosi Diplomák I. Máramarossziget 1900. (a továbbiakban: Máramarosi Dipl.) 328–329, 1445. aug. 5. DL 39586, 1445. szept. 24. DL 39556, 1445. szept. 30. DL 57116, 1445. nov. 11. Bónis reg.: 2581, DL 66912, 1446. febr. 23. DL 38285, 1446. máj. 4. DL 13918, DL 8792, 1446. júl. 1. Bónis reg.: 2593, 1446. júl. 8. Bónis reg.: 2594, 1446. aug. 1. Bónis reg.: 2597, 2598, 1446. DL 14177, 1446. dec. 11. DL 13983, 1447. júl. 30. DL 74126, 1447. júl. 31. Teleki, Hunyadiak: X. 217, 1447. dec. 21. Károlyi O: II. 264, DL 98986, 1448. ápr. 2. DL 97206, 1448. máj. 1. DL 72419, 1448. aug. 1. DL 14197, 1449. máj. 24. *Varjú Elemér*: Oklevéltár a Tomaj nb. Bánffy család történetéhez. I–II. Bp., 1908–1928 I. 669 (a továbbiakban: Bánffy O), 1449. nov. 24. DL 22491, 1450. nov. 12. DL 14423, 1450. dec. 12. DL 14423, 1451. febr. 3. Teleki, Hunyadiak X. 283, DL 37612, 1451. Békésmegyei O: II. 62, 1451. nov. 26. DL 14508, 1451. júl. 1. Bónis reg.: 2697, 1452. jan. 13. DL 62343, 1452. jan. 16. DF 211032, 1452. jan. 17. Bónis reg.: 2714, DL 39580, 1452. júl. 1. Bónis reg.: 2734, DL 65068, 1452. nov. 10. DL 55525, 1452. DL 65068, 1453. márc. 18. Bónis reg.: 2745, DL 65069, 1453. okt. Bónis reg.: 2767, 1453. okt. DL 39581, 1454. jan. 12. Bónis reg.: 2775, 1454. márc. 14. DL 65074, DL 71485, 1454. jún. 22. DL 74126, 1454. nov. 18. Bónis reg.: 2795, DL 62313, 1454. dec. 7. Bónis reg.: 2799, 2800, DL 62315, 1454. dec. 11. Bónis reg.: 2801, 1455. jan. 13. Bónis reg.: 2803, DL 62316, DL 62317, 1455. febr. 9. DL 62318, 1455. júl. 1. Bónis reg.: 2814, DL 39585, 1455. aug. 5. Bónis reg.: 2816, DL 39586, 1455. okt. 20. DL 75885, DL 75904, DL 75890, 1456. máj. 22. Bónis reg.: 2827, DL 65079, 1456. máj. 31. DL 65080, 1457. jún. 20., jún. 25. DL 15170, 1458. máj. 3. DL 99694, 1458. nov. 11. DL 15291, 1458. Zichy O: II. 75, 1459. ápr. 19. DL 81350, 1459. ápr. 23. DL 15332, 1464. jún. 5. Károlyi O: II. 361, 1464. jún. 6. DL 99018, 1465. ápr. 21. DL 38343, 1466. aug. 9. DF 266783, 1466. nov. 16. DL 16386.

⁵² Csánki: I. 647.

⁵³ 1442. máj. 10. DL 38280.

⁵⁴ Bunyitai: II. 131–132, 1445. nov. 11. DL 66912, 1448. máj. 1. DL 72419, 1452. júl. 1. DL 65068, 1453. márc. 18. DL 65069, 1453. okt. DL 39581, 1455. júl. 1. DL 39585, 1455. aug. 5. DL 39586, 1456. máj. 31. DL 65080.

⁵⁵ 1472. júl. 22. DL 17344, 1473. okt. 26. DL 73315, 1474. febr. 2. DL 45556, DL 58164, DL 97358.

⁵⁶ Bunyitai: II. 152.

⁵⁷ 1487. jan. 6., márc. 17. DL 107390, 1487. ápr. 1. DL 74627, 1487. ápr. 28. DL 19261, 1488. aug. 28. DL 65142, 1488. szept. 8. DL 88735 (teljes névvel), 1488. szept. 8. u. DF 278643 (teljes névvel), 1489. szept. 26. DF 278644 (csak keresztnév), 1490. nov. 14. DL 19688.

⁵⁸ Csánki: II. 235, Bunyitai: II. 159.

⁵⁹ DL 88735.

⁶⁰ 1515. aug. 21. A Teleki család oklevéltára. Szerk.: Barabás Samu. II. 1438–1526. Bp., 1895 II. 435 (a továbbiakban: Teleki O), DL 74245, 1516. szept. 5. DL 16571, DL 22812, 1519. jan. 1. DL 97669, 1519. máj. 6. DL 82526, 1520. szept. 8. DL 72192, 1520. szept. 10. DF 254532, 1521. jún. 21. Károlyi O: III. 135, 1521. jún. 23. DL 99312,

1522. febr. 3. Károlyi O: III. 138, DL 99314, 1522. márc. 22. DL 29985, 1524. márc. 29. DL 26684, DL 18614, DL 10008.

⁶¹ Csánki: I. 208.

⁶² Bunyitai: II. 54.

⁶³ 1496. jan. 16. DL 62959, 1497. febr. 27. DL 99172, 1497. júl. 13. DL 99173, 1499. ápr. 17. DL 29891, 1500. febr. 9. DL 73337, Bónis reg.: 3798, 1504. aug. 18. DL 46682, 1508. DL 21807, 1510. febr. 4. DL 21994, 1510. febr. 24. DF 278474, 1510. jún. 15. DF 278494, 1510. máj. 5. DL 22024, DL 22013, 1510. HO: VII. 452, 1513. szept. 24. Károlyi O: III. 91, DL 99265, 1515. aug. 21. Teleki O: II. 435, DL 74245.

⁶⁴ Csánki: V. 51.

⁶⁵ Bunyitai: II. 162, 1499. aug. 10. DL 62955.

⁶⁶ 1504. aug. 18. DL 46682, 1510. febr. 4. DL 21994, 1510. febr. 24. DF 278474, 1510. máj. 5. DL 22024, 1510. jún. 15. DF 278494, 1513. szept. 24. Károlyi O: III. 91, DL 99265.

⁶⁷ Csánki: II. 578.

⁶⁸ Bunyitai: II. 54, Fraknói: 84, MUW: II. 209.

⁶⁹ Veress: 382–383, Varadinum: 50.

⁷⁰ Bunyitai: II. 54.

⁷¹ 1493. szept. 5. DL 98365, 1494. jan. 4. DL 46244, DL 47301, 1496. jan. 16. DL 62959, 1497. márc. 28. DL 99172, 1497. júl. 11. DL 99173, 1499. aug. 10. DL 62955, 1505. febr. 9. Bónis reg.: 3974 (leleszi prépost).

⁷² *Mályusz Elemér*: Az egyházi társadalom a középkori Magyarországon. Bp., 1971 (a továbbiakban: Mályusz) 66.

⁷³ Bunyitai: II. 161–162.

⁷⁴ 1435. szept. 9. Károlyi O: II. 165, 1436. jan. 13. uo. 168, 1438. júl. 21. Uo. 211, 1439. nov. 12. HO: VII. 459, 1440. márc. 3. DL 38278, 1440. aug. 28. Szabolcsi O: 20, 1440. nov. 15. uo. 23.

⁷⁵ Bunyitai: II. 128.

⁷⁶ 1516. szept. 5. DL 16571, 1519. jan. 1. DL 97669, 1519. máj. 6. DL 82526, 1520. szept. 10. DF 254532, 1521. jún. 21. Károlyi O: III. 135, 1521. jún. 23. DL 99312, 1521. nov. 7. DL 99313, Károlyi O: III. 136, Bónis reg.: 4300, 1522. febr. 3. DL 99314, Károlyi O: III. 138, 1522. márc. 22. DL 29985.

⁷⁷ Csánki: I. 520.

⁷⁸ Bunyitai: II. 172–173.

⁷⁹ 1495. DL 82605, 1504. szept. 9. DL 71590.

⁸⁰ *Kovács Endre*: A krakkói egyetem és a magyar művelődés. Bp., 1964 81 (a továbbiakban: Kovács).

⁸¹ Tóth István: 56–61.

⁸² Veress: 72, 76–78.

⁸³ Bunyitai: II. 173, 1521. nov. 4. DL 99313.

⁸⁴ Boldog Várad: 68.

⁸⁵ 1472. júl. 22. DL 17344, 1473. okt. 26. DL 73315, 1474. febr. 2. DL 45556, DL 58164, DL 97358, 1476. szept. 13. DL 17864, 1478. máj. 2. DL 30474.

⁸⁶ Bunyitai: II. 152.

⁸⁷ 1520. szept. 8. DL 72192, 1520. szept. 10. DF 254532, 1522. febr. 3. DL 99312, Károlyi O: III. 138, 1522. márc. 22. DL 29985, 1524. márc. 29. DL 26687, DL 10008, DL 18614.

⁸⁸ Csánki: I. 682.

⁸⁹ Csánki: II. 85.

⁹⁰ Csánki: I. 682.

⁹¹ *Tonk Sándor*: Az erdélyiek egyetemjárása a középkorban. Bukarest, 1979 334 (a továbbiakban: Tonk).

⁹² Tonk: 334, Schrauf Krakkó: 17, Bunyitai: II. 176.

⁹³ 1504. aug. 18. DL 46682, 1510. febr. 4. DL 21998, 1510. máj. 5. DL 22024.

- ⁹⁴ Bunyitai: II. 165–166.
- ⁹⁵ 1472. júl. 22. DL 17344, 1473. okt. 26. DL 73315, 1474. febr. 2. DL 45556, DL 58164, DL 97358, 1476. máj. 28. DL 75924, 1476. szept. 13. DL 17846, 1478. máj. 2. DL 30474, 1478. júl. 25. DL 18075, 1478. szept. 18. DL 18086, 1479. jún. 28. DL 74621, 1479. júl. 11. DL 62337, 1480. máj. 3. DL 74720, 1480. máj. 20. DL 71515, 1481. jún. 2. DL 18496, 1482. márc. 23. DL 18645, 1483. okt. 18. DL 56159, 1487. márc. 17. DL 107390, 1487. ápr. 1. DL 74627, 1487. ápr. 28. DL 19261, 1487. okt. 1. DF 254473, 1488. aug. 28. DL 65142, 1488. szept. 8. DL 88735, 1488. szept. 8. u. DF 278643, 1489. máj. 23. DL 19523, 1489. szept. 26. DF 278644, 1490. nov. 14. DL 19688, 1492. júl. 15. DF 210832, 1493. szept. 5. DL 98365, 1494. jan. 3. DL 46244, DL 47301.
- ⁹⁶ Csánki: I. 213.
- ⁹⁷ Bónis: 234, Bunyitai: II. 151–152, 155–156.
- ⁹⁸ 1482. márc. 23. DL 18645, 1483. okt. 18. DL 56159.
- ⁹⁹ *Sörös Pongrác*: A székesfehérvári érkanonokság története 1543-ig. Századok 1916. 565–584.
- ¹⁰⁰ Köblös: 358, Bunyitai: II. 52. Életrajzi adatait röviden ismerteti *Solymosi László*: Veszprém megye 1488. évi adólajstroma és az Ernuszt-féle számadások. In *Tanulmányok Veszprém megye múltjából*. A Veszprém megyei Levéltár kiadványai 3. Veszprém, 1984 121–239, 136, 233.
- ¹⁰¹ 1524. márc. 29. DL 26687, DL 10008, DL 18614.
- ¹⁰² Csánki: V. 50.
- ¹⁰³ Bunyitai: II. 176.
- ¹⁰⁴ 1492. szept. 28. DF 210832, 1493. ápr. 2. DL 46227, Bónis reg.: 3624.
- ¹⁰⁵ Csánki: III. 730, 451.
- ¹⁰⁶ *Kollányi Ferenc*: Esztergomi kanonokok 1100–1900. Esztergom 1900 97 (a továbbiakban: Kollányi).
- ¹⁰⁷ Fraknoi: 152.
- ¹⁰⁸ Veress: 42, 362.
- ¹⁰⁹ Kollányi: 97.
- ¹¹⁰ *Történelmi Tár* 1904. 164, 1487. ápr. 28. DL 19261, 1485. máj. 24. 1486. jan. 15.
- ¹¹¹ 1464. jún. 5. Károlyi O: II. 361, 1464. jún. 6. DL 99018, 1465. ápr. 21. 38343, 1466. nov. 16. DL 16386.
- ¹¹² *Varadinum*: 46, Bunyitai: II. 142, 144.
- ¹¹³ 1522. febr. 3. Károlyi O: III. 138, DL 99314, 1522. márc. 22. DL 29985, 1524. márc. 29. DL 10008, DL 18614, DL 26687.
- ¹¹⁴ Bunyitai: II. 176.
- ¹¹⁵ 1510. febr. 4. DL 21994, 1510. febr. 24. DF 278474, 1510. máj. 5. DL 22024, 1510. jún. 15. DF 278494, 1513. szept. 24. DL 99265, Károlyi O: III. 91, 1515. aug. 21. DL 74245, Teleki O: II. 435.
- ¹¹⁶ Csánki: I. 676.
- ¹¹⁷ Bunyitai: II. 169–170.
- ¹¹⁸ 1440. aug. 28. Szabolcsi O: 20, 1440. szept. 15. uo. 22, 1440. aug. 22. DL 13573, 1442. dec. 12. DL 13688, 1443. márc. 24. DL 13714, 1443. ápr. 17. Károlyi O: II. 234, DL 99649, 1443. okt. 13. DL 70892, 1444. máj. 26. Máramarosi Dipl. 328–329.
- ¹¹⁹ 1445. szept. 24. DL 39556, 1445. szept. 30. DL 57116, 1446. febr. 23. DL 38285, 1446. máj. 4. DL 13918, DL 8792, 1446. DL 14177, 1446. dec. 11. DL 13983, 1447. júl. 30. DL 74126, 1447. júl. 31. Teleki, Hunyadiak X. 217, 1447. dec. 21. Károlyi O: II. 264, DL 98986, 1448. ápr. 2. DL 97206, 1448. júl. 1. DL 14177, 1449. máj. 24. Bánffy O I. 669, DL 22491, 1449. nov. 24. DL 22491, 1450. nov. 12. DL 14423, 1451. febr. 3. Teleki, Hunyadiak: X. 283, DL 37612, 1451. Békésmegyei O: II. 62, 1451. nov. 26. DL 14508.
- ¹²⁰ Csánki: I. 180, II. 165, III. 25–26, V. 141.
- ¹²¹ Tonk: 254, Bunyitai: II. 49–51, 134, Schrauf Bécs: 57, 133–135, MUW: I. 145, *Fraknoi Vilmos*: Magyarországi tanárok és tanulók a bécsi egyetemen a XV–XVI. században. Bp., 1874 24, 30, 33.
- ¹²² 1446. febr. 23. DL 38285.
- ¹²³ Bunyitai: II. 50–51.
- ¹²⁴ 1446. máj. 4. DL 13918, DL 8792, 1446. DL 14177, 1446. dec. 11. DL 13983, 1447. júl. 30. DL 74126, 1447. júl. 31. Teleki, Hunyadiak: X. 217, 1447. dec. 21. Károlyi O: II. 264, DL 98986, 1448. ápr. 2. DL 97206, 1449. máj. 24. Bánffy O: I. 669, 1449. júl. 1. DL 14177
- ¹²⁵ 1449. nov. 24. DL 22491, 1450. nov. 12. DL 14423, 1451. febr. 3. Teleki, Hunyadiak: X. 283, DL 37612, 1451. Békésmegyei O: II. 62, 1451. nov. 26. DL 14508.
- ¹²⁶ Csánki: II. 22.
- ¹²⁷ Bunyitai: II. 137, 138.
- ¹²⁸ 1457. jún. 20, jún. 25. DL 15170, 1458. Békésmegyei O: II. 77, 1458. máj. 3. Károlyi O: II. 321, DL 99694, 1458. jún. 28. DF 213718, 1458. nov. 11. DL 15291, 1459. Zichy O: X. 75, 1459. ápr. 19. DL 81350, 1459. ápr. 23. DL 15332, 1460. jún. 21. DL 94575
- ¹²⁹ 1464. jún. 5. Károlyi O: II. 361, 1464. jún. 6. DL 99018, 1465. ápr. 21. DL 38343, 1466. nov. 16. DL 16386.
- ¹³⁰ Csánki: I. 489.
- ¹³¹ Bunyitai: II. 51, 143.
- ¹³² 1427. máj. 24. DL 11902, 1428. máj. 1. Károlyi O: II. 11, 1435. szept. 9. Károlyi O: II. 211, DL 38105, 1439. nov. 12. HO: VII. 459, 1440. márc. 3. DL 38278, 1440. aug. 22., nov. 15. DL 13573, 1440. aug. 28. Szabolcsi O: 20, 1442. dec. 12. DL 13688, 1443. márc. 24. DL 13714, 1443. ápr. 17. DL 99649, Károlyi O: II. 234, 1443. okt. 13. DL 70892, 1444. máj. 26. Máramarosi Dipl. 328–329, 1445. szept. 24. DL 39556, 1445. szept. 30. DL 57116, 1446. febr. 23. DL 38285, 1446. máj. 4. DL 13918, DL 8792, 1446. dec. 11. DL 13983, 1447. júl. 30. DL 74126, 1447. júl. 31. Teleki, Hunyadiak: X. 217, 1447. dec. 21. Károlyi O: II. 264, DL 98986, 1448. ápr. 2. DL 97206, 1448. júl. 1. DL 14177, 1449. máj. 24. Bánffy O: I. 669.
- ¹³³ Csánki: II. 731.
- ¹³⁴ Tonk: 325.
- ¹³⁵ MUW: I. 150, Schrauf Bécs: 60.
- ¹³⁶ Bunyitai: II. 124–126, *Varadinum*: II. 46.
- ¹³⁷ 1513. szept. 24. Károlyi O: III. 91, DL 99265, 1516. szept. 5. DL 16571, DL 22812, 1520. dec. 6. Bónis reg.: 4275.
- ¹³⁸ 1500 körül Bónis reg.: 3843, 3854, 3855, 3864, 3867, 1503. febr. 26. Bónis reg.: 3947, 1505. dec. 27. Bónis reg.: 3987, 1506. dec. 12., 1507. márc. 13. Bónis reg.: 4014, 1507. máj. 31. Bónis reg.: 4027.
- ¹³⁹ Bunyitai: II. 169.
- ¹⁴⁰ 1442. dec. 12. DL 13688, 1443. márc. 24. DL 13714, 1443. ápr. 17. Károlyi O: II. 234, DL 99649, 1444. máj. 26. Máramarosi Dipl. 328–329
- ¹⁴¹ Csánki: I. 421.
- ¹⁴² MUW: I. 186, Schrauf Bécs: 78.

¹⁴³ *Szakály Ferenc*: Vitéz János, a politikus és államférfi. Esztergomévlapjai. 1990. 13.

¹⁴⁴ Veress: 39–41.

¹⁴⁵ *Klaniczay Tibor*: A magyarországi akadémiai mozgalom előtörténete. Bp., 1993. (a továbbiakban: Klaniczay) 27–43.

¹⁴⁶ Boldog Várad: 776–777, Varadinum: II. 103, Bunyitai: II. 49.

¹⁴⁷ Veres: 41.

¹⁴⁸ 1472. máj. 8. DL 17318, 1472. júl. 22. DL 17344, 1473. okt. 26. DL 73315, 1474. febr. 2. DL 45556, DL 58164, DL 97358, 1476. szept. 13. DL 17864, 1478. szept. 18. DL 18086, 1479. jún. 28.

DL 74621, 1479. júl. 11. DL 62337, 1480. máj. 3. DL 74720, 1480. máj. 20. DL 71515, 1481. jún. 2. DL 18496.

¹⁴⁹ Bónis: 238, Tonk: 259, Varadinum: 50, Boldog Várad: 777, Bunyitai: II. 51–52, Veress: 46, 249–250.

¹⁵⁰ Bunyitai: II. 51–52.

¹⁵¹ Veress: 249, Klaniczay: 53–55.

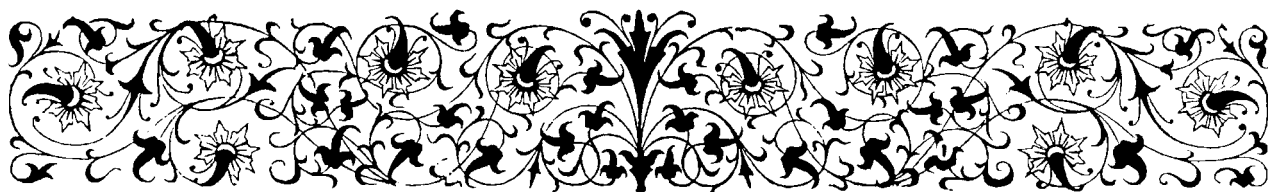
¹⁵² Tonk: 259.

¹⁵³ 1520. szept. 8. DL 72192, 1520. szept. 10. DF 254532.

¹⁵⁴ Bunyitai: II. 173.

¹⁵⁵ Bunyitai: II. 178.

¹⁵⁶ Bunyitai: II. 177.



PEST-PILIS-SOLT VÁRMEGYE ALISPÁNJAI: 1583–1711

(ARCHONTOLÓGIAI ÖSSZEÁLLÍTÁS)

A török hódítás kezdete után, annak következtében is, egyesült Pest-Pilis-Solt vármegye (a továbbiakban: PPS vm.). A török által területéről elűzve Egerben, Szécsényben, Füleken, Losoncon stb. tartotta gyűléseit és alispáni hivatalát PPS vm. Főispánja az Anjou-kortól kezdve a mindenkori nádor volt, illetve a nádori szék üresedésekor az uralkodó által kinevezett nádori helytartó, aki lehetett az országbíró, az esztergomi érsek stb.

A vármegye autonómiája élén ténylegesen az alispán állt, akit a nádor által kijelölt három személy közül általában a közgyűlés választott meg a 16–17. században. Mivel PPS vm. nemesi közgyűléseinek jegyzőkönyvei és a hozzá kapcsolódó fondok iratanyaga az említett századokból hiányosan maradt fenn, ezért archontológiai összeállításunk nem lehet teljes. Különösen a tizenöt éves háború (1593–1606) időszakát fedi homály. Egyéb évtizedekből rendelkezünk ugyan a jegyzőkönyvek sorozatával, de néha még a tisztújító közgyűlések jegyzőkönyvei is hiányoznak.

A Buda török alóli felszabadítása után bekövetkezett helyzetben PPS vm. hatósága Gácson, Losoncon, Kecs-keméten, Nagykőrösön, Pesten és Budán működött. Végül 1691 januárjától Pesten telepedett le PPS vm. hivatala, ahonnan 1467-ben tette át székhelyét Üllőre.

A II. Rákóczi Ferenc vezette kuruc szabadságharc hivatalát, tisztikarát és területét tekintve is kettészakította a vármegyét egy kuruc és egy labanc részre. Ennek a korszaknak a közgyűlési jegyzőkönyvei csak töredékesen maradtak fenn, ez megnehezíti az alispánok működésének feltárását és bemutatását.

Az egész vizsgált korszakon belül figyelemre méltó a területét elhagyni kényszerült PPS vm. alispánjainak, egyéb tisztviselőinek családi összefonódása a nógrádi, kisebb részben a honti nemességgel, illetve egymás megyéiben való hivatalviselése is.

Az alispánok időrendje:

Ujszászy Lőrinc: 1583–1587
 Id. Ráday András: 1628–1633
 Battik Gergely: 1635–1640
 Kutassy György: 1640
 Battik János: 1640–1650
 Id. Ráday András: 1650–1655
 Földváry János: 1656–1659
 Bene János: 1659–1660
 Fekete László: 1660–1665
 Kutassy György: 1665–1666
 Battik Péter: 1666–1672
 Bélteky Pál: 1672–1682
 Ráday Gáspár: 1682–1689
 Werlein János István: 1689–1691
 Ifj. Sötér Ferenc: 1691–1702
 Petrovay László: 1702–1707
 Ifj. Darvas János: 1707–1710
 Osztróluczky János: 1710–1711

Ujszászy Lőrinc: 1583–1587

A jász előkelőktől származó Ujszászy nemes család tagjainak hivatalviselése Pest megyében a 16. századtól fogva nyomon követhető. A budai szandzsák 1546. évi összeírásában Ujszászon összeírták Ujszászy László családfőt, akinek háztartásában élt akkor Ujszászy Lőrinc nőtlen fiatalember. Temesvár 1552. július 27-én esett a török kezébe, itt halt hősi halált Ujszászy Sándor hadnagy. Szolnokot 1552. augusztus 22-étől szeptember 4-éig vívták meg a törökök. E két esemény készítette arra a Szolnokhoz közel fekvő Ujszászon birtokos családból Ujszászy Lászlót és Lőrincet, hogy atyai birtokukról elmeneküljenek.

Az 1559-es budai szandzsák összeírásában Ujszászy László és Lőrinc nevéhez odaírták, hogy mindkettő

„az egri várba szökött”. Ujszászy Lőrinc, egri lovas-tiszt szolgálati ideje egy lajstromban 1554. április 23. és június 30. között összesen 69 nap volt; lovasainak száma 6. Továbbra is Egerben katonáskodott, 1570-ben egri várnagyként említik a források.

A területét elhagyni kényszerült Pest vármegye 1566-tól Egerben tartotta gyűléseit. Ekkor tűnt fel Ujszászy Mihály szolgabíró is a tisztikarban. Ujszászy Lőrinc az eddig ismert adatok tükrében 1576-tól Pest és Solt vármegyék szolgabírája, 1583-tól 1587-ig pedig alispánja volt. Egert 1596. október 13-án foglalta el a török, az Ujszászyak és Pest-Solt vm. hatósága az ostrom elől elmenekültek.¹

Id. Ráday András: 1628–1633, 1650–1655

Apja Ráday I. Gáspár, anyja Bay Klára; a családot a Rátót (Ratold) nemzetségből származtatják. A család tagjai Nógrád, Hont, Pest-Pilis-Solt vármegyékben voltak birtokosok, illetve elsősorban ezekben a vármegyékben viseltek hivatalt.

Id. Ráday András PPS vm. alispánjává választásának pontos idejét nem ismerjük, mivel PPS vm. közgyűléseinek jegyzőkönyvei csak 1632-ből, 1638–1644-ből stb. maradtak fenn. A közgyűlési iratok fondjaiban, az igazságszolgáltatási iratok között azonban megtalálható egy tanúkihallgatási jegyzőkönyv, amelyet id. Ráday András alispán megbízásából 1628 márciusában vettek fel Sáp (Tápiósáp) possessio ügyében. PPS vm. alispáni hivatala 1628–1632-ben bizonyára Szécsényben működött. Ezekben az években az alispán id. Ráday András volt, sőt a közgyűlésnek Fülek várába történt átköltözése is az ő hivatali idejében történt. Ez utóbbit igazolja egy 1633. február 23-án felvett tanúkihallgatási jegyzőkönyv. Egy 1635. június 19-én kiadott oklevél szerint azonban már Battik Gergely viselte az alispáni tisztet. Id. Ráday András alispán leköszönésének körülményeit nem ismerjük.

Id. Ráday András 1639-ben Nógrád vármegye szolgabírája, 1643., 1649. és 1652. évi adatok szerint alispánja, 1649-ben pedig országgyűlési követe volt.

Az 1650-es évek elejéről ismét hiányoznak a közgyűlési jegyzőkönyvek. Id. Ráday András újbóli alispánná választásának ideje nem ismert. Tény viszont, hogy egy 1650. november 25-én felvett tanúkihallgatási jegyzőkönyvben alispánként említik. Ettől kezdve számos forrás tükrében követhetjük nyomon Ráday tevékenységét egészen 1655. július 12-éig. Ráday valószínűleg 1656 második felében elhalálozott, mivel 1656. szeptember 15-én PPS vm. generalis congrega-

tiója Füleken arra kötelezte özvegyét, Madách Zsófiát, hogy számoljon el a férjére rábízott közpénzekkel.

Id. Ráday András és Madách Zsófia házasságából származott Ráday II. András, akit 1656. szeptember 15-étől a kútfők PPS vm. szolgabírájaként említenek. Az időpont azonban nem megválasztásának ideje, mivel a korábbi jegyzőkönyvek még nem kerültek elő. PPS vm.-ben tisztségét haláláig viselte, mely feltehetően 1662. február 16. előtt következhetett be. Ugyanis a vármegye generalis congregatiója ekkor hozott határozatot arról, hogy özvegyét, Ordódy Juditot a közpénzekről számoltassák el. Ezt azonban március 4-éről későbbre halasztották. Ifj. András (többször így nevezik) 1652-ben Nógrád vármegye esküdt ülnöki, 1659-ben és 1664-ben szolgabírói tisztét töltötte be.

Testvére, Ráday II. Gáspár PPS vm. alispáni tisztet is viselte. (Róla alább lesz szó.) Leánytestvérük, Ráday Ilona Darvas Jánoshoz ment feleségül, aki szolgabíró, helyettes alispán volt PPS vm.-ben.²

Battik Gergely: 1635–1640

A sarudi Battik család a Heves vármegyei Sarud helységről vette nemesi előnevét. A legkorábbi ismert Battik Pál 1550–1575 között valamikor Nógrád vármegye alispánja volt. Battik Péter 1600-ban Fülek várában katonaként szolgált. A család a 16–17. században Nógrád és PPS vm.-ben birtokos.

Battik Gergely PPS vm. alispánjává választásának pontos idejét és körülményeit a hiányos közgyűlési jegyzőkönyvek miatt nem ismerjük. Először egy 1635. június 19-én Füleken kelt vizsgálati jegyzőkönyvben szerepel alispánként. Tevékenysége egészen 1640. március 27-éig nyomon követhető. A következő hónapban vagy májusban valószínűleg elhunyt, mivel PPS vm. közgyűlése 1640. május 24-én Füleken halála miatt kénytelen volt ideiglenesen Kutassy Györgyöt alispánná választani.

Battik Gergely felesége, Libercsey Fruzsina szintén Nógrád vármegyei nemes és hivatalviselő családból származott. Fiuk, Battik Péter szintén betöltötte PPS vm. alispáni tisztét.³

Kutassy György: 1640. május 24.–július 5.

Kutassy Battik Gergely alispán váratlanul bekövetkezett halála után ideiglenesen választották meg PPS vm. alispánjává. A hivatali ügyintézés folyama-

tosságának fenntartása érdekében cselekedtek így, hiszen azonnal elküldték Divéky Andrást Esterházy Miklós nádorhoz, a vármegye főispánjához, hogy megtudakolják annak álláspontját az új alispán megválasztásának időpontjáról. Divéky 1640. június 11-én jelentette a közgyűlésnek, hogy a nádor által kijelölt nap: 1640. július 5.

Kutassy György PPS vm. adminisztrációjában legkorábban esküdként tűnt fel 1636. február 21-én. PPS vm. sedriáján 1639. május 26-án Füleken megyei dikátorrá nevezték ki. PPS és Csongrád vármegye közös sedriáján 1642. február 13-án Füleken már Kutassy dikátor örökösének 251 forintnyi közpénz tartozásából az elszámolás során 75 forintot elengedtek.

Valószínűleg Kutassy fia az a Kutassy György, aki a forrásokban 1649–1656 között PPS vm. szolgabírájaként szerepel. Tagja volt annak a küldöttségnek, melyet a vármegye nádorhoz menesztett stb. Később a vármegye alispáni tisztét is betöltötte.⁴

Battik János: 1640–1650

A nádor által kijelölt napon, 1640. július 5-én tisztújító közgyűlésre gyűltek össze Füleken PPS vm. nemesei. Az alispáni tisztségre Battik Jánost, Vámosy Istvánt és Mocsáry Istvánt jelölték. Közülük a legtöbb szavazatot Battik János kapta.

Battik János és felesége, Kőrösi Margit neve először az 1638. július 1-jén tartott sedria jegyzőkönyvében tűnik fel, amikor eltiltották Szentimre puszta használatától a patajiakat és fülöpszállásikat. Battik Demök Gergely perében ügyvédként szerepelt 1639. augusztus 18-án PPS vm. sedriáján Füleken.

Az új országgyűlést PPS és Csongrád vármegye együttes közgyűlésén hirdették ki 1642. május 1-jén, melyre a vármegye küldötteinek Battik János alispánt és Thassy János szolgabíróvá választották meg.

PPS vm. 1644–1656 közötti közgyűlési jegyzőkönyvei nem maradtak fenn. Az 1645-től 1650-ig terjedő időszak történéseit a vármegye igazságszolgáltatási irataiban követhetjük nyomon. 1650. január 17-én a vármegyei esküdtek Battik alispán utasítására Pataj mezővárosban vizsgálatot folytattak. Ez az utolsó adatunk, amely még élőként említi az alispánt. Lehetséges azonban, hogy a diszpozíció kiadása után Battik János már elhunyt, mert neve többé nem bukkan fel a jegyzőkönyvekben. Utódjának, id. Ráday András alispánnak hivatali ügyintézésére vonatkozó legelső adatunk 1650. augusztus 30-áról származik.⁵

Id. Ráday András: másodsor, 1650–1655

Földvály János: 1656–1659

Az üresedésben lévő alispáni székre 1656. április 20-án PPS vm. tisztújító ülése nándori Bene Jánost, Földvály Jánost, Libercsey Mihályt és Balogh Dánielt jelölte. A legtöbb szavazatot Földvály János szerezte. Mivel Földvály az ülésen nem volt jelen, a hivatali esküt helyette Vámosy István tette le; egyúttal kötelezték Földváryt az elmaradt eskü jövőbeni letételére.

Földvály Mihály a 15. század elején szerezte a nemességet, majd egy másik Mihály a 16. század végén házassága révén vette fel a bernátfalvi nemesi előnevet. Földvály János apja, Földvály György, aki 1629–1630-ban PPS vm. szolgabírája volt. Anyja nándori Bene Anna.

Földvály János hivatali pályafutása 1632. március 15-én Szécsényben kezdődött, amikor PPS vm. dikátorává választották. Földvály úgy látszik nem serénykedett a dikális adó beszédésében, mert 1632. május 10-én figyelmeztették, hogy vállalt tisztségében járjon el. Ezt azonban aligha tette meg, sőt, lemondott hivataláról. A vármegye Szécsényben, 1632. szeptember 4-én megtartott közgyűlése el is fogadta Földvály János lemondását.

Legközelebb 1649. augusztus 2-án találkozunk vele a vármegye tisztikarában. Ekkor helyettes szolgabíróként végez Aszód–Bag határában tanúkihallgatást. 1656. április 20-án az alispáni székbe emelkedett, amely tisztségében az 1657. augusztus 1-jén Füleken lezajlott tisztújító közgyűlés megerősítette. PPS vm. 1658. február 7-én Füleken tartott sedriáján elfogadta Forgách Ádám érsekújvári generális levelének ajánlását, és e szerint intézkedett a végvári katonaság fegyelmének megőrzése felől. Ennek nagyobb hatékonysága érdekében PPS vm. elhatározta, hogy a szomszéd vármegyékhez küldöttséget meneszt, Földvály János alispánnal az élén. Az 1658. szeptember 12-én megtartott tisztújító ülés elvégezte a hivatalban volt tisztviselők számadásainak felülvizsgálatát, majd újra megerősítette őket tisztségeikben.

Földvály János alispán halálát 1659. május 15-én generális congregatió jelentették be hivatalosan Füleken. Ez az esemény a vármegye nemesei közül többeknek kapóra jött, akik már évekkel előbb is Balassi Imre gróft, Gyarmat várának főkapitányát támogatták PPS vm. főispáni székének megszerzésében. Az ülésen elhatározták, hogy Pápay János szolgabíró és Libercsey Ferenc jegyző személyében küldöttséget

menesztenek Balassi Imréhez, mint főispánhoz, jóllehet évszázados szokás szerint PPS vm. főispánjai mindig a mindenkori nádorok voltak.

PPS vm. sedriája 1660. június 3-án bizottságot állított fel tisztviselőinek pénzügyi elszámoltatása végett. Ezek sorában szerepelt Földváry János is, akinek özvegye, Buday Sára is elszámolt.⁶

Bene János: 1659–1660

A Bene család a Nógrád vármegyei Nándor helységből eredt. Nándori Bene Mihály 1572-ben folyamodott nemességért, amelyet meg is kapott. Nándori Bene János apja Bene András, anyja Kováchy Borbála volt.

Nándori Bene János PPS vm. tisztújító ülésén tünt fel először 1656. április 20-án, éspedig mindjárt az alispánjelöltek között. Bizonyára Nógrád vármegyében viselt hivatali tisztségei predestinálták őt erre a jelöltségre. Nógrád vármegye helyettes alispánja Bene (Bende) János volt 1652-ben Vóxit-Horváth István rendes alispán mellett. Az említett tisztújító ülésen később kinevezték a perceptori számadásokat felülvizsgáló bizottság tagjává.

PPS vm. sedriája 1657. június 7-én elbúcsúztatta távozó megyei tisztviselőit, és a tisztújítás ügyében nándori Bene János alispánt és Libercsey Ferenc jegyzőt kiküldték Wesselényi Ferenc nádor-főispánhoz. Amíg a követek vissza nem tértek, szokás szerint az alispán és a szolgabírák hivatalukban maradtak.

PPS vm. az I. Lipót király által összehívott országgyűlésre 1659. március 13-án nándori Bene János alispánt és Pápay János szolgabírókat küldte. Az országgyűlés 1659. július 21-én kezdődött Pozsonyban. A visszatért országgyűlési követek 1660. január 8-án számoltak be diétai munkájukról Füleken a közgyűlésnek.

Bene János az 1660. május 8-án Füleken tartott generalis congregatióval határozatilag elfogadta azt a javaslatát, miszerint fel kell kérni Wesselényi Ferenc nádor-főispánt, hogy részesítse szigorú figyelmeztetésben Balassi Imre gróft, akit ugyan már leváltottak főispáni tisztségéről, de attól nem hajlandó megválni.

PPS vm. Füleken 1660. június 3-án tartott sedriáján Bene János elszámoltatta saját magát a bizottsággal, amelyről testimoniálist kért, és a vármegye jóváhagyásával kapott is.

PPS vm. lelépő tisztviselőit 1660. július 2-án a szokásos módon elbúcsúztatta. Az 1660. december 9-én

Füleken megtartott tisztújító ülésen nándori Bene János végleg leköszönt, azaz nem is jelöltette magát újra. Utódjává a három jelölt közül iványi Fekete Lászlót választották. Bene János távozásának okát az alispáni tisztségből nem közlik a jegyzőkönyvek, de lépése valószínűleg összefüggött a gróf Balassi Imre önjelölt főispán elleni, a vármegye érdekében vívott küzdelmével.⁷

Fekete László: 1660–1665

Iványi Fekete Lászlót PPS vm. tisztújító ülése 1660. december 9-én választotta alispánná az önként leköszönő nándori Bene János helyébe. Iványi Fekete László Sáros vármegyei családból származott. PPS vm. adminisztrációjában az 1657. március 8-án, Füleken tartott sedria jegyzőkönyvében tűnik fel először, amikor határozatot hoznak arról, hogy 200 forinttal hozzájárulnak várának, Ajnácskönek az építéséhez.

Alispáni működése során az 1661. április 7-ei sedria Pápay János szolgabíró kérésére megidézte Bán Gergely kecskeméti nemest a Pápaynak írt becsmerlő levél tárgyában és elmarasztalta őt „nyelvváltásra”.

Az 1661. április 8-án tartott sedrián iványi Fekete László és a szolgabírák tiltakoztak Wesselényi Ferenc nádor-főispánnál a hadiadó beszédésének új módja ellen, mivel a porták újraszámolását nem végezték el. A megszaporodott munkára való tekintettel 1661. december 15-én a sedrián feleskették az alispán helyettesévé Battik Pétert. Ugyanezen az ülésen a leköszönő tisztviselők, köztük az alispán is elbúcsúzott.

Az 1662. január 19-én tartott tisztújító közgyűlés Koháry István elnöklété alatt megerősítette hivatalában Fekete László alispánt és a szolgabírákat. Koháry István, a nádor teljhatalmú megbízottja 1663. április 26-án Füleken a tisztújító közgyűlésen az alispánt, a szolgabírákat és a jegyzőt tiszükben ismét megerősítette.

A nemesi felkelés ügyében PPS vm. 1663. június 21-én tartott közgyűlést, ezen elhatározták, hogy Wesselényi nádor-főispántól kérnek felvilágosítást, mivel a hódoltságban a legnagyobb a veszély. Fekete László alispánt és Földváry Mihály hevesi követet küldték a nádorhoz. A küldöttek visszatértek és elérték, hogy a személyes felkelés helyett pénzbeli segílyt kell fizetni, illetve bizonyos számú gyalogost kell kiállítani.

Az 1664. december 11-ei közgyűlés jelentette a főispánnak, hogy Fekete László és két szolgabíró (a

másik kettő meghalt) hivatali tisztségüket letették, majd újra megerősítették őket hivatalukban. Az 1665. február 23-án megtartott tisztújító ülés Fekete László, Battik Péter, Kutassy György és Darvas János jelöltek közül Kutassy Györgyöt választotta alispánná. Fekete alispáni működésének idejéről az elszámolás végrehajtásáról szóló „nyugtató levelet” 1665. szeptember 10-én másnapra rendelte kiadni PPS vm. sedriája.

Iványi Fekete László pályafutása ezzel nem ért véget: 1675-ben Fülek várának alkapitánya volt.

Fekete első felesége Hedry Erzsébet, aki szintén Sáros vármegyei családból származott. Második felesége Aszalay Erzsébet, aki korábban kürthy Vámosy Istvánnak, Heves és Külső-Szolnok vármegye alispánjának özvegye volt.⁸

Kutassy György: 1665–1666

Az 1665. február 23-ai tisztújító közgyűlés választotta alispánná, apja, Kutassy György, 1640-ben rövid ideig PPS vm. ideiglenes alispánja volt, anyja Tercsy Borbála. A Kutassyak Gömör és Nógrád vármegyei eredetű család leszármazottai.

Kutassy PPS vm. tisztikarában először 1649. szeptember 17-én szolgabíróként tűnt fel. Fülek várában 1651. augusztus 31-én a klarissza apácák kérésére Cegléd ügyében tanúkihallgatáson vett részt. Ugyancsak szolgabíróként tanúkihallgatást végzett Györke (Galgagyörk) határainak ügyében 1654. november 17-én. Az 1656. április 20-ai tisztújító ülésen helyette mást választottak meg szolgabírónak. Hivatali munkájára azonban továbbra is igényt tartottak, hiszen az 1656. szeptember 15-ei közgyűlés Wesselényi Ferenc nádorhoz küldte követségbe. Szolgabíróságára vonatkozó elszámolását 1657. augusztus 1-jén fogadta el a közgyűlés.

A közgyűlés a török elleni katonai készülődés során, 1658. május 28-án, másokkal együtt ismét a nádorhoz küldte Kutassy Györgyöt, majd a német katonaság ügyében járt a nádornál, akihez a vármegye 1658. november 7-én küldte őt. Követként fordult meg a nádornál Ecsédy János, jászberényi református lelkész börtönből való kiszabadítása érdekében is. A nevezett ugyanis Szűz Máriát szidalmazta nyilvánosan, amiért bíróság elé kellett állítani. 1660. január 8-án vármegyei portaszámláló bizottság tagjává választották.

Az 1659. július 21-én Pozsonyban megnyílt országgyűlésen megyei követ volt, részére követi utasítást adtak. Ebben az időben többször járt I. Lipót ki-

rállynál is, akihez az utasítás szerint mindig a nádoron keresztül vezetett az útja.

Kutassy György, a nádorhoz küldött követ, 1661. február 10-én jelentette a nádor akaratát a sedrián, miszerint a kivetett hadiadót sürgősen be kell fizetni. Ezen a napon ismét a portaszámláló bizottság tagjává választották. Esküdtként szerepel az 1661. április 7-ei sedria jegyzőkönyvében és az 1662. március 9-ei közgyűlésen. Végül a vármegye országgyűlési követe lett: 1662. április 17-én Kutassy György és Gedey András, PPS vm. követei számára elrendelték a követi utasítás kidolgozását. Az 1662. május 19-ei közgyűlés azonban már arról tárgyalt, hogy bakóházy Kutassy György, országgyűlési követ betegsége következtében kénytelen volt Pozsonyt elhagyni és visszatérni. Követi megbízását azonban nem vonta meg tőle a vármegye, ugyanis 1662. szeptember 27-én országgyűlési követnek nevezték, hozzátéve, hogy még mindig beteg.

Az 1663. április 26-án Füleken összejött tisztújító ülés a megyei pénztár elszámoltatása céljából megválasztott bizottságba beválasztotta. Az 1665. február 23-ai tisztújító ülésen a nádor jelöltjei az alispáni székre iványi Fekete László, Battik Péter, Kutassy György és Darvas János voltak. Közülük Kutassy György foglalhatta el az alispáni széket. Egész addigi hivatali pályafutása predestinálta őt erre. Különösen kiemelkedő diplomáciai teljesítménye, nádori és országgyűlési küldötként.

Az 1666. február 11-én összeült sedria március 30-ára tűzte ki az alispán elszámoltatását is, ami meg is történt. Ebben az időben hunyhatott el Kutassy György, mivel az 1666. május 27-ei tisztújításon már nem szerepel a neve. Felesége, Dőry Zsuzsanna, az 1666. június 5-ei közgyűlés jegyzőkönyve szerint az elhunyt férje kezelésében volt iratokat átadta a vármegyének. Ezek az új alispán, Battik Péter kezébe kerültek.

Kutassy György alispán kb. 100 forintos tartozásából az 1666. szeptember 16-án ülésező sedria 50 forintot elengedett az özvegynek. Kutassy házasságából fiú nem származott, ezzel magszakadás történt. Leányuk, Kutassy Katalin, Barátnagy Ferenchez ment feleségül, aki PPS vm. esküdt ülnöke volt 1676. április 13-ától.⁹

Battik Péter: 1666–1672

Apja Battik Gergely, 1635–1640-ig PPS vm. alispánja. Anyja Libercsey Fruzsina, a Nógrád és PPS vármegyében magas tisztségeket viselő család leszá-

mazottja. Battik Péter 1651. augusztus 31-én tűnik fel először, mint Szele (Tápiószele) földesura; ugyanebben a hónapban Kalonda birtokosaként is említik. 1657-ben a Beniczky család ügyvédje volt.

Battikot PPS vm. szolgabíróvá választotta (a választás időpontja ismeretlen). Annyi bizonyos, hogy az 1656. április 20-ai tisztújító közgyűlés, mint volt szolgabíró újra megerősítette őt tisztségében; ugyanekkor a perceptori számadások ellenőrzésére kiküldött bizottság tagjává választották. 1657. június 7-én a pénztári számadásokat ellenőrző bizottság tagja lett. Részt vett az 1659. július 10-én felállított vármegyei bizottság munkájában, amely a vármegye országgyűlési követi számára kidolgozta a követi utasítást. 1660. január 8-án és 1661. február 10-én tagja lett a porták összeszámlálására kiküldött bizottságoknak is.

Battik Pétert 1662. január 19-én a Koháry István elnöklete alatt tartott tisztújító közgyűlésen helyettes alispánná választották. Tagja volt a vármegyei pénztár felülvizsgálatára 1663. április 26-án megválasztott bizottságnak. Neve szerepelt az 1665. február 23-ai tisztújító közgyűlésen az alispánjelöltek között. Az 1665. április 16-án megtartott sedrián bejelentette, hogy távozik helyettes alispáni állásából.

Battikot az 1666. május 27-ei generalis congregatio Füleken alispánná választotta. Gróf Nádasdy Ferenc országbírónak a vármegyéhez intézett levelét 1667. július 28-án olvasták fel a Füleken megtartott közgyűlésen, amelyben Nádasdy a következő országgyűlésig megerősítette hivatalában a vármegyei tisztikart, így Battik Péter alispánt is, de csak egyévnnyi időtartamra. PPS vm. igazgatásában Wesselényi Ferenc nádor-főispán halála (1667. március 23.) után az országbíró lépett ideiglenesen a nádor helyébe, nyilván az új nádor megválasztásáig. Mivel I. Lipót 1681-ig új nádort nem nevezett ki, ezért 1667-től 1670 szeptemberéig Nádasdy Ferenc országbíró, majd 1670. október 18-ától 1681 júniusáig Szelepcsényi György esztergomi érsek, mint királyi helytartók s egyszersmind PPS vm. főispánjai álltak a vármegye élén.

Battik Péter alispán a vm. nevében 1668. június 14-én egy gyilkosságba esett jobbágyot fővesztésre (nyakazásra) ítélte, az áldozat is jobbágyrendű volt. Az országbíró által megadott egyéves alispáni szolgálati idő lejártá után ismét Battik Pétert választották alispánná, 1668. november 15-én a jegyzőkönyv új alispánnak nevezi. Az országbíró újabb levele, melyet 1669. augusztus 27-én a tisztújító közgyűlésen olvastak fel, ismét megerősítette Battik Pétert az alispáni méltóságban.

PPS vm. nemesei 1671. január 14-én tisztújításra gyűltek össze Fülek várában, ahol először kihirdették I. Lipót levelét, amelyben az uralkodó azt közölte a vármegyével, hogy Nádasdy Ferenc országbíró, királyi helytartót, PPS vm. főispánját bebörtönözték, és Szelepcsényi György esztergomi érseket bízta meg a nádor helyettesítésével. Battik Péter alispán azt javasolta, hogy a tisztújító közgyűlést ne tartsák meg, mivel Nádasdy Ferenc országbíró börtönben van, így a teljes tisztviselői kar maradjon meg a helyén. A közgyűlés elfogadta az alispán javaslatát. Nádasdyt 1671. április 30-án Bécsben lefejezték.

A tisztújító közgyűlésre, amelyen Szelepcsényi György esztergomi érsek, királyi helytartó (mint ilyen PPS vm. főispánja) nevében Ebeczky Mihály elnökölt, 1671. szeptember 16-án került sor. Ebeczky közvetítette a királyi helytartó óhaját: erősítsék meg Battik Péter alispánt tisztségében (ez meg is történt).

Az új országbíró, Forgách Ádám, a vármegyei közgyűlés 1672. január 13-án tartott ülésének jegyzőkönyve szerint, Battik Péter alispánt magához rendelte a hadiadó ügyében. Az 1672. augusztus 11-ei tisztújító ülés Béltékly Pált választotta alispánná Battik Péter helyébe. Battik Péter, volt alispán elszámoltatását 1674. május 21-én végezték el. Battik Péter PPS vm. alispáni székétől történt megválasása után Zólyom vármegyébe távozott. PPS vm. közgyűlése 1673. május 31-én elhatározta, hogy bizonyos ügyek tisztázására „postán” levelet kell küldeni utána Zólyom vármegyébe.

Battik Péter és felesége, boldogházi Kiss Erzsébet, 1659-ben a Zólyom vármegyei Dubravican kúriát vásároltak Dubraviczky Istvántól. Feltételezzük, hogy az 1670-es években itt laktak.¹⁰

Béltékly Pál: 1672–1682

A vármegyei források Béltékly Pált és feleségét, Vitkay Erzsébetet először 1660. május 19-én említik, mégpedig egy domonyi részbirtok ügyében. PPS vm. sedriáján, 1661. április 7-én Füleken Ráday András szolgabíró bejelentette, hogy előtte Béltékly Pálné, Vitkay Erzsébet Szécsény várában prokurátort vallott.

Béltékly Pál hivatali karrierje PPS vm.-ben 1668. augusztus 30-án indult, amikor a sedrián esküdt ülnökként letette a hivatali esküt. Ugyanekkor a korábbi tisztviselőket elszámoltató bizottságba is beválasztották. Béltékly Pált 1669. április 6-án már Fülek vára

alkapitányaként említik; 1671-ben szintén annak nevezik.

PPS vm. 1672. augusztus 11-én tartott tisztújító közgyűlést, amelyen Szelepcsényi György, esztergomi érsek, királyi helytartó-főispán nevében Dobis István elnökölt. Ezen az ülésen választották Bélteky Pál, füleki alkapitányt alispánná.

Bélteky Pál alispán 1673. június 16–17-én PPS vm. sedriáján Füleken büntetőpert indított Nyéki Gábor, valamint Szabó Mihály nagykőrösi lakos ellen. Mindkettőjüket „törökösséggel” és az ország biztonsága elleni cselekedettel vádolták. A per a Wesselényi-féle összeesküvés vidéki utórezgéseként tartható számon. A fellazult közbiztonságra utal az is, hogy Bélteky 1673. szeptember 15-én PPS vm. sedriáján Lanczary Gergely prépostot erőszakoskodásai miatt „pátens kiadásával” fenyegette meg. A pátens megengedte volna a népnek, hogy Lanczary ellen fegyveresen is felkelhessen.

A tisztújítás során, 1674. május 22-én Béltekyt megerősítették alispáni székében. Bélteky – úgy látszik – katonaként rendet akart csinálni. Javaslatára PPS vm. 1674. augusztus 27-én elhatározta: levelet írni a főgenerálisnak, Esterházy Pálnak, hogy tartsa féken katonáit, akik a községeket opprimálják (elnyomják, leigázzák).

PPS vm. 1676. január 17-én tartott közgyűlésen, melyen Dobis István, „érsek-főispáni megbízott” elnökölt, Bélteky Pált ismét megerősítették alispáni tisztségében. Az 1676. június 22-ei közgyűlésen keményen kifogásolta, hogy a vármegye hódoltságban lakó esküdtjei nem hajlandók az elrendelt nyomozásokban részt venni. Bélteky számos büntetőpert indított gonosztevők ellen. Az 1678. április 21-ei tisztújító közgyűlésen újra megszilárdította alispánságát.

Az 1679. július 13-ai közgyűlés elhatározta, hogy küldöttségek révén, amelyeknek tagja lesz a vármegye parasztságának legkevesebb 2-3 képviselője is, a kóborló katonák károkozásait az esztergomi érsek-főispán tudomására hozzák. A küldöttség, ha hasznosnak látszik, felkeresi a főgenerálist, a bécsi Udvari Haditanácsot és I. Lipót királyt is. Számukra az utasítást Bélteky Pál alispán fogalmazta meg, akit PPS vm. 1679. december 7-ei tisztújító közgyűlésen ismételtén megválasztottak alispánnak.

Koháry István, füleki főkapitány magához kérte néhány vármegye követét. 1680. február 8-án a sedria összeállította a követtséget, melyet Bélteky Pál alispán vezetett. PPS vm. 1681. április 10-én megtartott közgyűlésen közzétették I. Lipót leiratát, amely sze-

rint Sopronban az országgyűlést 1681. április 28-án fogják megnyitni. A vármegye országgyűlési követei Bélteky Pál alispán és Csemniczky Gáspár jegyző lettek.

Az országgyűlési követek 1681. május 25-én és június 9-én kelt jelentéseit 1681. június 31-én ismertették a közgyűlésen. Ezekből többek között arról értesültek, hogy Esterházy Pált választották meg az ország nádorává. Ettől kezdve tehát a régi rend szerint a vármegye élén újra a nádor-főispán állt. A pozsonyi országgyűlésről megérkezett alispán 1682. április 10-én vett részt ismét a közgyűlésen. A porták újrászámolására, élén Bélteky Pál alispánnal, bizottságot jelöltek ki. Az 1682. június 5-én megtartott sedria a szokáshoz híven bejelentette Esterházy Pál nádornak, hogy a tisztikar megbízatása hamarosan lejár, s össze kell hívni a tisztújító ülést. Bélteky Pál alispán ezután nem szerepel PPS vm. közgyűlési jegyzőkönyveiben.¹¹

Ráday Gáspár: 1682–1689

Apja Ráday András, aki 1628–1635 és 1650–1655 között viselte PPS vm. alispáni tiszteit; anyja Madách Zsófia. Hivatali pályafutását Nógrád vármegyében kezdte: 1665-ben szolgabíró, 1668-ban és 1670-ben esküdt ülnök volt.

Ráday Gáspár PPS vm. területén az 1658. július 22-ei közgyűlési jegyzőkönyvben szerepel először, amikor apjával együtt nádori adománylevelet mutatott be Vány prédiom felének birtoklásáról. PPS vm. sedriáján 1667. szeptember 22-én Füleken esküdt ülnökként hivatali esküt tett.

Ráday Gáspárt PPS vm. közgyűlésén 1682. december 17-én helyettes alispánná választották, ebben a minőségben szerepel 1685-ig. Alispánná választásának időpontja nem szerepel a jegyzőkönyvekben, 1685. augusztus 22-én nevezik először alispánnak, ekkor a vármegye Bercsényi Miklóshoz, a Bányavidék helyettes generálisához küldte követtségbe. Eredménytelen útjáról 1685. október 25-én Losoncon számolt be a közgyűlésnek. A nádor levelét, amely megerősítette alispáni tiszteben 1686. május 27-én olvasták fel a losonci közgyűlésen.

A szövetséges keresztény sereg 1686. június 30-án indult első ízben rohamra a budai vár ellen, hogy azt felszabadítsa a török uralom alól. A Gács várában tartott közgyűlésen, 1686. augusztus 14-én PPS vm. nemessége elhatározta, hogy Ráday Gáspár alispánt és Gyürky István jegyzőt elküldi Lotharingiai Károly herceg táborába, hogy „a sereget a vármegye együtt-

érzéséről biztosítsák, neki sikert kívánjanak és hálájukat fejezzék ki”. A felsoroltakon kívül mást nem vittek a seregnek. A közgyűlés 1686. október 19-én PPS vm. teljes tisztikarát Budára küldte, hogy Lotharingiai Károly generálisnak gratuláljanak a nagy győzelem alkalmából.

Ráday Gáspár alispán és Gyürky István jegyző visszatértek a pozsonyi országgyűlésről. Diétai tevékenységükről 1688. március 9-én számoltak be röviden. Ráday, akinek elnökletével 1689. február 4-én a közgyűlés megtárgyalta a katonaság téli elszállásolásának ügyét, utoljára 1689. május 9-én intézkedett alispánként.

Ráday Gáspár és Libercsey Rozina házasságából született Zsófia (Bulyovszky Dánielné), Ilona (Tussay Györgyné) és Ráday Pál (1677–1733), II. Rákóczi Ferenc híres kancellárja. Ráday Gáspár 1708. december 29-én még szerepelt PPS vm. nemeseinek összeírásában. Valószínűleg még 1711-ben is élt.¹²

Werlein János István: 1689–1691

A török iga alól felszabadított Budán 1689. május 18-án tartott először ülést, mégpedig tisztújító közgyűlést PPS vm., melyen Esterházy Pál nádor elnökölt. Ezen rendes alispánnak jelölték Werlein (Verlein) János István (Johann Stephan Werlein) budai kamarai felügyelőt (inspector), akit meg is választottak. Az 1689. november 21-én, szintén Budán tartott közgyűlés határozatot hozott arról, hogy PPS vm. levéltárát a jövőben Budán, Werlein János István alispán házában helyezik el, mivel Laczkovics István jegyző lakása a vármegyén kívül van, és így a levéltárat őrizni nem tudja.

I. Lipót báróságot adományozott Werleinnek, melyet az 1690. február 13-án tartott közgyűlésen hirdettek ki. Ezt követően Werlein Bécsben tartózkodott. 1690. június 26-án a közgyűlés úgy döntött: levelet ír neki, hogy vitesse el a katonaságot a vármegye területéről, ellenkező esetben tönkremegy a nép. Sok eredménye ennek a levélnek nem lehetett. Sőt a nádor-főispán vármegyéhez intézett leiratában, amelyet 1691. január 11-én ismertettek a közgyűlésen, Esterházy a hadiadót napokon belül Caraffa hadikommisszárius kezéhez rendelte; ellenkező esetben executiót fog elrendelni a megyében. 1691. szeptember 4-én közzétették Helfrid Ferdinánd budai adminisztrátor levelét, amelyben 300 szekér szalmát követelt a vármegyétől a Budán ápolt sebesült és beteg

katonák számára. A vármegye úgy rendelkezett, hogy azt Werlein budai házában kell összegyűjteni.

A török kiverése során felszabadult Baranya vármegye is, amelynek alispáni hivatalát még nem szerezték meg. Ezért a pécsi püspök, Radonay Mátyás kérésére a területre Werlein János István PPS vm. alispánja és Sötér Ferenc helyettes alispán szállt ki, „a pécsi districtus határjeleinek ellenőrzése céljából”. Még 1692. április 21-én is PPS vm. igazgatta a „pécsi járást”, amely Bajától délre, Szeremlénél határos volt PPS vm. területével.

A Pesten 1692. március 13-án tartott ülésen hivatalosan is bejelentették Werlein János István elhunytát, amely alkalmából az alispán hű szolgálatait tekintetbe véve, fiának, Werlein János Jakabnak 150 forintot utaltak ki. Az alispán házában elhelyezett vármegyei levéltárat a fiú átadta a vármegyének, amelyről az 1692. október 1-jén ülésezett sedria bizonyító okiratot állított ki.¹³

Ifj. Sötér Ferenc: 1691–1702

Id. Sötér Ferenc neve először 1666. szeptember 16-án tűnik fel PPS vm. sedriájának jegyzőkönyvében, mint szentlőrincikáti földesúr. Özvegyét említi 1672-ben; Bakos Erzsébet ekkor procuratort valott.

Nevezettek házasságából származott ifj. Sötér Ferenc, aki vármegyei ügyintézőként 1683. december 18-án szerepel először; PPS vm. adóbehajtással bízta meg – többek között –, amikor Caraffa generális a megyét elpusztítással fenyegette. Az 1686. június 20-án Gács várában tartott tisztújító gyűlésen szolgabíróvá választották. A vármegye portáinak összeszámlálására kiküldött bizottság tagja lett 1686. október 19-én. A portális adó ügyében azután Gács várából a töröktől visszavett Budára küldte az alispán, ahonnan négy hónap múlva tért vissza, hogy elhanyagolt birtokait rendbe hozza. Követi megbízatásáról 1687. április 30-án a gácsaljai közgyűlésen lemondott.

Sötér Ferenc „önkényeskedéseinek” kivizsgálását rendelte el a helyettes alispán 1687. december 29-én. Ugyanekkor határoztak arról, hogy levelet írnak Beck Menyhért Lipót budai generálisnak egy pesti ház ügyében, amelyben a vármegye tisztviselői tartózkodhatnak, székháza ugyanis nincs a megyének Pest-Budán. Kivizsgálálandónak tartották, hogy a generális a házat magánhasználatra Sötér Ferenc szolgabírónak adta át.

A kecskeméti részközygyűlésen 1688. január 16-án döntés született arról, hogy a hadiadó csökkentése érdekében Sötér Ferenc szolgabíró és Tolvaj Ferenc esküdtet a pozsonyi országgyűlésre delegálják. Ugyanebben az ügyben 1688. március 9-én elhatározták: Sötér Ferencet a nádor-főispánhoz, illetve a király többi tanácsosához küldik Bécsbe. Sötér semmilyen könnyítést sem tudott elérni, ráadásul önkényeskedéssel vádolták; adószedő társai leköszöntek, mondván, hogy az általa kivetett adókat szedje be maga.

Az 1688. augusztus 30-án Kőrösön tartott közgyűlés megállapította Sötér Ferenc szolgabíró leveléből, hogy a nádor-főispán meglátogatni készül a vármegyét. Ezért fogadásának költségeire portális adót vetnek ki. Az 1689. január 22-ei kőrösi közgyűlésen Sötér írásban és szóban lemondott, ennek ellenére az 1689. február 4-én Pesten tartott közgyűlésen szolgabíróként szerepelt.

A nádor-főispán a Budán, 1689. május 18-án megtartott tisztújító közgyűlésen elnökölt, a helyettes alispáni tisztségre Sötér Ferencet találták méltónak. PPS vm. 1690. október 9-én bizottságot állított fel a vármegyében található marhák, lovak és más vagyontárgyak összeírására. A bizottság tagja lett Sötér Ferenc is.

Werlein János István alispán halálának idejét nem ismerjük pontosan. A helyébe lépő Sötér Ferencet 1691. április 26-án, augusztus 24-én, illetve szeptember 4-én is alispánnak nevezik!

I. Lipót király leiratát Sötér Ferenc alispánhoz 1691. október 17-én olvasták fel a közgyűlésen, ez közölte, hogy a pécsi járás és Pécs szabad királyi város „levált” a vármegyéről, és ezek után a területek után PPS vm.-nek már nem kell hadiadót fizetnie. Sötér 1691. december 3-án alispáni és adószedői állásáról lemondott, ennek ellenére továbbra is alispánként szerepel. A nádor-főispán a tisztújító ülésre javaslatba hozta az ő nevét is, ezért alispáni hivatalában 1692. április 21-én Pesten megerősítették.

Az 1693. január 19-én Pesten tartott közgyűlésen Sötér Ferenc alispán javaslatára a vármegye 500 forinttal járult hozzá a romokban álló budai Szűz Mária-templom helyreállításához, amelyben hajdan a magyar királyokat koronázták.

A töröktől visszafoglalt megyék határai bizonytalanok voltak, illetve gyarapítási szándékkal átlépték egymás határait. Sötér Ferenc gróf Zichy Istvánnal tárgyalta Székesfehérvárott Pilis vm. határaitól és Duna-Tisza közti területekről is, mivel Fejér várme-

gye magához csatolta Dab, Bial, Tass, Ágasegyháza, Bankháza, Szentiván, Izdra és Vadász (?) helységeket. Ezek és még mások is a középkorban Fejér vármegye Solt székéhez tartoztak. Az 1694-es évben Sötér többször járt a nádor-főispánnal és Bécsben.

Nógrád és PPS vm. között vita tárgyát képezte a Szentendrei-sziget csúcsán fekvő Kisoroszi falu, amely Sötér álláspontja szerint PPS vm.-t illette meg. Ugyancsak meg kellett vizsgálni Pest város és a vármegye határait, amelyek a török korban bizonytalanokká váltak.

A tisztviselők hivatali idejének lejártát követően, 1696. május 8-án a főpapok, a bárók, a magisztrátus, a nemesség és a plenipotenciáriusok ismét megerősítették Sötér Ferencet az alispáni székben. A nádor-főispán 1696. július 6-ára értekezletre hívta Pozsonyba a vármegye követeit (Zichy István grófot és Sötér Ferenc alispánt).

A nádor-főispán levelét, amelyben azt kérte, hogy hacsak nagyobb hibát nem követtek el, az egész tisztviselői kart válasszák meg újra, 1697. június 17-én ismertették. Ezen a napon végre is hajtották: megint Sötér Ferenc lett az alispán.

Sötér Ferenc alispánságának idejére esett Marsigli gróf kirablásának ügye, amely korábban elő nem fordult veszélybe sodorta a megyét és Sötér alispánt is. Bujdosó Thököly-kurucok, Vékássy István bandája 1699. február 2-án éjjel megtámadta, megsebesítette és kirabolta a Kecskemétről Pest felé szekerező Marsiglit. A császári és királyi udvar Sötér Ferenc alispánt akarta felelőssé tenni, Sötér Kecskemét városra hárította a felelősséget. Sötért súlyos börtönbüntetés fenyegette, végül királyi mandátum írta elő, hogy kártérítésül 1000 imperiálist kell fizetnie. Újabb királyi mandátum már 4500 forintot ítélt meg Marsiglinek. A vármegye 1702. július 10-én 1500 forint tiszteletdíjat ítélt oda Sötér Ferencnek hosszú alispánságára való hivatkozással. Valójában a Sötér család az anyagi romlás szélére került, Sötér pedig ezen az ülésen lemondani kényszerült.

Esterházy Pál herceg, nádor-főispán, egyúttal a kunok és jászok főkapitánya, Sötér Ferencet még 1702 előtt a Kunság és Jászság vicekapitányi rangjára emelte. Sötér nem vált meg teljesen a vármegyei hivatali működéstől: 1703. január 29-én a számadásokat ellenőrző vármegyei bizottság tagjává választották.

Sötér Ferenc hivatali utódjának, Petrovay László alispán fiának, az 1704. december 7-én született Pálnak a keresztapaságát vállalta. Sötér Tamás PPS vm.

szolgabírája, II. Rákóczi Ferenc ezereskapitánya a testvére volt.

Sőtér felesége, Jánossy Zsófia két gyermeket szült: Zsófiát, aki Laczkovics Lászlónak PPS vm. helyettes jegyzőjének a felesége lett és Gábort. Sőtér Gábor leányai révén Tápiósáp birtoka más családokra szállt.¹⁴

Petrovay László: 1702–1707

Született 1672. szeptember 8-án Szentmártonban, keresztelték Ungvárott. Iskoláit Kassán a jezsuitáknál végezte, melyről szép bizonyítványt kapott 1693. szeptember 15-én. Ezután anyai nagyjának, Nyáry Zsigmondnak unokatestvére, herceg Esterházy Pál, PPS vm. nádor-főispánja maga mellé vette, és egyike volt azoknak, akiket 1700-ban a Máramaros vármegyei jobbágytelkek összeírására kiküldött.

A Nyáry-örökösök meghatalmazottjaként 1697–1702 között többször járt Bécsben a Neoaquistica Commissionánál. Ekkoriban Gyöngyösön lakott. 1702-ben Karácsondon építtetett kúriát, ahonnan 1703-ban a kurucok elől el kellett menekülnie. Esterházy Pál nádor-főispán óhajára 1702. július 10-én PPS vm. tisztújító közgyűlése alispánná választotta. Évi fizetése 150 forint volt. A vármegyében teljesen új embernek számított, s korábban semmilyen ügyben nem szerepelt a vármegyei adminisztrációban.

Első feleségével, Wattay János ismeretlen nevű lányával 1701. június 6-án kötött házasságot, aki egy év múlva elhunyt. Második feleségével 1703-ban kötött frigyet, aki Daróczy István Tolna vármegyei alispán, tatai alkapitány Klára Julianna nevű leánya volt.

Az 1703. július 23-án Pesten tartott vármegyei közgyűlésen ismertették Petrovay László alispán Nógrád vármegyével folytatott tárgyalásának eredményét a porták arányos elosztása ügyében. Az 1703. augusztus 21–22-én tartott tisztújító közgyűlésen alispáni tisztségében megerősítették.

A labanc vármegye hatósága a kurucok előnyomulása miatt Pestről átköltözött Budára, 1703. október 8-án már ott tartott részközgyűlést. Petrovay László alispán mindvégig megmaradt a császár pártján, és Budán irányította a kurucok által el nem foglalt vármegyei területet, ami nagyjából a Pilisi járásnak felelt meg. A labanc vármegye jegyzőkönyvei rendkívül hiányosan maradtak fenn, ezért Petrovay László alispán hivatali tevékenységére kevés adattal rendelkezünk. Utoljára 1707. április 11-én szerepelt Budán közgyűlésen. Ezután hunyhatott el. Utószülött

fiát, Lászlót 1707. szeptember 30-án keresztelték a budavári Nagyboldogasszony-templomban. Itt helyezték örök nyugalomra Petrovay László alispánt is 1707. május 17-én a Szent István király oltára alatti sírboltban. Sírkövét nem találták meg, sőt 1889-ben azt a helyet sem tudták megmutatni, ahol Szent István oltára állt.¹⁵

Ifj. Darvas János: 1707–1710

Id. Darvas János 1652–1654-ben Nógrád vármegyei szolgabíróként szerepel. 1657-ben Harta, Solt vármegyei település részbirtokosaként tűnik fel PPS vm. jegyzőkönyveiben. PPS vm. közgyűlése Füleken 1662. február 16-án szolgabírónak jelölte, de nem ő nyerte el a mandátumot. 1665. február 23-án alispáni tisztségre javasolták, de nem ő kapta a legtöbb szavazatot. Esküdt ülnökként esküt tett 1667. szeptember 22-én PPS vm. sedriáján. Elhunyt 1677 elején; ettől kezdve özvegye, Ráday Ilona szerepel a jegyzőkönyvekben.

Az 1677. március 26–27-én tartott sedria protocolumában tűnik fel először Darvas János fia (felesége Gyürky Julianna). Első vármegyei megbízatását 1683. november 27-én adta neki a közgyűlés Losoncon: követségbe küldték a nádorhoz. Az 1683. december 15-ei közgyűlésen első ízben nevezik szolgabírónak. PPS vm. közgyűlése 1683. december 18-án elhatározta, hogy Nógrád és Heves vármegyével közösen követséget küld Rabbata generálisához. A követség tagjai voltak: Bulyovszky Ferenc, Darvas János és Király Mátyás.

Darvas János és Csemniczky Gáspár miután visszatértek Pozsonyból a nádortól, az 1684. április 10-ei közgyűlésen Gács várában beszámoltak küldetésükről. Darvas a következő évben Pálffy Károly generálisnál járt követségben. Gyürky István helyettes alispán elhunytá után, 1686. október 19-én a közgyűlés Gácsban helyettes alispánná választotta Darvas Jánost, amely megbízatása 1689. május 18-áig tartott. Ismét szolgabíróként szerepelt 1691. szeptember 4-én.

Bár a kuruc korban PPS vm. hivatalilag és területileg is kettészakadt, Petrovay László alispán haláláig, 1707 májusáig ebben a tisztségében egyedül egyszolgált Budán. A kuruc vármegye a kuruccá lett Szolnok várának előterében tartotta részközgyűléseit például 1704. február 20-án Kőrösön. Az általában a Dunáig, illetve Pest város határáig terjedő területet a kuruc oldalra állt helyettes alispánok és szolgabírók igazgatták.

Petrovay László halála megnyitotta az utat a kuruc vármegye előtt az alispánválasztáshoz. Különös süllyel esett latba II. Rákóczi Ferenc fejedelem 1707. április 13-án, a boldogi részközgyűlésen ismertetett parancsa, melyben felszólította a vármegyét, hogy annak teljes tisztikara a pecséttel együtt jelenjék meg az ónodi országgyűlésen. A vármegye 1659-ben vésetett arany pecsétnyomója ugyanis Petrovay László alispánnal Budán volt. Ezért alispánt kellett választani és pecsétet kellett vésettetni az országgyűlés kezdetére. (A fejedelem május 1-jére hívta össze, maga május 24-én érkezett Ónodra, május 31-én megnyitotta az országgyűlést.)

A jegyzőkönyvek hiányossága miatt nem ismerjük Darvas János alispánválasztásának napját. Legkorábbi ismert alispáni (ordinarius) megnevezése az 1707. november 23-án Boldogon tartott közgyűlés jegyzőkönyvében olvasható. Ekkor megerősítették tisztében, ami azt jelenti, hogy már korábban megválasztották. Mellette Horváth András töltötte be a helyettes alispáni tisztséget.

A kuruc szenátus, a vármegyei küldöttek, valamint a városok követői 1707. december 12-én ülészetek Kassán II. Rákóczi Ferenc fejedelem elnökletével. Ezen Darvas János alispán és Pataky Gáspár esküdt képviselte a vármegyét. Ezután 1708. január 19-étől április végéig PPS és Nógrád vármegye ülnökeként Korponán az „Ország Tábláján” működött, levelében azonban kérte a vármegyét, hogy a november 1-jén újrakezdődő bírósági ciklusra válasszanak alkalmasabb személyt.

Ideje letelvé, 1709. április 8-án a tisztviselők sorában lemondott állásáról, de alispánját újra megerősítették. A megye hatósága 1709–1710-ben kiszorult a vármegye területéről. Darvas János alispán Egerben benyújtott elszámolását az 1710. július 7-én Gyöngyösön tartott közgyűlés nem fogadta el. Ezen az ülésen távollétében Osztróluczky Jánost választották alispánná.¹⁶

Osztróluczky János: 1710–1711

A kuruc PPS vm. utolsó alispánja. A megye jegyzőkönyveiben először 1691. június 7-én tűnik fel neve, feleségével, Justh Judittal együtt. Családja eredetileg Zólyom vármegyei volt, amely átszarmazott Nógrád vármegyébe. Apja Osztróluczky Boldizsár, anyja Géczy Mária.

Első hivatalos megbízatását esküdtként, 1710. május 20-án Egerben kapta a közgyűléstől, amikor II. Rákóczi Ferenc fejedelemhez küldték másodmagával, a vármegye tartozásainak mérséklése ügyében. Munkácson járt 1710. június 6-án a vármegye követeként. A Gyöngyösön, 1710. július 7-én megtartott közgyűlésen távollétében alispánválasztották.

Ennek ellenére vállalta az alispánságot, bár világos lehetett előtte is, hogy a kuruc szabadságharc csillaga lemenőben van. A tisztújító közgyűlés harmadmagával azonnal el is küldte Egerbe Esterházy Antal generálishoz tárgyalni. Dévay András ítéltömerter jelentette is Bercsényi Miklósnak, Gyöngyösön 1710. július 20-án kelt levelében, hogy Osztróluczky János alispán, Wattay János esküdt és Radványi Ferenc jegyző közreműködésével elvégezte a szarvasmarhák összeírását.

További alispáni tevékenységére nézve nem találunk adatokat. Aszód község előljárósága a helyi postamester császárpárti hűségét bizonyította 1712. május 3-ai levelében, amelyet igazolt Libertini János, Osztróluczky János aszói földesúr provizora is.

Osztróluczky János, a kuruc PPS vm. utolsó alispánja Osztrólukán, az ősi birtokon, Zólyom vármegyében hunyt el 1712-ben. Feleségének, Justh Juditnak sikerült az 1683-ban királyi adományként nyert Aszód birtokában maradnia. Leánya, Osztróluczky Judit és Podmaniczky János 1715. július 21-én léptek házasságra. Aszód sorsa ettől kezdve a Podmaniczky család történetéhez kötődött.¹⁷

Horváth Lajos

FORRÁSOK, RÖVIDÍTÉSEK

Asztalos 1997: Asztalos István: Kisváros a Galgamentén. Aszód, 1997.

Bánkúti: Bánkúti Imre: Pest-Pilis-Solt vármegye a Rákóczi-korban. I–II. Bp., 1996.

Borosy: Borosy András: Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái. 1638–1711. I–

V. Bp., 1983–1987 (Pest Megyei Levéltári Füzetek 6., 10., 11., 14.; Sorozatszerkesztő: Egey Tibor).

Borosy ig.: Borosy András: Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési iratainak regesztái. Igazságszolgáltatási iratok. 1589–1660. I. Bp., 1998 (Pest Megyei Levéltári Füzetek 27.; Sorozatszerkesztő: Egey Tibor); Borosy–Kisfaludy–Szabó: Borosy András–Kisfaludy Ka-

talin–Szabó Attila: Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési iratainak regesztái. Igazságszolgáltatási iratok. II. 1661–1720. Bp., 1999 (Pest Megyei Levéltári Füzetek 30.; Sorozatszerkesztő: Egey Tibor).

HL 1988: Horváth Lajos: Az Ujszászi család a XV–XVI. században. In Zounuk 3. A Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve (Szerkesztő: Botka János). Szolnok, 1988.

HL 1995: Horváth Lajos: Pest-Pilis-Solt vármegye kialakulása és működése 1659-ig. Bp., 1995 (Pest Megyei Levéltári Füzetek 24.; Sorozatszerkesztő: Egey Tibor).

HL–Kovacsics: Horváth Lajos–Dr. Kovacsics József: Magyarország történeti statisztikai helységnévtára. 15. Pest megye. Bp., 2000.

Karácsonyi: Karácsonyi János: A magyar nemzetiségek a XIV. század közepéig. Bp., 1900.

Mocsáry: Mocsáry Antal: Nemes Nógrád vármegyének Históriai, Geographiai és Statistikai Esmértése. I–IV. Pest, 1820–1826.

Nagy Iván: Nagy Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal. I–XII. Pest, 1857–1865.

JEGYZETEK

¹ HL 1988, 9–18; HL 1995, 110, 137–140, HL–Kovacsics, 19–41.

² Nagy Iván, IX. Pest, 1862. 548, 550–551; *Turul*, 1889. 171; Karácsonyi, 930, 1294; Borosy I., No. 271–21, 271–19, 756; Borosy ig. I., No. 9, 13–14, 55, 128. – Fel kell hívni a figyelmet arra, hogy az Igazságszolgáltatási iratok I. kötetében a 6. sz. alatt közölt és 1612. július 14-ére keltezett határjárású jegyzőkönyv idejének megállapítása hibás. Belső kritikát alkalmazva megállapíthatjuk, hogy az iratban említett Tarnóczy Mátyás 1651-től haláláig, 1655-ig volt váci püspök. Vö. erről: Nagy Iván, XI. Pest, 1865. 59. – Ebből az is következik, hogy 1612-ben Ráday András sem lehetett PPS vm. alispánja.

³ Mocsáry, IV., 232; Nagy Iván, I. Pest, 1857. 254–255, Borosy ig. I. No. 14, 21, Borosy I. No. 103.

⁴ Borosy I. No. 103–107, 131, 271–3, 271–22; Borosy ig. I. No. 15–16, 49.

⁵ Borosy I. No. 12, 76, 109, 113, 150, 163; Borosy ig. I. No. 53, 58.

⁶ Borosy I. No. 271–2, 354, 425, 500, 501, 552, 614; Nagy Iván, IV. Pest, 1858. 226–229. Borosy ig. I. No. 10–12, 46; Borosy V. No. F 3, 5, 10; HL 1995 143–147.

⁷ Nagy Iván I. Pest, 1857. 290–291; Mocsáry, IV. 233; Borosy I. No. 271–2, 348, 565, 572, 604, 614, 624, 638, 658.

⁸ Nagy Iván, I. 70; IV. 145; V. Pest, 1858. 79; Borosy I. No. 288, 688, 700, 737, 745, 811, 831, 844, 883, 891, 960; HL 1987 78.

⁹ Nagy Iván, VI. Pest, 1859. 518; Borosy ig. I. No. 49, 68, 114; Borosy I. No. 271–3, 271–22, 353, 484, 508, 576, 584, 603, 606, 659, 669–670, 673, 688, 760, 768, 779, 791, 814, 891; II. No. 999–1000, 1026, 1055, 1777.

¹⁰ Borosy ig. I. No. 68, 76, 135, Nagy Iván, VI. 250–251; Borosy I. No. 271–3, 271–9, 349, 566, 576, 673, 746, 814, 891, 921; II. No. 1011, 1138, 1249, 1296, 1362, 1444–1445, 1498–1499, 1522, 1585, 1649, 1671.

¹¹ Borosy ig. I. No. 169; Nagy Iván, I. 288; Borosy I. No. 689; II. No. 1288, 1292, 1332, 1446, 1585, 1653–1654, 1669, 1673, 1682, 1695, 1797, 1923, 1970, 1989, 1999; III. No. 2088, 2099, 2125, 2127, 2136.

¹² Nagy Iván, IX. 550–551; Borosy I. No. 503; II. No. 1157; III. 2138, 2153, 2191, 2194, 2209, 2217, 2220, 2283, 2335, 2342; V. 4838.

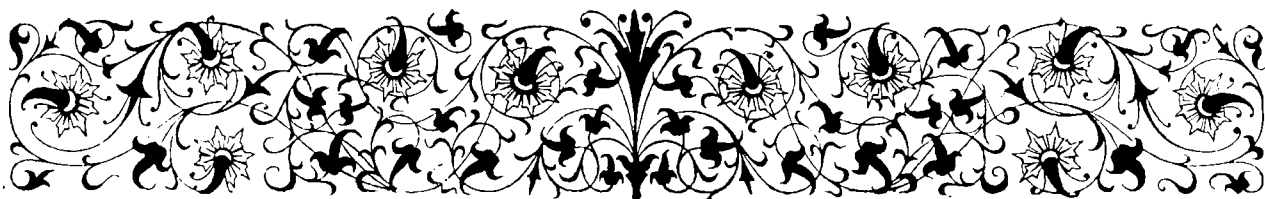
¹³ Borosy III. No. 2343–2344, 2350, 2390, 2408, 2446–2447, 2479, 2547, 2560, 2581.

¹⁴ *Turul* (1886) 193; *Petrovay György*: A dolhai és petrovai Petrovayak története 1450-től napjainkig. *Turul* (1897) 115; Nagy Iván, X. Pest, 1863. 321–322; Borosy II. No. 1050, 1549; III. No. 2153, 2209, 2220, 2234, 2246, 2250, 2267, 2269, 2273, 2284–2287, 2300, 2331, 2335, 2344, 2483, 2510, 2523, 2531, 2554, 2563, 2604, 2640, 2647, 2740, 2758, 2878, 2883, 3031; IV. No. 3395, 3402–3404, 3438, 3455, 3458, 3467, 4039, 4050, 4154; V. No. F 21; *Gróf László*: Marsigli gróf élete VI. rész (A kecskeméti kaland). In *Cartographica Hungarica*, (2000. május) 7. sz. 31–34.

¹⁵ Borosy IV. No. 4039; V. 4246, 4267, 4318, 4378; *Petrovay Gy.*: i. m. 114–115.

¹⁶ Nagy Iván, III. Pest, 1857. 242–247; Borosy I. No. 405, 757, 891; II. No. 1157, 1856; III. No. 2149, 2151, 2154, 2166, 2185, 2221, 2344, 2488; V. No. 4555, 4582, 4586, 4604, 4734, 4867; *Horváth Lajos*: Szolnok vára és Pest-Pilis-Solt vármegye. 1703–1710. In Zounuk 6. Levéltári Évkönyv (Szerkesztő: Botka János). Szolnok, 1991. 47–64.

¹⁷ Nagy Iván, VIII. Pest, 1862. 299–301; *Csapó György*: Az osztroluczki Osztroluczky család története. *Turul* (1994) 3. sz. 67–74; Borosy III. No. 2457; V. No. 4997, 5028, 5043, 5049; Bánkúti II. 832, 911; Asztalos 1997. 153–164.



A ZEBEGÉNYI MONOSTOR TÉNYLEGES ELŐLJÁRÓINAK ÉS CÍMZETES APÁTJAINAK ARCHONTOLÓGIÁJA

Az alábbi publikációban – némi történeti áttekin-
tés után – a zebegényi bencés monostor tényleges
előljáróinak és címzetes apátjainak az archontoló-
giájával ismerkedhetünk meg. A zebegényi apátok és
a zebegény-hegyi címzetes apátok névsorát eddig
többben – például Rupp Jakab¹ vagy Sörös Pongrác² –
is közölték, de ezek mindegyike nagyon hiányos, sőt
igen sok téves adatot is tartalmaz.

A zebegényi bencés monostor vázlatos története³

A zebegényi Szent Benedek-rendi monostor –
amely tulajdonképpen két társmonostorból, a Bara-
nya vármegyei zebegényi anyamonostorból (jelenleg
a Baranya megyei Szebény), illetve annak birtokából,
a Hont vármegyei Almásból állt – pontos alapítási
idejével és körülményeivel még adós a történettudo-
mány.

Az apátsággal kapcsolatban az első, hitelesnek
tartott adat 1251-ből származik. Egy ebben az évben
kiadott oklevélben szerepel ugyanis először a Szent
Mihály főangyal tiszteletére szentelt zebegényi ben-
cés monostor. (Almás falu – a mai Zebegény – első
okleveles említése 1280-ban történik.)

Annyit bizonyosan lehet még tudni, hogy az ere-
deti apátság a Baranya vármegyei volt, és a mai
Zebegény csak a 15. században vette fel anyamonos-
torának és egyben birtokközpontjának a nevét. 1420-
ban már mindenesetre két zebegényi Szent Mihály-
monostorról, a pécsi, illetve a váci egyházmegyében
fekvőkről szólnak a források.

A monostort 1397-ben – egy esztergomi vizitáció-
ban – a megyés püspök joghatósága alól kivett, és az
esztergomi érsek jurisdicciója alá helyezett egyházak
között sorolják fel. 1464-ben pedig II. Pius pápa egy
oklevelében már egyértelműen arról ír, hogy az apát-
ság az esztergomi főegyházmegye alá tartozik.

A 15. század közepén a monostor kommandába –
azaz világiak kezére – került, és ennek következtében a
bencések itteni működése megszűnt. 1452-ben már egy
domonkos rendi szerzetest említenek kormányzójaként,

majd 1483-ban I. Mátyás király egy világi papnak, Er-
nuszt Zsigmond pécsi püspöknek adományozta a mo-
nostort. A források szerint az apátság ekkor már rész-
ben elpusztult, elhagyott, konvent nélkül egyházi intéz-
mény volt. A bencések zebegényi monostora így csend-
ben – tehát nem a tatár és nem a török támadások kö-
vetkeztében –, a 15. század második felében enyészett el.

A zebegény-hegyi címzetes apáti titulus⁴

A címzetes apáti – és préposti – titulusok adomá-
nyozása egy speciálisan magyar egyházi intézmény
volt. A csaknem másfél évszázados török megszállás
után – de még a jóval korábban, a tatárjárás követ-
keztében, vagy más történelmi okból kifolyólag –
megszűnt szerzetesrendi prépostságok és apátságok,
valamint a társaskáptalani prépostságok javait a vilá-
giak foglalták le, és így csak azok címeit adományoz-
hatták az arra érdemes papi személyeknek.

Az első személy, aki ilyen típusú adományban ré-
szesült, Kolosvári János csanádi püspök volt. Őt
1557-ben nevezték ki kolozsmonostori címzetes apát-
tá. Ettől kezdve – tehát a 16. század közepétől – vált
gyakorlattá ezen egyházi intézmény működtetése.

Az adományozó minden esetben a magyar ural-
kodó volt, aki úgynevezett főkegyúri jogánál fogva
gyakorolta ezen privilégiumot. Ebben a rendszerben
csak az 1921-ben történt trónfosztás hozott változást,
amely megszüntette IV. Károly királynak ezen jogát
is. Ettől kezdve az egyes egyházmegyék ordináriusai
nevezhették ki a címzetes apátokat. Ezt 1934. július
25-én XI. Pius pápa is megerősítette egy brevéjében.
Az egyes főpásztorok azonban csak azoknak az apát-
ságoknak a címeit adományozhatták oda az arra ér-
demes papoknak, amelyek területe valamikor saját
egyházmegyéjük területén feküdt. A zebegényi apát-
ság esetében ezt a jogot az esztergomi – 1993-tól
esztergom-budapesti – főegyházmegye mindenkor
ordináriusa gyakorolhatta, gyakorolhatja.

A 15. század második felében megszűnt zebegényi
monostor apáti címét először 1629-ben adományoz-

ták oda zebegényi, pontosabban zebegény-hegyi apátság néven. Ezt követően a titulus – több kisebb, egy-két éves „széküresedést” kivéve – egészen napjainkig mindig be volt töltve. Ez alatt a 375 év alatt 25 arra érdemes egyházi személy nyerte el az „apáti szék”-et. Közülük tízen esztergomi kanonokként, öten esztergomi főegyházmegyés papként, hárman győri kanonokként, ketten csanádi kanonokként, egy-egy személy veszprémi, nyitrai, besztercebányai, pozsonyi és eperjesi (görög katolikus) kanonokként érdemelte ki az apáti címet. A 25 személyből hárman címzetes – illetve választott – püspökként, öten pedig megyés-püspökként fejezték be egyházi pályafutásukat, illetve életüket.

A zebegényi bencés monostor – mint már említettük – eredetileg a Szent Mihály titulust viselte. Az első címzetes apátok adományleveleiben azonban nem esik szó a monostor védőszentjéről. Majd 1686-ban – Csedő Mihály esztergomi kanonok kinevezésekor – feltűnik a „Boldogságos Szűz Mária” patrocíniumi megnevezés. Hogy ezt pontosan meddig viselte a zebegény-hegyi címzetes apátság azt nem tudjuk, de az bizonyos, hogy a 19. század közepén még így hívják, a 20. század elején azonban már a Szent Benedekről nevezett címzetes apátságként említik a források, és jelenleg is ezt a titulust viseli.

ARCHONTOLÓGIA

A zebegényi monostor tényleges elöljárói

BENEDEK ⁵	1332
Említve: 1332. november 8-án, ⁶ mint a zebegényi monostor apátja.	
FÜLÖP ⁷	1335
Említve: 1335. szeptember 6-án, ⁸ mint a zebegényi monostor apátja.	
HENRIK ⁹	1342
Említve: 1342. június 2-án, ¹⁰ mint a zebegényi monostor apátja.	
KRIZOGON ¹¹	1346
Említve: 1346. február 5-én, ¹² mint a zebegényi monostor apátja.	
DOMOKOS	1394
Említve: 1394. június 6-án, ¹³ mint a zebegényi monostor apátja.	
ISTVÁN ¹⁴	1409–1411
Említve: 1409-ben ¹⁵ és 1411. január 19-én, ¹⁶ mint a zebegényi monostor apátja.	

DOMOKOS 1418
Említve: 1418. október 17-én,¹⁷ mint a zebegényi monostor apátja.

Balázs fia JÁNOS 1420
Említve: 1420. június 19-én,¹⁸ mint a zebegényi apátság elnyeréséért – a pápához – folyamodó bencés szerzetes. Arról azonban, nem emlékeznek meg a források, hogy kérelme meghallgatásra talált-e.

GYÖRGY¹⁹ 1424–1429
Említve: 1424. február 15-én,²⁰ 1426. augusztus 3-án²¹ és 1429. február 23-án,²² mint a zebegényi monostor apátja.

TAMÁS²³ 1449
Említve: 1449. november 19-én,²⁴ mint a zebegényi monostor apátja.

VINCE²⁵ 1452
Említve: 1452. június 10-én,²⁶ mint a zebegényi monostor volt apátja.

SZENTDÉNESI TAMÁS domonkos rendi szerzetes²⁷ 1452
Említve: 1452. június 10-én,²⁸ mint a zebegényi monostor kormányzója.

ERNUSZT ZSIGMOND pécsi megyés püspök²⁹ 1483–1505
Született: Budán, 1450 körül.
Az apátságot elnyerte: 1483. május 27-én³⁰ (pécsi egyházmegye)
M meghalt: 1505-ben.

A zebegény-hegyi címzetes apátok

ÚJVÁRI FARKAS³¹ 1629–1637
Született: Érsekújváron, ismeretlen időpontban.
Pappá szentelték: 1611 előtt.
Kinevezték: 1629. január 15-én, mint esztergomi kanonokot és nyitrai főesperest.³²
Lemondott: 1637-ben.
M meghalt: Érsekújváron, 1638-ban, mint esztergomi örkanonok.

BAGHY JÓZSEF³³ 1637–1642
Született: Gyöngyösön, 1605 körül.
Pappá szentelték: Nagyszombaton, 1628-ban.
Kinevezték: 1637. május 2-án, mint esztergomi kanonokot.³⁴
M meghalt: Érsekújváron, 1642-ben, mint esztergomi éneklőkanonok, érsekújvári plébános és zebegény-hegyi címzetes apát.

„SZÉKÜRESEDÉS” 1643–1645

- LUZSÉNSZKY JOACHIM³⁵ 1646–1674
Pappá szentelték: Bécsben, 1629. szeptember 22-én.
Kinevezték: 1646. április 23-án, mint esztergomi kanonokot és nyitrai főesperest.³⁶
Áthelyezték: 1674. december 9-én a szerémi püspöki székhelybe.
M meghalt: Szepeshelyen, 1682. február 6-án, mint szepesi prépost és volt váradi megyés püspök.
- „SZÉKÜRESEDÉS” 1675
- JANY FERENC³⁷ 1676–1677
Született: Itáliában, ismeretlen időpontban.
Pappá szentelték: 1673 előtt.
Kinevezték: 1676. május 12-én, mint esztergomi kanonokot és sasvári főesperest.³⁸
Áthelyezték: 1677. június 4-én a pécsváradi apáti „székbe”.
M meghalt: 1703-ban, mint volt szerémi és csanádi megyés püspök.
- FENESY GYÖRGY³⁹ 1677–1686
Született: Sopronban, 1632. április 7-én.
Pappá szentelték: 1656 előtt.
Kinevezték: 1677. június 4-én, mint esztergomi kanonokot, szenttamási prépostot és pécsváradi apátot.⁴⁰
Áthelyezték: 1686. december 16-án az egri püspöki székhelybe.
M meghalt: Jászón, 1699. március 4-én, mint egri megyés püspök.
- CSEDŐ MIHÁLY⁴¹ 1686–1689
Született: Szentgyörgyön (Erdély), 1642 körül.
Pappá szentelték: 1671 előtt.
Kinevezték: 1686. december 16-án, mint esztergomi kanonokot és tornai főesperest.⁴²
M meghalt: Nagyszombaton, 1689. január 12-én, mint esztergomi kanonok, tornai főesperes és zebegény-hegyi címzetes apát.
- BARTHA MIHÁLY⁴³ 1689–1703
Született: ismeretlen helyen, 1637 körül.
Pappá szentelték: 1669 előtt.
Kinevezték: 1689. március 15-én, mint esztergomi kanonokot.⁴⁴
M meghalt: Nagyszombaton, 1703. július 12-én, mint esztergomi kanonok és zebegény-hegyi címzetes apát.
- „SZÉKÜRESEDÉS” 1704
- GURABY MÁTYÁS⁴⁵ 1705–1713
Született: ismeretlen helyen és időpontban.
Pappá szentelték: 1687 előtt.
Kinevezték: 1705. július 4-én, mint győri kanonokot és soproni főesperest.⁴⁶
M meghalt: Győrben, 1713. március 20-án, mint győri kanonok, soproni főesperes és zebegény-hegyi címzetes apát.
- „SZÉKÜRESEDÉS” 1714–1716
- ZÁDORY MIHÁLY⁴⁷ 1717–1741
Született: ismeretlen helyen és időpontban.
Pappá szentelték: Bécsben, 1696. szeptember 22-én.
Kinevezték: 1717. január 6-án, mint veszprémi nagyprépostot.⁴⁸
M meghalt: Veszprémben, 1741. január 14-én, mint prisztinai címzetes püspök és zebegény-hegyi címzetes apát.
- KÁROLYI LŐRINC⁴⁹ 1741–1747
Született: ismeretlen helyen, 1668 körül.
Pappá szentelték: 1708 után.
Kinevezték: 1741. március 12-én, mint győri nagyprépostot.⁵⁰
M meghalt: Győrben, 1747. március 21-én, mint szardonai választott püspök, győri nagyprépost és zebegény-hegyi címzetes apát.
- NEUMAYR JÁNOS⁵¹ 1747–1766
Született: Nagyszombaton, 1696. október 27-én.
Pappá szentelték: 1725-ben.
Kinevezték: 1747. május 31-én, mint bazini plébános.⁵²
M meghalt: Bazinban, 1766. október 27-én, mint bazini esperes-plébános és zebegény-hegyi címzetes apát.
- Gróf KEMÉNY LÁSZLÓ⁵³ 1766–1787
Született: Erdélyben, ismeretlen időpontban.
Pappá szentelték: Rómában, 1754 és 1756 között.
Kinevezték: 1766. decemberében, mint esztergomi kanonokot.⁵⁴
M meghalt: Erdélyben, 1787. szeptember 29-én, mint esztergomi kanonok, nyitrai főesperes és zebegény-hegyi címzetes apát.
- „SZÉKÜRESEDÉS” 1788–1789
- KŐSZEGHY LÁSZLÓ⁵⁵ 1790–1800
Született: Szegeden, 1745. június 27-én.
Pappá szentelték: Grazban, 1776. június 1-jén.
Kinevezték: 1787. után, mint csanádi olvasókanonokot.⁵⁶
Áthelyezték: 1800. augusztus 16-án a csanádi püspöki székhelybe.
M meghalt: Temesváron, 1828. január 4-én, mint csanádi megyéspüspök.
- „SZÉKÜRESEDÉS” 1801–1805
- KIRÁLY JÓZSEF⁵⁷ 1806–1807
Született: Komáromban, 1737. április 4-én.
Pappá szentelték: Nagyszombaton, 1761-ben.
Kinevezték: 1806-ban, mint esztergomi kanonokot.⁵⁸
Áthelyezték: 1807. október 30-án a pécsi püspöki székhelybe.

Meghalt: Balatonfüreden, 1825. július 17-én, mint pécsi megyéspüspök.

KŐSZEGHY JÓZSEF⁵⁹ 1808–1812
Született: Szegeden, 1750. március 15-én.

Pappá szentelték: 1781 körül.

Kinevezték: 1808-ban, mint csanádi kanonokot.⁶⁰

Meghalt: Temesváron, 1812. december 24-én, mint csanádi örkanonok és zebegény-hegyi címzetes apát.

„SZÉKÜRESEDÉS” 1813–1814

HÁBEL FERENC⁶¹ 1815–1846

Született: Trencsénben, 1760. október 12-én.

Pappá szentelték: Budán, 1783. október 28-án.

Kinevezték: 1815-ben, mint nyitrai kanonokot.⁶²

Meghalt: Nyitrán, 1846. október 13-án, mint dulmi választott püspök, nyitrai nagyprépost és zebegény-hegyi címzetes apát.

FOGT JÓZSEF⁶³ 1847–1858

Született: ismeretlen helyen, 1776. augusztus 15-én.

Pappá szentelték: Besztercebányán, 1799-ben.

Kinevezték: 1847-ben, mint besztercebányai éneklőkanonokot.⁶⁴

Meghalt: Besztercebányán, 1858. április 17-én, mint besztercebányai olvasókanonok és zebegény-hegyi címzetes apát.

„SZÉKÜRESEDÉS” 1859

HAJEK ÁDÁM⁶⁵ 1860–1866

Született: ismeretlen helyen, 1789. december 23-án.

Pappá szentelték: 1812. augusztus 26-án.

Kinevezték: 1860-ban, mint pozsonyi kanonokot.⁶⁶

Meghalt: Pozsonyban, 1866. május 6-án, mint pozsonyi kanonok és zebegény-hegyi címzetes apát.

„SZÉKÜRESEDÉS” 1867

SOMOGYI KÁROLY⁶⁷ 1868–1888

Született: Tiszaföldváron, 1811. április 1-jén.

Pappá szentelték: Pesten, 1834. április 11-én.

Kinevezték: 1868. február 21-én, mint esztergomi kanonokot.⁶⁸

Meghalt: Esztergomban, 1888. március 20-án, mint esztergomi éneklőkanonok és zebegény-hegyi címzetes apát.

BEIDL ALAJOS⁶⁹ 1888–1902

Született: Temesváron, 1844. március 27-én.

Pappá szentelték: Pesten, 1866-ban.

Kinevezték: 1888-ban, mint győri kanonokot és pápai főesperest.⁷⁰

Meghalt: Győrben, 1902. március 13-án, mint győri éneklőkanonok és zebegény-hegyi címzetes apát.

HODOBAY ANDOR⁷¹ 1902–1914

Született: Tarcafőn, 1855. augusztus 11-én.

Pappá szentelték: Eperjesen, 1878. december 18-án.

Kinevezték: 1902. április 19-én, mint eperjesi kanonokot.⁷²

Meghalt: Eperjesen, 1914. szeptember 24-én, mint eperjesi örkanonok és zebegény-hegyi címzetes apát.

JESZENSZKY KÁLMÁN⁷³ 1914–1946

Született: Balassagyarmaton, 1873. október 11-én.

Pappá szentelték: Esztergomban, 1896. június 28-án.

Kinevezték: 1914. november 20-án, mint balassagyarmati plébánost.⁷⁴

Meghalt: Esztergomban, 1946. január 29-én, mint esztergomi kanonok, szentistvánvári prépost és zebegény-hegyi címzetes apát.

„SZÉKÜRESEDÉS” 1947–1949

Dr. ZAYMUS GYULA⁷⁵ 1950–1967

Született: Budapesten, 1893. május 17-én.

Pappá szentelték: Esztergomban, 1918. július 7-én.

Kinevezték: 1950-ben, mint Budapest-lőportárdüllői plébánost.⁷⁶

Meghalt: Budapesten, 1967. január 25-én, mint nyugalmazott Budapest-lőportárdüllői plébános és zebegény-hegyi címzetes apát.

SZÉCSI ANTAL⁷⁷ 1968–1979

Született: Nyitrabányán, 1900. április 17-én.

Pappá szentelték: Bécsben, 1923. július 8-án.

Kinevezték: 1968-ban, mint Budapest-örökimádási templomigazgatót.⁷⁸

Meghalt: Budapesten, 1979. július 21-én, mint Budapest-örökimádás templomi templomigazgató és zebegény-hegyi címzetes apát.

Dr. BODA LÁSZLÓ⁷⁹ 1980-tól

Született: Drégelypalánkon, 1929. november 23-án.

Pappá szentelték: Esztergomban, 1953. június 14-én.

Kinevezték: 1980-ban, mint a budapesti Római Katolikus Hittudományi Akadémia tanárát.⁸⁰

Merényi-Metzger Gábor

KÉPMELLÉKLET

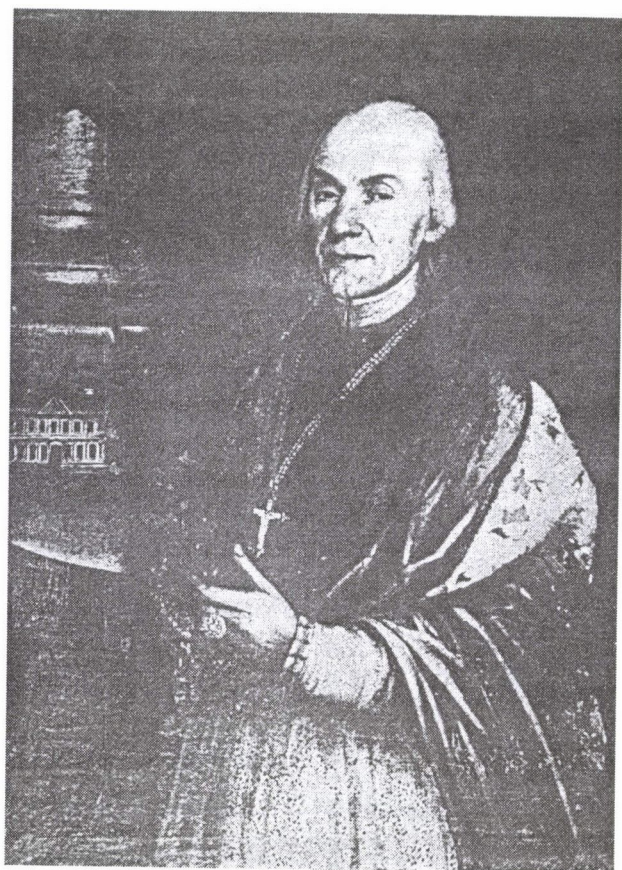
Anno 1629.

fol. 819 Ann

Nos Ferdinandus, etc. Memoria commendamus tenet presentium significan-
 quibus concessi universis. Quod nos indultis meritis ac virtutibus, meritisque
 honestatis, et alijs animi donis fidelis nri honorabilis Wolfgangi Wyuari
 Canonici Ecclesie Cantabrigie, quibus eadem ab Altissimo Juri-
 gentum et ornatum etc. et universorum fidelium nrorum fide digno Testimonio
 cognovimus. Eandem itaque tanquam Personam idoneam et benemerentem
 ad Abbatiam de Monte S. Margarethe vocatam, a consensibus jam impo-
 sitis possere ratione, per nos de facto etiam premissis tribuere, atque in di-
 visionibus Juris deditioe hanc eligendum et nominandum ac si cui mte-
 est, tanquam ordinario suo Pro confirmatione auctoritate confirmandum et
 eandem Abbatiam, simul cum omnibus eisdem Bonis et Praeibibus, In-
 ventibus, Possidendijs, censibus, oblationibus, proventus et redditibus
 pertinentiis, et emolumentis, quibuscumque ubique in Regno nro Hungarie con-
 sistentibus, ad eandem Abbatiam de Jure et ab antiquo usque et perpetuo
 debita auctoritate Juris patronatus nri Regii, quod generaliter in omnibus
 dicti Regni nri Hungarie, Ecclesijs et Beneficijs, in hac Sine qua
 Hungarie Regum predecessorum nrorum Bone memorie, optimis Juris hu-
 beris et optime dignoscitur, Cosato Wolfgango Wyuari, laudam du-
 ximus et confirmavimus. Ita tamen ut nunc ad hunc usque, divisione in dicta le-
 desia tua, in quantum Consensibus ratis premissis, diligenter ac se-
 dulo obis Bonis et eisdem Abbatie non detulit et ablatum
 ad Petrus abbatem et disoluta pro Possidendijs restantibus, et re-
 currendi libeat, et oritur, Jure eligimus, nominamus, et sel-
 ventamus, tamque ac confirmamus, hac nram auctoritate et Testimo-
 nis litterarum. Datum in Civitate Vindobona, die Decima quinta
 Mensis Januarij Anno Domini Millesimo Sexcentis vigesimo nono,
 Regni nrorum Romanorum, Hungarie, et reliquarum Partium
 Bohemiarum anno Incarnationis

479.

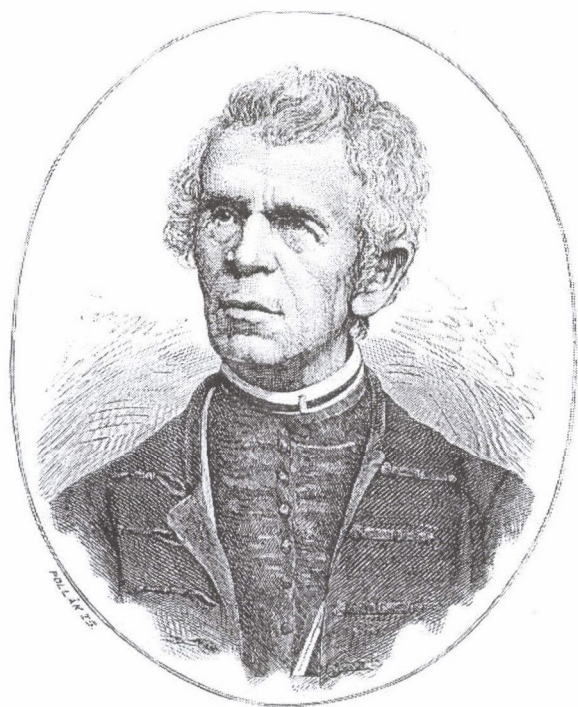
Indultum pro Joanne Kargesio Philosphie
 et Medicinæ Doctore, ut Medicam suam artem
 in Hungaria exercere possit.



Kőszeghy László



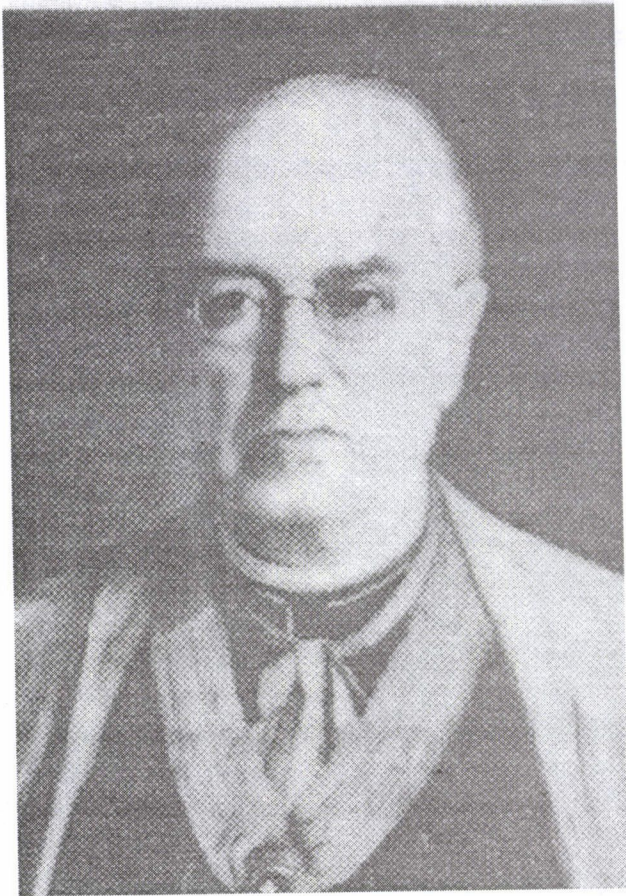
Király József



Somogyi Károly



Hodobay Andor



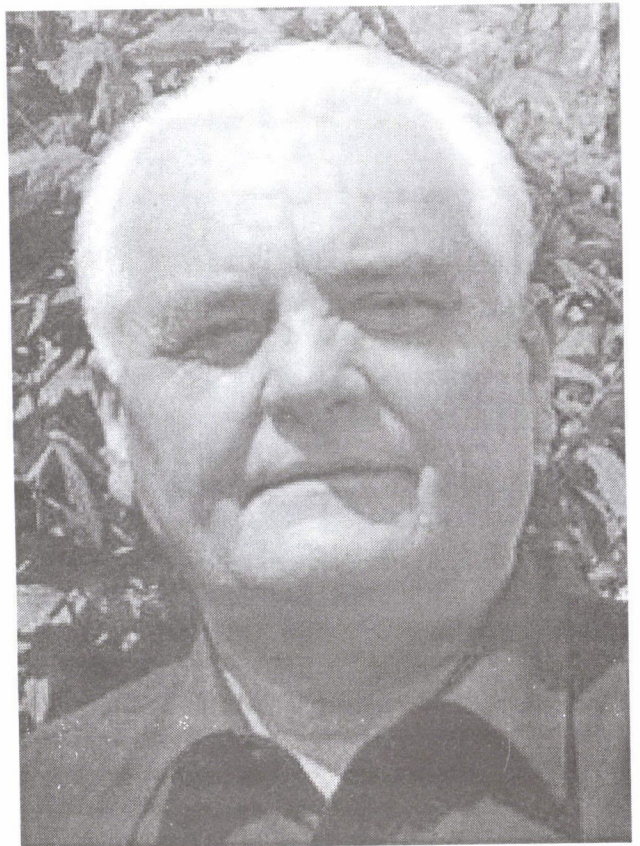
Jeszenszky Kálmán



Dr. Zaymus Gyula



Szécsi Antal



Dr. Boda László

JEGYZETEK

¹ *Rupp Jakob*: Magyarország helyrajzi története. I. k. Pest, 1870. (a továbbiakban: Rupp J.: i. m.) 211.

² *Sörös Pongrác*: Az elenyészett benczés apátságok. Bp., 1912. (a továbbiakban: Sörös (1912): i. m.) 348–351.

³ A zebegényi bencés monostor történetéről: *Bakács István*: Hont vármegye középkori egyházas helyei. In *Regnum*, 1943. 22. sz.; *Balics Lajos*: A római katolikus egyház története Magyarországon. II. k. Bp., 1890. 215–216; *Győrffy György*: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. (a továbbiakban: Győrffy Gy.: i. m.) I. k. Bp., 1987. 408, IV. k. Bp., 1998. 226; *Harsányi András*: A domonkosrend Magyarországon a reformáció előtt. Debrecen, 1938. (a továbbiakban: Harsányi A.: i. m.) 95–97; *Hervay F. Levente*: Szerzetesházak a középkori Baranyában. In *Baranya*, 1991. 1–2. sz. 43–44; *Ortvay Tivadar*: Magyarország egyházi földleírása a XIV. század elején. II. k. Bp., 1892. (a továbbiakban: Ortvay T.: i. m.) 786; Pest megye régészeti topográfiája. A szobi és váci járás. Bp., 1993. 227–228; Rupp J.: i. m. 210–211; Sörös (1912): i. m. 348–351.

⁴ A címzetes apáti és préposti intézményről: *Bánk József*: A címzetes apátok és prépostok újabb jogi helyzete Magyarországon. In *Notter Antal Emlékkönyv*. Bp., 1941. 18–74; *Bánk József*: Egyházi jog. Bp., 1958. 97–100; *Beke Margit*: A Magyar Katolikus Püspökari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1919–1944 között. I. k. München-Bp., 1992. passim; *Magyar Katolikus Lexikon*. I–VIII. k. Főszerk.: Diós István. Bp., 1993–2003. (a továbbiakban: MKL.) II. 236–237.

⁵ Benedek apátról: Győrffy Gy.: i. m. I. 408; Ortvay T.: i. m. 786; Sörös (1912): i. m. 348; *Sümegei József*: Adalékok Báta, Cikádor és Zebegény monasteriológiájához. In *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 1993. 1–2. sz. (a továbbiakban: Sümegei J.: i. m.) 146.

⁶ A zichi és vásonekeői gróf Zichy család idősb ágának okmánytára. I–XII. k. Szerk.: Nagy Iván, Nagy Imre, Véghely Dezső, Kammerer Ernő és Lukcsics Pál. Bp., 1871–1931. (a továbbiakban: Zichy.) I. 379–380.

⁷ Fülöp apátról: Győrffy Gy.: i. m. I. 408; Ortvay T.: i. m. 786; Sörös (1912): i. m. 348–349.

⁸ Zichy. I. 469.

⁹ Henrik apátról: Ortvay T.: i. m. 786; Rupp J.: i. m. 210; Sörös (1912): i. m. 349.

¹⁰ *Sörös Pongrác*: A Pannonhalmi Főapátság története. II. k. Bp., 1903. 395.

¹¹ Krizogon apátról: Győrffy Gy.: i. m. I. 408; Ortvay T.: i. m. 786; Sörös (1912): i. m. 349.

¹² Zichy. II. 186.

¹³ Zsigmondkori Oklevéltár. I–VII. k. Szerk.: Mályusz Elemér és Borsa Iván. Bp., 1951–2001. (a továbbiakban: ZsO.) I. 384.

¹⁴ György apátról: Rupp J.: i. m. 210; Sörös (1912): i. m. 349; Sümegei J.: i. m. 146.

¹⁵ Zichy. V. 530; ZsO. II/2. 306.

¹⁶ Zichy. VI. 84.

¹⁷ ZsO. VI. 597–598.

¹⁸ *Lukcsics Pál*: XV. századi pápák oklevelei. (a továbbiakban: Lukcsics P.: i. m.) I–II. k. Bp., 1931–1938. I. 99; ZsO. VII. 431.

¹⁹ Sörös (1912): i. m. 349.

²⁰ Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL.) Diplomatikai Levéltár (a továbbiakban: DL.) 11478.

²¹ Zichy. VIII. 303.

²² MOL. DL. 88022.

²³ Tamás apátról: Harsányi A.: i. m. 96; Kubinyi András: Délmagyarországi bencés apátok 1449. évi szekszárdi gyűlése. In *Hermann Egyed Emlékkönyv*. Bp., 1998. (a továbbiakban: Kubinyi A.: i. m.) 189–190; Sörös (1912): i. m. 349.

²⁴ MOL. Diplomatikai Fényképgyűjtemény. 249013.

²⁵ Kubinyi A.: i. m. 190.

²⁶ Lukcsics P.: i. m. II. 309.

²⁷ Szentdénisi Tamásról: Harsányi A.: i. m. 96; Kubinyi A.: i. m. 190–191; Sörös (1912): i. m. 349.

²⁸ *Lukcsics P.*: i. m. 309.

²⁹ Ernusz Zsigmondról: *Magyar Életrajzi Lexikon*. I–II. k. Főszerk.: Kenyeres Ágnes. Bp., 1981–1982. (a továbbiakban: MÉL.) I. 443–444; MKL. III. 251–252; Rupp J.: i. m. 210; Sörös (1912): i. m. 349–350; Új Magyar Életrajzi Lexikon. I–IV. k. Főszerk.: Markó László. Bp., 2001–2002. (a továbbiakban: ÚMÉL.) II. 426.

³⁰ *Annatae e Regno Hungariae Provenientes in Archivo Secreto Vaticano 1421–1536*. Összeáll.: Körmeny József. Bp., 1990. 93.

³¹ Újvári Farkasról: *Kollányi Ferenc*: Esztergomi kanonokok 1100–1900. Esztergom, 1900. (a továbbiakban: Kollányi (1900): i. m.) 223; *Némethy, Ludovicus*: Series parochiarum et parochorum archidioecesis Stigoniensis. Esztergom, 1894. (a továbbiakban: Némethy, L.: i. m.) 559.

³² MOL. A 57. Magyar Kancelláriai Levéltár. Libri Regii. (a továbbiakban: A 57.) VII. k. 818–819.

³³ Baghy Józsefről: Kollányi (1900): i. m. 236.

³⁴ MOL. A 57. IX. k. 15–16.

³⁵ *Luzsénszky Joachimról: Bunyitay Vince-Málnási Ödön*: A váradi püspökség története alapításától a jelenkorig. IV. k. Debrecen, 1935. 142; Kollányi (1900): i. m. 251; MKL. VIII. 210–211; *Schematismus historicus venerabilis cleri dioecesis Magnovaradinensis Latinorum*. Nagyvárad, 1896. 93.

³⁶ MOL. A 57. IX. k. 716.

³⁷ Jany Ferencről: Kollányi (1900): i. m. 286; MKL. V. 664.

³⁸ MOL. A 57. XVI. k. 161.

³⁹ *Fenesy Györgyről: Juhász Kálmán*: A csanádi püspökség története. VIII. k. Makó, 1936. 112–114; Kollányi (1900): i. m. 295–296; MKL. III. 598–599; *Sugár István*: Az egri püspökök története. Bp., 1984. 363–370; ÚMÉL. II. 612.

⁴⁰ MOL. A 57. XVI. k. 307.

⁴¹ Csedő Mihályról: Kollányi (1900): i. m. 294–295.

⁴² MOL. A 57. XVIII. k. 456.

⁴³ *Bartha Mihályról: Kollányi (1900): i. m. 304–305; Némethy, L.: i. m. 807.*

⁴⁴ MOL. A 57. XIX. k. 452.

⁴⁵ *Guraby Mátyásról: Bedy Vince*: A győri székeskáptalan története. Győr, 1938. (a továbbiakban: Bedy V.: i. m.) 449.

⁴⁶ MOL. A 57. XXVII. k. 71.

⁴⁷ *Zádory Mihályról: Némethy, L.: i. m. 455–456; Pfeiffer János*: A veszprémi egyházmegye történeti névtára (1630–1950). München, 1987. 222–223.

⁴⁸ MOL. A 57. XXXI. k. 284–285.

⁴⁹ *Károlyi Lőrincről: Bedy V.: i. m. 461; MKL. VI. 234; Szinnyei József*: Magyar írók élete és munkái. I–XIV. k. Bp., 1891–1914. (a továbbiakban: Szinnyei J.: i. m.) V. 1099–1100.

⁵⁰ *Esztergom Prímási Levéltár*. Batthyány József prímás levéltárának segédkönyvei (a továbbiakban: PL. Batthyány. Skv.) 827. k. 393. 2. fsz.

⁵¹ *Neumayr Jánosról: Némethy, L.: i. m. 810; Szinnyei J.: i. m. IX. 1020; Zelliger Alajos*: Egyházi írók csarnoka. Nagyszombat, 1893. (a továbbiakban: Zelliger A.: i. m.) 359.

⁵² PL. Batthyány. Skv. 827. k. 393. 3. fsz.

⁵³ *Kemény Lászlóról: Kollányi (1900): i. m. 377.*

⁵⁴ PL. Batthyány. Skv. 827. k. 393. 4. fsz.

⁵⁵ *Közeghy Lászlóról: Juhász Kálmán*: Remetei Közeghy László csanádi püspök. Bp., 1942. (a továbbiakban: Juhász (1942): i. m.); MÉL. I. 1008; MKL. VII. 380; *Petri, Anton Peter*: Bischöfe, Domherrn und Ehrendomherrn der nachtürkischen Csanáder bzw. Temesvárer Diözese. Mühlendorf, 1983. (a továbbiakban: Petri, A.: i. m.) 1–2; *Szinnyei J.: i. m. VII. k. 129–130; ÚMÉL. III. 1192–1193.*

⁵⁶ PL. Batthyány. Skv. 827. k. 393. 5. fsz.

⁵⁷ *Király Józsefről: Kollányi (1900): i. m. 412–415; MÉL. I. 918; MKL. VI. 807; Némethy, L.: i. m. 684; Szinnyei J.: i. m. VI. k. 222–224; ÚMÉL. III. 621–622; Zelliger A.: i. m. 235.*

- 58 PL. Batthyány. Skv. 827. k. 393. 6. fsz.
- 59 Kőszeghy Józsefről: Juhász (1942): i. m. 6; Petri, A.: i. m. 3.
- 60 PL. Batthyány. Skv. 827. k. 393. 7. fsz.
- 61 Hábel Ferencről: MKL. IV. 443; Szinnyei J.: i. m. IV. k. 210; *Vágner József*: Adalékok a nyitrai székeskáptalan történetéhez. Nyitra, 1896. 82.
- 62 PL. Batthyány. Skv. 827. k. 393. 8. fsz.
- 63 Fogt Józsefről: *Schematismus historicus dioecesis Neosoliensis. Besztercebánya*, 1876. 65.
- 64 PL. Batthyány. Skv. 827. k. 393. 9. fsz.
- 65 Hajek Ádámról: Némethy, L.: i. m. 608.
- 66 PL. Batthyány. Skv. 827. k. 393. 10. fsz.
- 67 Somogyi Károlyról: Kollányi (1900): i. m. 485–487; MÉL. II. 645–646; *Móra Ferenc*: Somogyi Károly emlékezete. Szeged, 1923; Szinnyei J.: i. m. XII. k. 1268–1271; Zelliger A.: i. m. 482.
- 68 PL. Batthyány. Skv. 827. k. 393. 11. fsz.
- 69 Beidl Alajosról: Bedy V.: i. m. 487; *Gulyás Pál-Viczián János*: Magyar írók élete és munkái. I–XIX. k. Bp., 1939–2002. (a továbbiakban: Gulyás–Viczián: i. m.) II. 864–865.
- 70 PL. Batthyány. Skv. 827. k. 393. 12. fsz.
- 71 Hodobay Andorról: Gulyás–Viczián: i. m. XIII. k. 759.
- 72 PL. Batthyány. Skv. 827. k. 393. 13. fsz.
- 73 Jeszenszky Kálmánról: *Beke Margit*: Esztergomi kanonokok (1900–1985). Unterhaching, 1989. 103–104; Gulyás–Viczián: i. m. XV. k. 749–751; MKL. V. 771.
- 74 PL. Batthyány. Skv. 827. k. 393. 14. fsz.
- 75 Zaymus Gyuláról: *Az esztergomi főegyházmegye névtára és évkönyve 1982*. Esztergom, 1982. (a továbbiakban: Schem. Strig. 1982.) 405; MÉL. II. 1066; Udvardy Tamás Budapest–lőportár-düllői káplán írásbeli közlése (Bp., 2003. augusztus 23.).
- 76 PL. Batthyány. Skv. 827. k. 394. 15. fsz.
- 77 Szécsi Antalról: *Az esztergomi főegyházmegye névtára 1970. évre*. Esztergom, 1970. (a továbbiakban: Schem. Strig. 1970.) 152; Schem. Strig. 1982. 411.
- 78 Schem. Strig. 1970. 152.
- 79 Boda Lászlóról: Schem. Strig. 1982. 341; *Az esztergom-budapesti főegyházmegye jubileumi névtára 1997*. Bp., 1997. 415; *Magyar és nemzetközi ki kicsoda 2000*. I. k. Főszerk.: Hermann Péter. Bp., 1999. 194.
- 80 Schem. Strig. 1982. 341; dr. Boda László írásbeli közlése (Bp., 2003. október 7.).



EGY MEGNEMESÍTETT HAJDÚCSALÁD, A VÁRADI BALÁSSYAK – MÁSKÉNT OKÁNYIAK – CÍMERE, 1611, 1793

Gerey Magdolna veszprémi lakos szívességéből 1996-ban megtekinthettem egy a tulajdonában lévő, vászonra festett, 32×43,7 cm-res méretű, álló formátumú olajfestményt.¹

A kép alapszíne eredetileg talán fehér, halványkék vagy világosszürke lehetett. Közepén ívelt oldalú, kerekaltpú, kissé szokatlanul hosszúkás tárcsapajzsban egykor talán fehér, esetleg kék színű, mára fakó aranyosnak tűnő mezőben, zöld (napjainkra csaknem egészen megfeketedett) talajon, fekete süveges, térden alul érő, veres² ruhás, fekete lábbelis gyalog katonát láthatunk, derekán szablyával. Környékben behajlított, felemelt jobbában fekete szekercét tart, baljával bal vállára fektetett puskájának barna tusát támasztja. A címerpajzs keretelése kívülről befelé haladva, fekete-vörös-fehér színű.

A pajzs felett leveles arany korona, vörös és fehér gyöngyökkel.

A címertakarók (heraldikailag) jobbra, fenn: vörös-fehér színűek, alul: arany alapon vörös pettyekkel és két nagyobb, fehér színű, virágszerű elemmel ellátottak. Balra, fenn: fekete-szürke színűek, alul: fehér alapon szintén pettyekkel és két nagyobb, vörös színű „virággal” ékesítettek.

A korona és a címertakarók megformálása meglehetősen népies jellegű.

A címer feletti, fekete szegélyű, mindkét végén fecskefarkú, íves formájú, aranszínű szalagon elmosódott, vörös betűs, latin nyelvű felirat: „DATUM (IN CA ?)MPO BARCZENSIS CASTRO NOSTRIS ... PO .../ BATFALVA ...” A felirat a címer alatt hasonlóan ívelt formájú és fecskefarkos végződésű, vörös szegélyű, arany színű szalagon, fekete betűkkel folytatódik: „INSIGNE NOBILITATIS ANDRAE BALASSY aliter OKANY DE Nagy VARAD P ... Die”. A kép sarkaiban elhelyezett négy fekete színű számjegy pedig az „1793”-as dátumot adja ki.

A rá-mára feszített vászonhoz 4,5 cm széles, egy-szerű, sima, feketére festett fakeret tartozik.

A kép erősen megviselt, viharvert, lyukas állapotban maradt korunkra. Tulajdonosa szerint egykor tűzvészből menekítették ki, amit a tárgy felületére tapadt vastag koromréteg is alátámasztani látszott. (1. ábra)



1. Váradi Balássy – másként Okányi – András temetési címere, 1793 (Koncz Pál rajza az eredeti olajfestményről)

A képet 1996 novemberében Koncz Pál főrestaurátor kollégám megtisztította, restaurálta, a rajta található lyukat eltüntette. A restaurálás előtt a sarkok 1793-as évszáma egyáltalában nem látszott. A jelenleg is töredékes feliratból pedig még kevesebbet lehetett kibetűzni. A restaurálás során a felirat egyértelműen olvasható részei is megerősítést nyertek. Kollégám megfigyelése szerint a jelenlegi már a harmadik kerete a képnek.³

Az olajfestésű címer tehát nemes nagyváradi Balássy – másként Okányi – András 1793-ból való temetési címerének bizonyult. A felirat sajnos nem tünteti fel az elhunyt tisztségét, hivatalát – feltehetően talán nem is viselt ilyent –, így közelebbit nem tudni személyéről. A kép tulajdonosa mindössze annyit tudott a kép eredetéről, hogy az valószínűleg a rokon Dóka

és Gacsályi familiákon keresztül kötődhetett az ő családjához, s az említett családok Fehérgyarmaton és Szatmárnémetiben (Szatmár vármegye) éltek.

A váradi Balássy család ugyan nem ismeretlen a hazai genealógiai-heraldikai szakirodalomban, de a familiát illető ismereteink meglehetősen szerények.

A Siebmacher-féle címergyűjtemény erdélyi (1882)⁴ és magyarországi (1893)⁵ kötetei a következőképpen írták le a Balássy-címet: kék mezőben vörös öltözetű, prémkucsmás vitéz, szablyával övezve, felemelt jobbában szekercéjét, baljában vállára fektetett puskáját tartja. Az erdélyi kötet szerint a címertakarók színe: kék-arany, vörös-ezüst. A magyarországi kötet szerint sisakdísz nem adományoztak, a címertakarók színeit a szövegben nem határozták meg. Azt is megtudjuk, hogy váradi Balássy – másként Okányi – Gergely kapta a nemességet és a címet Báthori Gábor erdélyi fejedelemtől, 1611. június 26-án, a botfalvai (ma Botfalu, Bod, Brassótól É-ra a Barcaságban, Románia) táborban. (Erre utal az 1793-as temetési címer felső felirata is.) A közlés alapja a Bihar vármegye levéltárában őrzött hiteles másolat volt.

Bilkei Gorzó Bertalan Szatmár vármegye nemes családjairól készült összeállításában (1910) szintén említette a családot. Az 1611. június 26-ei adományt ő tévesen Bethlen Gábornak (uralkodott: 1613–1629) tulajdonította, aki azonban ekkor még nem volt fejedelem. Siebmacherhez képest további információkat is nyújtott. Megtudhatjuk, hogy a nemeslevelet Bihar vármegyében 1612. május 2-án hirdették ki. Szatmár megye levéltára ekkor az armálist másolatban őrizte, amelyen a „címer írva” – tehát csak leírva, de nem ábrázolva – szerepelt. Ugyanitt őrizték Balássy István és József nagykárolyi (Szatmár vármegye) lakosok nemesi vizsgálatának iratait, amelyek időpontját Gorzó nem tüntette fel.⁶

Kempelen Béla a magyar nemes családokról készült munkájában (1911), Siebmacher erdélyi és magyarországi kötetére hivatkozva megismételte a címer leírását, a címeradományozás idejét és a címerszerző nevét, a címereslevél adományozóját azonban nem nevezte meg. Megemlítette még, hogy a család Nagykárolyban lakott.⁷

A Borovszky-féle Magyarország monográfia Bihar megyét bemutató kötete szerint a Balássy (sic!) család nemességét Bihar megyében 1772-ben és 1775-ben hirdették ki.⁸

A továbbiakban megpróbálom valószínűsíteni a nemesség és a címernerzés körülményeit.

Az 1611-es esztendő az egyébként ilyenekben nem szűkölködő, 16–17. századi erdélyi történelem egyik legkeservesebb háborús éve volt.⁹ A fiatal, meggondolatlan és harcias Báthori Gábor fejedelem (1608–1613) 1610. december 11-én elfoglalta a gazdag szász várost, Nagyszebent (Hermannstadt, Sibiu), és székhelyévé tette azt. A lengyel koronára áhítozó fejedelem innét indult el – karácsony más-

napján – Radu Serban havasalföldi vajda (1602–1610, 1611, †Bécs 1620) elleni hadjáratára. Weiss Mihály brassói szenátor (1569–1612), a fejedelem által magára haragított szászok egyik hangadója¹⁰ azonban idejében figyelmeztette a vajdát Báthori terveiről. Így azután bár Báthori már 1611 januárjában elfoglalta Tirgovistét – ahonnan 18 fős követséget küldött Sztambulba, a fényes portára –, Radu vajdának sikerült elmenekülnie. Báthori követei útján javasolta a töröknek, hogy indítsanak közös erdélyi-havasalföldi-moldvai-tatár támadást Lengyelország ellen. A havasalföldi vajdaságot egyúttal magának, majd András nevű testvérének kérte.

A Perzsiában lekötött török vezetés azonban hitegen fogadta Báthori javaslatát, hiszen hadjáratát török jóváhagyás nélkül indította meg. Havasalföldre nem őt, hanem Radu Michneát nevezték ki vajdának, Báthori erre visszakozott. Március 18-án hazatért Erdélybe, s csak kisebb lovascsapatot hagyott Tirgovistében, Bethlen Gábor vezérlete alatt, az új vajda oldalán. Az előzőtt Radu Serban ekkor moldvai és lengyel csapatokkal legyőzte Radu Michneát, mire Havasalföld ismét hozzá pártolt. A hatalmát visszaszerző vajda rövidesen megindította hadait Erdély ellen. Báthori csapatai a Tömösi-szorosnál várták az ellenséget. Az oláhok azonban – akiknek Weiss Mihály küldött vezetőket – nem itt, hanem ettől keletebbre, az Ósánci-szorosnál törtek be, s július 7-én már Erdély földjén éjszakáztak.

Az ütközetre július 9-én Brassó (Kronstadt, Brasov) és a várostól É–ÉK-re fekvő Szentpéter község (ma Barcaszentpéter, Sinpetru) között került sor. Az erdélyiek serege kétszerese volt Radu seregének, így kezdetben visszaverték a havasalföldieket. Győzelmük után azonban megbomlott a rend, s ezt kihasználva, a papírmalom¹¹ mögüli rejtékről előtörttek a vajda lovasai és eldöntötték a csata sorsát. Báthori serege nagyrészt elveszett, s maga is alig tudott Szebenbe menekülni, ahol a szász lakosság természetesen nem rokonszenvezett vele.

A brassói vereség idejekor már útban volt Erdély ellen a június 29-én, Kassáról mintegy 5000 fős sereggel kiinduló Forgách Zsigmond felső-magyarországi főkapitány, országbíró – későbbi (1618–1621) nádor – is, akihez Nagy András hajdúvezér is átpártolt embereivel. Forgách – bár serege útközben fellázadt – megszállta Kolozsvárt, Gyulafehérvárt, majd augusztus 24-én, Medgyesnél (Mediasch, Medias) egyesült Radu vajda hadaival, s együtt kezdtek Szeben ostromához, de a várossal nem boldogultak. Az oláhok, értesülvén a Báthori segítségére felvonuló Omer boszniai pasa seregének közeledtéről – miután végigpusztították a Székelyföldet és a szászok földjét – elhagyták Erdélyt és hazavonultak. A török közeledtére szeptemberben Forgách is Havasalföldre sietett hadaival, ahol a tatároktól súlyos vereséget szenvedett, s csak hosszas hányódás és a hegyek közti eltérés után – Kimpolung-Szucsava-Homonna (ma

Humenné, Szlovákia) útvonalon – érkezett vissza november 19-én Kassára, serege roncsaival. Decemberben azután Tokajban fegyverszünetet kötött Báthorival.

Az 1611-es év hadieseményeiben szép számmal vettek részt hajdúk is.¹² Főként Nagy András vezérlete alatt, de nyilván más csapatok is. A hajdúk hol Báthori, hol Forgách oldalán küzdöttek, pártállásukat gyorsan cserélték. Pálfordulásuk egyik oka az lehetett, hogy a budai és a temesvári pasa is Erdélyre támadt, s miután az ő támadásuk legelőször a hajdúk lakóhelyét, Erdély Ny-i határvidékét (Szabolcs, Szatmár, Bihar vármegye) veszélyeztette, a hajdúk lóhalálában hazasiettek e támadás hírére, odahagyva Báthori Gábor fejedelmet, s hazavonultukban végigpusztították Erdélyországot.

Ezen hajdúvitézek egyike – a címerkép alapján puskás gyaloghajdú – lehetett a címerszerző Balássy Gergely, akinek váradi előneve és másik vezetékneve – Okányi¹³ – egyértelműen Bihar vármegyei eredetre utal. Balássy Gergely valószínűleg a havasalföldiek, s esetleg a szászok – lecsendesítésükre szintén bevetette Báthori a hajdúságot – elleni harcokban szerezhette magának érdemeket az utolsó Báthori fejedelem oldalán. Így kerülhetett sor nemesi címereslevelének adományozására, mintegy két héttel a brassói csata előtt, június 26-án a botfalvi táborban. Az adomány helyére a kései leszármazott 1793-as halotti címernek felirata is utal.

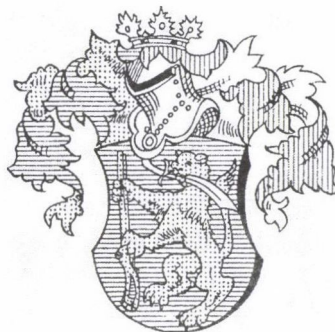
Közismert, hogy a hajdúk nemesítése Bocskai István fejedelem idejében (1604–1606) kezdődött. Bocskai és fejedelmi utódai is egyaránt alkalmazták a kollektív és az egyéni nemesítés módszerét.¹⁴ Az előbbire példa Bocskainak a korponai (ma Krupina, Szlovákia) országgyűlésen, 1605. december 12-én kiállított, 13 név szerint felsorolt hajdúkapitány és 9254 meg nem nevezett hajdú közvitéz részére kelt ármálisa, amellyel egyúttal sor került a hajdúság első letelepítésére Kálló városában, Nánás, Dorog, Varjas, ekkoriban lakatlan birtokokon, továbbá Hadház, Vámospércs, Sima és Vid egyes részein.¹⁵ Ugyancsak ilyen kollektív nemesítő levél a szintén Bocskaitól Kassán, 1606. szeptember 2-án a szoboszlói lovashajdúk – 1 kapitány (capitaneus), 7 százados (centuriones) és közelebből meg nem határozott számú lovashajdú – részére kiállított kiváltságlevél.¹⁶

Az egyéni nemesítésre példa az általam ismertett Balássy Gergely-féle eset is. De előfordult, hogy a csoportosan nemesítést nyert hajdúk némelyike (pl. halasi Fekete Péter kapitány, csífi Haty János) egyéni, személyre szóló ármálist is kapott.¹⁷

A hajdúkhöz előszeretettel vonzódtó Báthori Gábor fejedelemtől is ismerünk olyan ármálist, amelyet hajdúvitéz részére adományozott. Ilyen pl. a Tirgovistében, 1611. március 5-én Szőke Jánosnak – Zambó Balázs kapitánysága alatt harcoló legény – szóló nemesség- és címeradományozó levél. Ezen a címerkép helye üresen maradt. Az adományozott cí-

merről az oklevél szövege tájékoztat: „... scutum ... in cuius campo sive area lupus naturali colore depictus, altero pede duas sagittas, altera vero gladium evigantatum, sursum porrectum tenere conspicitur”. Egyébként Szőke János ármálisát Bihar vármegye 1612. január 31-én, Nagyváradon tartott közgyűlésén hirdették ki, ami arra mutat, hogy Szőke János megyebéli földije volt a két és fél hónap múltán szintén nemessé lett Balássy Gergelynek.¹⁸

Úgyszintén tőle (Báthori Gábortól) nyerte címerét Felföldi János, Literatus Péter kapitány és 75 megnevezett társuk Szebenben, 1611. május 1-jén. Az oklevél dátuma és a címerkép – kék mezőben: szájában kivont szablyát, mancsaiban puskát tartó, jobbra lépő arany oroszlán – egyaránt arra mutatnak, hogy a kiváltság elnyerői a Radu Serban havasalföldi vajda elleni hadjáratban kitűnt hajdúk lehettek.¹⁹ (2. ábra)



2. Felföldi János, Literatus Péter kapitány és 75 hajdú társuk címere, 1611 (Nyulásziné 1987 után)

Magyarzádi Andró Mihály címerképe alapján (sisakos, mellvértes lovaskatona – huszár? –, kivont szablyáján levágott törökfejvel) feltehetően nem volt hajdú, de címerlevelének kelte (Szeben, 1611. július 20.) valószínűsíti, hogy ő is az 1611-es hadjáratbeli érdemeiért kapta ármálisát Báthori fejedelemtől.²⁰ (3. ábra)



3. Magyarzádi Andró Mihály címere, 1611 (Nyulásziné 1987 után)

Visszatérve az 1611-ben adományozott Balássy-címer képét megőrző 1793-as temetési címerre, az egészében meglehetősen provinciális alkotás. Készítője sem a heraldikában, sem a helyesírásban nem mondható igazán otthonosnak. A felirat antikva betűi ugyanis helyenként azonos nagyságú, de írott kisbetűkkel – a, y, gy betűk – keveredtek. Az N betűk átkötése valamennyi előfordulásnál visszajára for-

dult. A címer külső járulékaival – korona, címertakarók – alkotójuk nem tudott mit kezdeni. Ezek nála népművészeti díszítő elemekké alakultak. Mindezen vonásokkal együtt azonban e címer igen jellemző kifejezője korabeli köznemességünk ízlés- és gondolatvilágának, amely a nemesi állapot jóformán valamennyi járulékát fontosabbnak és előrébbvalónak tartotta, mint a heraldikai külsőségeket, amely iránt csak kevésbé volt fogékony.

Szerény művészi értéke mellett a címer jelentőségét ezért inkább abban látom, hogy eleddig ez az egyedüli olyan ismert eredeti objektum, amely ezen család címerét képi valóságában megőrizte. A Siebmacher-féle monumentális címergyűjtemény ugyanis – legalábbis döntő többségében – nem valós tárgyakról lerajzolt címerek, hanem többségükben a címerleírások alapján készült elvi címerrekonstrukciók tárháza. Ezen állításom bizonyítékául szolgálhat, hogy a szóban forgó munka erdélyi és magyarországi kötetének címerrajzai a váradi Balássyak címerét is kisebb-nagyobb eltérésekkel jelenítették meg. (Így különböző a címerpajzs alakja, a pajzsbéli vitéz testtartása, bárdjának formája, az erdélyi kötet rajzán még a szablya is elmaradt a derekáról stb.) Jóllehet ezek apróságok, heraldikailag nincs is jelentőségük, mégis némileg kétségben hagynak arról, hogy részleteiben, kivitelezése módjában valójában milyen is lehetett a Balássyak család – s mellesleg megjegyezve, számos más familia – eredeti címere. (4–5. ábra)



4. A váradi Balássyak család címerének 1882-es ábrázolása (Siebmacher, Erdély 1882 után)



5. A váradi Balássyak család címerének 1893-as ábrázolása (Siebmacher, Magyarország 1893 után)

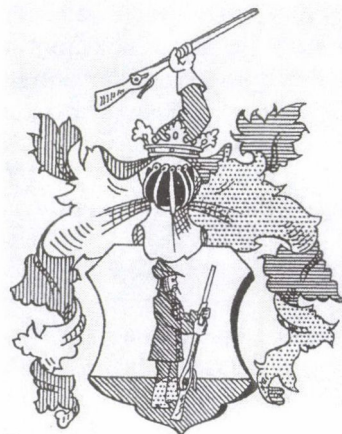
Ezt a bizonytalanságot oszlatja el esetünkben az ismertetett címeres emlék, amely egykor feltehetően valamely kelet-magyarországi (alighanem Szatmár vagy Bihar vármegyei) református templomunk (Okány?) falát díszíthette.

FÜGGELÉK:

Néhány gondolat a magyarországi puskás címerekről

Szentgyörgyi Mária 1976-ban figyelemreméltó tanulmányt közölt puskás címereink egy speciális csoportjáról. A Siebmacher erdélyi kötetéből összesen 46 puskás címet gyűjtött össze. Tulajdonosaik közül 20 Kővár-vidéki, 12 belső-szolnoki, 1 közép-szolnoki, 6 Erdély különböző vidékeiről való és 7 ismeretlen származású, illetve lakóhelyű volt. A címerben ábrázolt gyalog vagy lovas puskás ruhája az alábbi megoszlást mutatta: 34 zöld, 7 vörös, 2 kék, 1 páncélos, 2-nél pedig nem határozták meg az öltözet színét. A címerek közül 3-at Bethlen Gábor (1613–1629 [2 kék, 1 vörös]), 19-et II. Rákóczi György (1648–1660 [18 zöld, 1 meghatározhatatlan]), 7-et Barcsay Ákos (1658–1661 [7 zöld]), 15-öt Apafi Mihály (1662–1690 [9 zöld, 5 vörös, 1 páncélos]), 1-et pedig I. Lipót király (1657–1705 [1 vörös]) adományozott.

A „puskások” zömmel olyan kővári, belső-szolnoki és közép-szolnoki, általában fejedelmi birtokokon élő parasztok voltak, akik háború idején lovas vagy gyalog puskásként tartoztak szolgálni a fejedelmet. Az 1575-ös erdélyi országgyűlés pázsitzöld köntöst írt elő az ilyen hadviselő jobbágyoknak. A nemesség köze emelésük történhetett kollektív vagy egyéni úton



6. Keledi Farkas Illés és 22 „zöldpuskás” társa címere, 1658 (Nyulásziné 1987 után)

is, kiváltságaik a hajdúkéra emlékeztettek. Zömmel román nemzetiségűek voltak. Nemesi jogukat az önálló fejedelemség megszűnte után is sokáig sikerrel megőrizték. Így pl. a Kővár-vidékiek a 18. században sem lettek jobbágyok, bár a gr. Teleki család tagjai – akik megszerezték az egykori fejedelmi jószágot

– mindent elkövettek ennek érdekében. A szamosújváriakat pedig csak 1809-ben törölték a nemesek soraiból.²¹

A Magyar Országos Levéltár címereslevelei között is találhatóak ilyen „zöldpuskás” címerek.²² (6. ábra) Bár valószínűleg a magyarországi puszkás címerek nagyobb részét ezek a „zöldpuskás” címerek adják, léteznek más típusú puszkás címereink is. Ezeket a következőképpen lehetne csoportosítani.

1. Csatajelenetet ábrázoló puszkás címer:

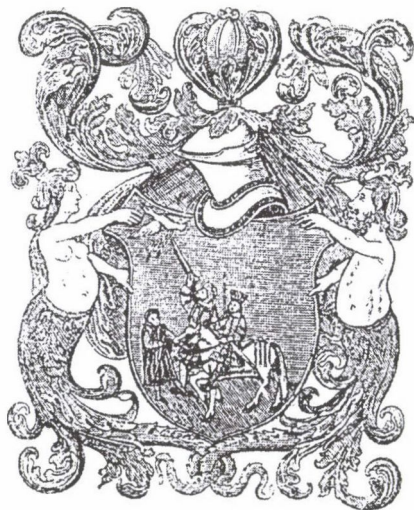
A legkorábbi puszkás hazai címerben, Radák Balázs és testvérei, Mihály, István és Tamás címerében – adományozta II. Ulászló király (Buda, 1514. január 18.) – török és puszkás magyar gyalogkatona párharcat ábrázolták.²³ (7. ábra)



7. Radák Balázs és testvére címere, 1514 (Áldásy 1923 után)

2. Vadászjelenetet ábrázoló puszkás címer:

Másik 16. századi puszkás címerünk, Bicskey Andrásé – adományozta II. Lajos király (Buda, 1520. július 13.) – viszont hattyúvadászat jelenetét örököltette meg.²⁴ (8. ábra)



8. Bicskey András címere, 1520 (Áldásy 1923 után)

Szintén vadászjelenet, de szarvas látható vadással Szilágyi János I. Lipót királytól kapott címérében (Bécs, 1686. január 24.).²⁵ (9. ábra)



9. Szilágyi János címere, 1686 (Nyulásziné 1987 után)

3. Állatalak tartotta puskát ábrázoló címerek:

Ezeknél valamilyen a bátorságra, vitészségre utaló állat tartja a puskát. Felföldi János, Literatus Péter és 75 hajdú társuk – fentebb már említett – címérében, amelyet Szebenben, 1611. május 1-jén nyertek Báthori Gábortól, egy oroszlán szájában szablyát, mancsában puskát tart.²⁶

Hasonló megoldású macskamezői Ungur Péter, Gábor és Márton Apafi Mihálytól, Szamosújvárott, 1675. szeptember 19-én kapott címere, amelyben egy puszkás medve látható.²⁷ (Az Ungurok valószínűleg oláh „zöldpuskások” voltak.) (10. ábra)



Macskamezői Ungur Péter, Gábor és Márton címere, 1675 (Nyulásziné 1987 után)

4. Puszkás hajdúcímerek:

Ezeknek több alcsoportja ismeretes.

A, A puskát más címerképpel együtt ábrázoló címerek:

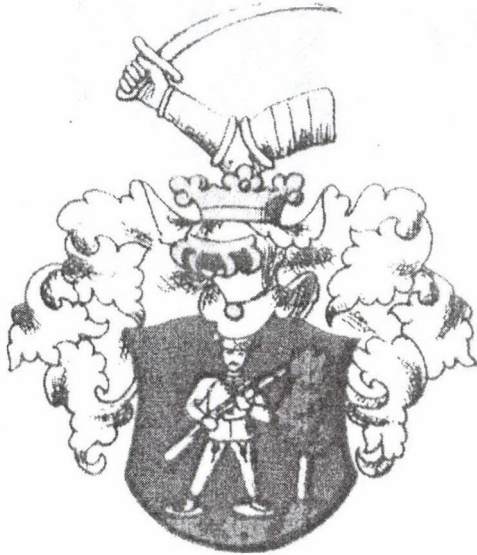
A hajdúk Bocskai Istvántól nyert kollektív címere – Korpona, 1605. december 12. – elsülő puskát és egyéb címerképeket ábrázol.²⁸

Tarpa hajdúváros II. Rákóczi Ferenctől adományozott címere – Eger, 1708. szeptember 8. – is puskát mutat, amit a Rákóczi-család címeréből vett sas tart a karmai között, két szablyával együtt.²⁹

B, Puskás katonát ábrázoló címerek:

A puskás hajdúcímerek másik alcsoportjában maga a puskás gyalogkatona – minden bizonnyal a címerszerző személy – látható. Ezek a címerek lényegében olyanok, mint a „zöldpuskásoké”, de a címeralak öltözete nem zöld színű. Ilyen az általam ismertett váradi Balássy – másként Okányi – Gergely címere (Botfalva, 1611. június 26.), Báthori Gábortól.

Hasonló Esze Tamás kuruc brigadéros II. Rákóczi Ferentől, mint Erdély fejedelmétől 1708-ban kapott címere is.³⁰ (11. ábra)

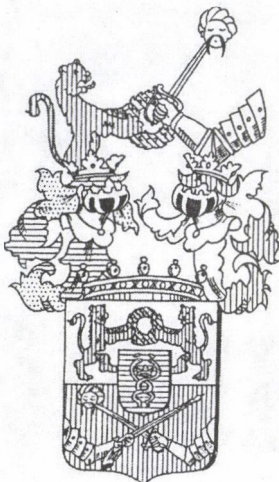


11. Esze Tamás kuruc brigadéros címere, 1708
(Bertényi 1993 után)

5. Puskás pajzstartó figura:

Udvarhelyszék Mária Terézia királynőtől 1757-ben adományozott címérének bal oldali címertartója egy szablys, puskás székelly pixidarius. E címet használta tovább 1876–1918 között Udvarhely vármegye is.³¹

6. A puska mint kiegészítő címerkép:

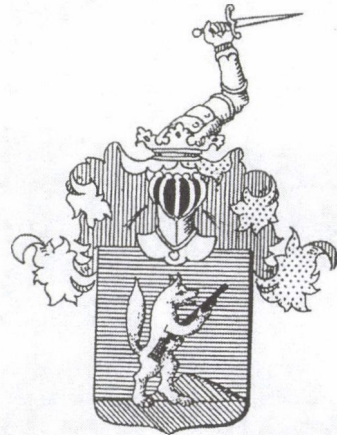


12. Magyarberényi báró Radák István és Lőrinc címere, 1744
(Nyulásziné 1987 után)

Magyarberényi báró Radák István és Lőrinc – az 1514-ben első magyar puskás címet nyert Radák Balázs és testvéreinek leszármazottai – szintén Mária Teréziától, Bécsben, 1744. november 13-án kapott, szív pajzssal ellátott, vágott pajzsában egy-egy páncélos kar, egymást keresztező puskát és kardot tart. Az egyéb elemekkel kibővített bárói címerben ennyi maradt az eredeti címerkép puskás csatajelenetéből.³² (12. ábra)

7. Bizonytalan jellegű puskás címer:

Némileg egyedülálló Dayka István és testvére, János, valamint féltestvére, Nagy István címere – adományozta II. Ferdinánd király (Sopron, 1625. december 9.) –, amelyben egy puskás róka a címerkép.³³ Esetleg ez is a vadászjelenetes puskás címerek közé sorolható. (13. ábra)



13. Dayka István és János címere, 1625 (Nyulásziné 1993 után)

Mindebből látható, hogy a „zöldpuskás” címerek mellett egy igen hasonló jogállású – szintén a nemesi lét alsó határmezsgyéjén mozgó – rétegnek, a hajdúknak is voltak egyéb jellegű címereik mellett puskás címereik is. Ugyancsak rokon státusú figura az Udvarhelyszék címerénél alkalmazott puskás székelly gyalogos.

Jóllehet, ha nem is nagy számban, a nemesség más rétegeinél is előfordult olykor puskás címer – bár a szisztematikus kutatás nyilván tovább növelné az ilyen jellegű címerek számát is –, legalábbis egyelőre mégis úgy tűnik, hogy a puskás címerek egyes különleges jogállású katona nemeseink (partiumi „zöldpuskások”, hajdúk, s amennyire az egyedüli példából következtetni szabad erre – székellyek) sorában voltak leginkább kedveltek. Mindez mintha arra utalna, hogy bizonyos értelemben a lőfegyver – amely eredetileg nem tartozott a lovagi felszereléshez – még a 16–18. században sem vált eléggé előkelő fegyverfajttá az „igazi” nemesség szemében, s ezek még mindig idegenkedtek ezen polgári eredetű fegyverfajttától. Rendszeres és kiterjedt kutatás a jövőben bizonyára még árnyaltabbá tenné puskás címereinket illető ismereteinket.

IRODALOM

Áldásy Antal: Címertan. A magyar történettudomány kézikönyve. II. 6. Budapest, 1923. (továbbiakban: Áldásy 1923)

Áldásy Antal: A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának címereslevelei. 3. 1601–1657. A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának címjegyzéke. II. Címereslevelek. III. Budapest, 1937. (továbbiakban: Áldásy 1937)

Angyal Dávid: Báthory Gábor uralkodása. Századok 30. 1896. 23–46., 114–128. (továbbiakban: Angyal 1896)

Bertényi Iván: Kis magyar címertan. Budapest, 1983. (továbbiakban: Bertényi 1983)

Bertényi Iván: Új magyar címertan. Budapest, 1993. (továbbiakban: Bertényi 1993)

Bethlen Gábor levelek. Válogatta, bevezetővel és jegyzetekkel ellátta: *Sebestyén Mihály*. Bukarest, 1980. (továbbiakban: Bethlen-levelek 1980)

Bihar vármegye és Nagyvárad. Magyarország vármegyéi és városai. Magyarország monográfiája. Szerkesztette: *Borovszky Samu*. Budapest, é. n. (továbbiakban: Bihar vármegye)

Bogdán István: Az első magyar papírmalmok. Papíripar 1959. 67–73. (továbbiakban: Bogdán 1959)

Boldizsár Kálmán: A szoboszlai lovas hajdúk címeres nemeslevele. Turul 24. 1906. 116–122. (továbbiakban: Boldizsár 1906)

Calamus: Bocskay hadi népe. Turul 25. 1907. 115–127., 182–193. (továbbiakban: Calamus 1907)

Csáky Imre: A Magyar Királyság vármegyéinek címerei a XVIII–XIX. században. Budapest, 1995. (továbbiakban: Csáky 1995)

Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I. Budapest, 1890. (továbbiakban: Csánky 1890)

Ecsedy István–Kovács László–Maráz Borbála–Torma István: Békés megye régészeti topográfiája. A szeghalmi járás. Magyarország régészeti topográfiája. 6. Budapest, 1982. (továbbiakban: MRT 6.)

Erdély története. Második kötet. 1606-tól 1830-ig. (Szerkesztette: *Makkai László, Szász Zoltán*) Írta: *Péter Katalin, Trócsányi Zsolt, R. Várkonyi Ágnes*. Budapest, 1986. (továbbiakban: Erdély története II. 1986)

Gorzó Bertalan: Szatmár vármegye nemes családjai. Nagykaroly, 1910. (továbbiakban: Gorzó 1910)

Horváth Sándor: A hajdúk közös címeres nemeslevele 1605-ből. Turul 23. 1905. 174–179. (továbbiakban: Horváth 1905)

Kempelen Béla: Magyar nemes családok. I. Budapest, 1911. (továbbiakban: Kempelen 1911)

Komáromy András: Adatok az 1610. év történetéhez. Történelmi Tár 1898. 481–504., 596–620. (továbbiakban: Komáromy 1898)

Makkai László: Az ellenreformáció és a harmincéves háború. Az erdélyi fejedelmek Habsburg-ellenes küzdelmei (1608–1648). In: Magyarország története tíz kötetben. Magyarország története. 1526–1686. I. kötet. Főszerkesztő: *Pach Zsigmond Pál*. Szerkesztő: *R. Várkonyi Ágnes*. Budapest, 1987. (továbbiakban: Makkai 1987)

Masits László: Kismarja XVII. századi ezüst pecsétnyomója. Déri Múzeum Évkönyve 1969–1970. 475–491. (továbbiakban: Masits 1970)

Nagy László: Hajdúvitézek. 1591–1699. Budapest, 1986. (továbbiakban: Nagy 1986)

Nagy László: Tündérkert fejedelme, Báthory Gábor. Budapest, 1988. (továbbiakban: Nagy 1988)

Nyulásziné Straub Éva: Öt évszázad címerei a Magyar Országos Levéltár címereslevelein. Budapest, 1987. (továbbiakban: Nyulásziné 1987)

Nyulásziné Straub Éva: Címereslevél-gyarapodás a Magyar Országos Levéltárban. Turul 66. 1993/1–2. 29–32. (továbbiakban: Nyulásziné 1993)

Petrovay György: A Dolhay család eredete, leszármazása és története (1366–1708). III. Turul 11. 1893. 161–176. (továbbiakban: Petrovay 1893)

Régi erdélyi viseletek. Viseletkódex a XVII. századból. Az előszót *Jankovics József*, a tanulmányokat *Galavics Géza* és *R. Várkonyi Ágnes* írta. Szakmailag átnézte Cennerné Wilhelmb Gizella és Szakály Ferenc. Budapest, 1990. (továbbiakban: Régi erdélyi viseletek. 1990)

J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch. IV. Band 12., 7 Heft: *Csergheő Géza–Bárczay Oszkár*: Siebenbürger Adel. Nürnberg, 1882. (továbbiakban: Siebmacher, Erdély 1882)

J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch. IV. Band 15. Abtheilung: *Csergheő Géza*: Der Adel von Ungarn sammt Nebenländern der St. Stephans-Krone. Nürnberg, 1893. (továbbiakban: Siebmacher, Magyarország 1893)

B. Szabó János–Somogyi Győző: Az Erdélyi Fejedelemség hadserege. – Das Heer des Fürstentums Siebenbürgen. Budapest, 1996. (továbbiakban: Szabó–Somogyi 1996)

Szabó Károly: Báthory Gábor és a hajdúk. Történelmi Tár 1880. 321–330. (továbbiakban: Szabó 1880)

Szamosközy István: Erdély története (1598–1599, 1603). Fordította: *Borzák István*. Válogatta, a bevezetést és a jegyzeteket írta: *Sinkovics István*. Budapest, 1977. (továbbiakban: Szamosközy 1977)

Szendrey István: Hajdú-szabadságlevelek. Debrecen, 1971. (továbbiakban: Szendrey 1971)

Szendrey István: Derecske a hajdúk letelepítéséig. Hajdú-Bihar Megyei Levéltári Évkönyv 2. 1975. 5–15. (továbbiakban: Szendrey 1975)

Szentgyörgyi Mária: Az erdélyi puskás címerek. – Les Armoiries á fusil de Transylvanie. Levéltári Közlemények 47. 1976/2. 196–204. (továbbiakban: Szentgyörgyi 1976)

Szentpétery Imre: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I. 1001–1270. Budapest, 1923. (továbbiakban: Szentpétery 1923)

Az időrendbe szedett váradi tüzesvaspróba-lajstrom az 1550-iki kiadás hű másával együtt. – Regestrum Varadiense exaniminum ferri candentis ordine chronologico digestum, descripta effigie a. 1550. illustratum. *Karácsonyi János* és *Borovszky Samu* közreműködésével kiadja a Váradi Káptalan. Budapest, 1903. (továbbiakban: Várai regestrum 1903)

Wertner Mór: Az Árpádkori ország- és udvarbírák genealógiája. I. Turul 19. 1901. 7–26. (továbbiakban: Wertner 1901)

JEGYZETEK

¹ Kedves figyelmességét és a közlés engedélyezését ismételtlen megköszönöm.

² A hajdúk mintha kedvelték volna a veres öltözetet. Veres dolmányt visel a Bocskai István erdélyi fejedelem által a hajdúknak 1605. december 12-én adományozott kollektív címereslevél sakkdíszének hajdúja (Horváth 1905). Veres ruhás hős – tulajdonképpen maga Bocskai fejedelem – leírása olvasható a Bocskaitól Kismarja mezővárosnak pecsétnyomót engedélyező, Kassán, 1606. szeptember 22-én kelt adománylevelé szövegében (Masits 1970: i. m. 478). Ugyancsak veres dolmányt visel a Somogyi Győző által –

nagy valószínűséggel korabeli ábrázolások alapján – megrajzolt hajdúvárosi kapitány és közhajdú, a 15 éves háború korából (Szabó–Somogyi 1996: i. m. 34, XIII. tábla 3. kép, 53, XXIII. tábla 3. kép). Bő ujjú veres inget és ujj nélküli, nagy galléros veres köpenyt visel egy 17. század végi ábrázolás talpasa is (Régi erdélyi viseletek. 1990: 70. kép). A címeresleveleknél persze megfontolandó, hogy a többnyire kék címermező miatt a legkézenfekvőbb volt a címerbéli embereket veres ruhában ábrázolni.

³ Segítségét és a képről készített rajzát ezúton is köszönöm.

⁴ Siebmacher, Erdély 1882: 117, Taf. 56.

⁵ Siebmacher, Magyarország 1893: 29–30, Taf. 23.

⁶ Gorzó 1910: i. m. 12.

⁷ Kempelen 1911: i. m. 270.

⁸ Bihar vm.: 164.

⁹ Az 1610/1611-es évek történetéhez: Angyal 1896; Komáromy 1898; Bethlen-levelek 1980; Erdély története. II. 1986: 628–636; Makkai 1987: i. m. 794–799; Nagy 1988: i. m. 173–211.

¹⁰ Summás életrajza: Szamosközy 1977: i. m. 478 314. jegyzet. Korabeli képe: Nagy 1988: i. m. 170.

¹¹ A brassói papírmalomról, amely 1546 óta működött: Bogdán 1959: i. m. 69–70.; Szamosközy 1977: i. m. 358, 478 309. jegyzet.

¹² A hajdúk szerepéről az 1610/1611-es években: a 9. jegyzetben idézett munkák, továbbá: Szabó 1880; Nagy 1986: i. m. 182–197. A Báthori Gáborral Nagy András vezérletével Havasalföld ellen induló puskás lovashajdúk állítólag 12000-en voltak (Uo. 59, 192–193); Nagy 1988: i. m. főleg 229–232.

¹³ Okány (ma Békés megye, 1950-ig Bihar vm. Cséffai járás) első előfordulása 1220-ból ismert, amikor egy Móric (Mourich) nevű itteni ember a váradi tüzesvaspróbánál megégette a kezét (Váradi regestrum. 1903: 105. §.; Bihar vm.: 128–129). 1249. január 21-én Pál országbíró (1248–1251) és zalai ispán kapta adományba, a tatárok, osztrákok és rutének elleni hadiérdemeiért – több Bihar, Szolnok és Kraszna megyei birtokkal egyetemben – IV. Béla királytól, a feltehetőleg a tatárjárás alatt elpusztult, s ekkor pusztta „*Wkan*” földet (Wertner 1901: i. m. 23; Bihar vm.: 128–129. – Szentpétery 1923: i. m. 271 Nr. 900). 1458-ban az Okányiaktól a henczidai Bacsó család kapta meg (Csánki 1890: i. m. 629; Bihar vm.: 128–129). 1507-ben Werbőczy István és Torday Miklós kapta királyi adományba, fele-fele részben (Bihar vm.: 128–129). A 16. század elején anyja – Dolhay Lászlóné szül. Hencziday Ilona – révén Dolhay Kálmán (+1520) bírta (Petrovay 1893: i. m. 166). 1571-ben Bajomi Zsófia (Pásztóhy Jánosné) bajomi várbirtokához tartozott a falu (Bihar vm.: 128–129; Szendrey 1975: i. m. 10). Az újkorban a Szlavy, Uray, Noszlopy és Gorove családoké. A 19–20. század fordulóján pedig az okányi Schwarcz családé volt (Bihar vm.: 128–129). A község régészeti emlékeiről és további történetéről: MRT 6.: 134–141.

A 15–16. században szereplő nemes Okányi családhoz (Bihar vm.: 124, 128–129, 142, 165; Csánki 1890: i. m. 629), amely Nagyrábé, Okány, Sárszeg, Zsadány helységeket bírta, feltehetően nem volt közük az ekkor még bizonyára nemtelen Balássyaknak. Az Okányi (*aliter Okányi*) nevet talán éppen az addigra már alighanem kihalt eredeti Okányi família nemesi jogállását szem előtt

tartva, s esetleges birtoklások jogfolytonosságát kihangsúlyozni kívánván vehették fel utóbb a hajdú eredetű Balássyak.

¹⁴ A kérdés összefoglalása: Szendrey 1971, ahol megtalálható 17 nagyhajdúvárosnak (9–48), 126 kishajdútelepnek (49–222), 37 magánföldesúri hajdúnak (223–286.) és 54 Báthori Gábor fejedelem által 1608–1609-ben hajdúkatonáknak adományozott (287–325.) kiváltságlevél szövege magyar fordításban. – Calamus 1907: i. m. 120–125 között Bocskai kb. 125 db címeradományának lajstromával. Ezeknek persze nem mindegyikét nyerte hajdú. – Bocskai további adományainak jegyzéke: Nyulásziné 1987: i. m. 249–250, Nr. 217, 219–229, 231–234, 236–238.

¹⁵ Horváth 1905.; Szendrey 1971 i. m. 9–16 – a címer újabb fotója: Masits 1970: i. m. 489 16. kép – színes fotója: Bertényi 1993: i. m. 123 99. ábra.

¹⁶ Boldizsár 1906.; Szendrey 1971: i. m. 16–19.

¹⁷ Boldizsár 1906.

¹⁸ Áldásy 1937: i. m. 67 Nr. 122.

¹⁹ Nyulásziné 1987: i. m. 167 289. ábra, 251 Nr. 289.

²⁰ Nyulásziné 1987: i. m. 167 290. ábra, 251 Nr. 290.

²¹ Szentgyörgyi 1976. Érdekes, hogy ő a váradi Balássy címerre (1611) nem figyelt fel gyűjteményében, holott Siebmacher erdélyi kötetében ez is szerepel. Nála ugyanis a legkorábbi puskás címer Bethlen Gábor adománya. (A címerszerzőket név szerint nem jelölte meg, csak statisztikai adatokat közölt a címerekről.)

²² Fejér György és 20 társa címere, Tasnád, 1658. augusztus 1., II. Rákóczi Györgytől (Nyulásziné 1987: i. m. 102, LXXXVI. tábla, 137–138), Keledi Farkas Illés és 22 társa címere, Tasnád, 1658. augusztus 1., II. Rákóczi Györgytől (uo. 197 655. ábra, 262 Nr. 655.)

²³ Nyulásziné 1987: i. m. 54 XXXVIII. tábla, 126.

²⁴ Nyulásziné 1987: i. m. 63 XLVII. tábla, 128.

²⁵ Nyulásziné 1987: i. m. 211 820. ábra, 267 Nr. 820.

²⁶ Vö. 19. jegyzet.

²⁷ Nyulásziné 1987: i. m. 207 780. ábra; 266 Nr. 780.

²⁸ Vö. 15. jegyzet.

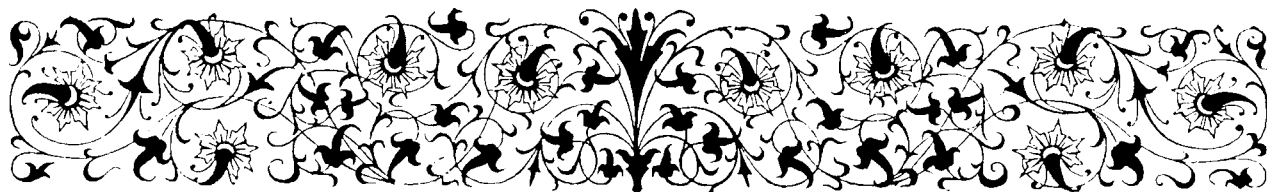
²⁹ Nyulásziné 1987: i. m. 108 XCII. tábla, 139 és a hátsó védőborító színes ábrája.

³⁰ Áldásy 1923: i. m. 55–56; Szentgyörgyi 1976: i. m. 203; Bertényi 1983: i. m. 34 30. ábra.; Bertényi 1993: i. m. 31 30. ábra.

³¹ Csáky 1995: i. m. 139; Erdély története. II. 1986: 85. színes kép (a címerterv 1753-ból).

³² Nyulásziné 1987: i. m. 227 1019. ábra, 273 Nr. 1019.

³³ Nyulásziné 1993: i. m. 31 9. ábra.



GALÁNTAI ÉS FRAKNÓI ESZTERHÁZY MIKLÓS (1711–1764)

EGY 18. SZÁZADI MAGYAR DIPLOMATA A CÁROK UDVARÁBAN

Tekintve az általánosan elfogadott álláspontot, hogy a '67-es kiegyezés előtt hazánk fiai nem jutottak lényeges pozícióhoz a birodalmi diplomácia első vonalában, érdemes közelebbről szemügyre vennünk egyikét a történetírásunk által ignorált kivételeknek.

Eszterházy Miklós, a hasonnevű nádor dédunokája, Ferenc gróf altábornagy, tárnok-, majd főlovászmester és Pálffy Mária Szidónia elsőszülött fia, 1711. november 16-án született anyai nagyszülei, Pálffy János gr. nádor és Czobor Erzsébet grófnő bécsi házában. A korabeli egészségügyi viszonyokat tekintve mondhatnánk, hogy szerencsés családba született, hiszen kilenc testvérével egyetemben, mindannyian megérték a felnőtt kort jó egészségben. Ferenc gróf gyermekeire nem várt különösebben gazdag örökség, mivel a családi örökösödési rend értelmében águk vagyonának oroszlanrésze József nagybátyjuk, az országbíró vonalán öröklődött. Így Miklós nem remélhetett többet mint a Pápa–gesztesi uradalmat, amelyen három fivérével kellett volna osztoznia még aránylag fiatal apjuk halála után. Azt, hogy a sors kiszámíthatatlan szeszélye majd úgy hozza, hogy egy nap a fivérek mindhárman terjedelmes domíniumok önálló urai lesznek, senki sem sejtette mikor pályát választottak.

A lányok fényes házasságokat kötöttek, s a négy fivér közül hárman hagytak maradandó emléket történetírásunk lapjain. Pályafutásuk egybeesett azzal a periódussal, amelyet méltán nevezhetünk az Esterházy nemzetség aranykorának. Miklós és híres öccsei, a kancellár és Eger nagy püspöke mellett, a család hercegi ága olyan személyiségekkel dicsekedhetett, mint Pál Antal tábornagy nápolyi nagykövet és fivére „Fényes” Miklós, a Mária Terézia Rendes tábornagy, „a magyar Versailles” építtetője és Haydn kenyéradó patrónusa. A család további ágaiból, hogy csak a leg-

kiválóbbakat említsük, ott volt Imre gróf esztergomi érsek, aki Mária Teréziát koronázta, két másik Imre, a Potsdamot megsarcoló tábornok és Nyitra jeles püspöke, László Pál pécsi püspök és sokan mások, kik mindannyian jó nevet szereztek nemzetségüknek a haza és királyuk vagy az egyház szolgálatában. Mondhatnánk úgyis, hogy ebben a korban a kormányzó- és a titkos tanács ülései egy-egy Esterházy családi találkozóhoz hasonlítottak.

A tárnokmester fiait, a családi tradíció szellemében, a lehető leggondosabb neveléssel készítették elő jövő életpályáikra. Mire Miklós és Ferenc befejezték egyetemi tanulmányaikat, anyanyelvük mellett mindketten jól beszéltek németül, franciául és latinul, Károly öccsük pedig a nagyszombati egyetem után Rómába, a Collegium Germanicumban készült doktorálni teológiából.

Történetírásunk eddig nem vett tudomást Eszterházy Miklósról, a diplomatáról, erről az egyébként figyelemre méltó magyar úrról, aki jelentős szerepet játszott nem csak hazája, de az európai nagypolitika történetében is. Nem csoda tehát, ha eddig nem sokat tudtunk Miklós gróf ifjúságáról és karrierjének kezdeti éveiről. Mindössze annyiról volt tudomásunk, hogy 1730-ban, szokatlanul fiatalon, 19 éves korában kapta meg a kamarási kulcsot,¹ és tanulmányai befejeztével a szokásos „gavallér túra” keretein belül látogatott végig néhány európai fővárost. Nemrég akadtam rá egy aránylag obskúrus dokumentumra, a korabeli bécsi porosz követ egy jelentésére,² amelyből néhány eddig ismeretlen, Miklós fiatalabb éveire és pályafutása kezdetére vonatkozó adatot ismerhetünk meg. Podewils gróf, Poroszország bécsi követe,³ Nagy Frigyes kérésére készített 1747-ben egy jelentést a fiatal drezdai nagykövetről, aki éppen akkor, keresztülhúzva Frigyes terveit, meggyőzte a szász uralko-

dót, hogy kitartson Ausztria mellett. Jelentésében a porosz követ így ír a fiatal magyar diplomatáról, aki már máskor is tört borsot a poroszok orra alá: „...egy ideig a Pálffy Huszároknál szolgált a Lotharingiai herceg hadjárataiban a törökök ellen, amikor a herceg bizalmába férkőzött, ki befolyásával lényeges szerepet játszott abban, hogy karrierjét a diplomáciai szolgálatban egyengesse”. Figyelembe véve Podewils jelentésének kimondottan ellenséges hangját, nyilvánvaló, hogy amikor azt írja, hogy Miklós a herceg „bizalmába férkőzött”, tulajdonképpen arról van szó, hogy magatartásával a hadszíntereken jó benyomást tett a hercegre. Podewils jelentésének ezen része derít azután fényt Miklós eddig ismeretlen pályafutására a hadseregben, de ugyanakkor magyarazzal szolgál eleddig érthetetlennek tűnő lovassági tábornokká való kinevezésére élete későbbi éveiben. Ami azonban még fontosabb, a jelentés ugyancsak felvilágosítást nyújt Miklós eddig ismeretlen patrónusának személyére vonatkozóan is, kinek pártfogása feltétlen hatással kellett, hogy legyen a fiatal diplomata sikeres pályafutására.

Miklós feltehetően 1735 körül lépett a diplomáciai szolgálatba. Mindenesetre első külföldi posztját 1737 körül foglalta el Párizsban, Gundaker Thomas Starhemberg gróf nagykövet, a nagy diplomata, Kaunitz majdani apósa mellett. Kaunitz, a későbbi kancellár és diplomata karrierje eleinte csaknem párhuzamosan indult Eszterházy Miklóssal. 1741-ben Kaunitzot a francia és itáliai, Eszterházyt pedig a lisszaboni, hágai és londoni udvarokhoz küldték, mint rendkívüli követet, hogy tudtul adják Josephus, Benedictus, Augustus, Johannes Michael, Adamus főhercegnek, Ausztria, Cseh- és Magyarországok trónörökösének, a későbbi II. József császárnak a születését. Ilyen megtisztelő megbíztatás, általában nemigen járt ki egy 29 éves újoncnak a diplomáciai szolgálatban. Ezután Eszterházy Koppenhágában, Varsóban, majd Drezdában (Szászország), és Madridban szolgált, mielőtt Szentpétervárra került volna mint nagykövet.⁵

Varsóban, 1744. december 28-án vezette oltárhoz Lubomirska Susanna Elisabetha hercegnőt, Johannes Theodor herceg adoptált leányát.⁶ Podewils rosszul látó pletykájával és a későbbi alaptalan véleményekkel ellentétben, mint látni fogjuk, semmiféle kifogás sem merülhet fel az örökbefogadott hercegnő származásával kapcsolatban. Hála néhai Eszterházy Károly András kitartó munkájának, amellyel három országban gyűjtötte össze a vonatkozó iratokat, egy-

szer és mindenkorra tisztázhatunk minden erre vonatkozó, eleddig nyitott kérdést.⁷

Susanna Elisabetha egy angol nemesembernek, John Christie esquire-nek, egy lótenyésztési szakértőnek volt a leánya, aki azért jött Lengyelországba, hogy a Lubomirskiak telivér tenyésztését megszervezze. Felesége és leányának anyja, Elisabeth Cumings of Coulter pedig az 1296-ban lovaggá ütött Sir John Cumyn of Badenock leszármazottja volt. Leányuk 1722. augusztus 22-én született és keresztelték. Keresztszülei két lengyel zászlósúr és nejeik voltak (*magnifici domini, dominae*). Ekkor az anya 33 éves volt, ami abban az időben meglehetősen előrehaladott kornak számított a gyermekszüléshez. Christ úr mintegy négy évvel élte túl leánya születését, mivel 1727. május 11-én Johannes Theodor Prince Lubomirski feleségül vette az ekkor 38 éves özvegyét. A házassági anyakönyv a menyasszony nevét mint „*Generosa Domina Elisabetha de domo Komingsiana, olim nobilis Crystie consors, vidua*” örökítette meg.⁸ A házasságkötés után Lubomirski örökbe fogadta Susanna Elisabethát, és megszerezte a szükséges császári engedélyt, hogy hercegi címét és rangját ráruházhassa adoptált leányára.

Nem sokkal Eszterházy és Susanna Elisabetha esküvője után a herceg meghalt, és a másodszor megözvegyült hercegné leánya házához költözött Bécsbe, ahol unokái nevelésére felügyelt a szülők gyakran hosszú külföldi tartózkodásai alatt. A család nagy tisztelettel és szeretettel vette körül, és úgy tűnik, hogy irigylésre méltó helyet foglalt el a bécsi társaságban is. Úgy leányát mint vejét túlélve, 1776. október 22-én költözött el az élők sorából. A halottkém jegyzőkönyve szerint: „*Özvegy Lubomirska Erzsébet hercegné agkori elgyengülésben halt meg 87-éves korában Bécsben, Teinfaltstrasse 74. szám alatti házában.*”⁹ Végrendelete értelmében a Schottenek, egy Skóciában alapított tanító rend bécsi templomának kriptájában helyezték örök nyugalomra.

Susanna Elisabetha – illetve Elisabeth, ahogy később nevezték – nem csak szép, hanem intelligens hölgy és példás feleség is volt, egy valóban „hercegi hozománnyal”. Minden látszat szerint köztisztelőnek örvendett úgy a családban, mint udvari körökben egyaránt. A csípős nyelvű Podewils ugyan azt jelentette Potsdamba, hogy a bécsi társaság konzervatívabb elemei a házasságot quasi magasra emelt szemöldökkel fogadták, de még ha ebben Podewilsnek igaza is lett volna, a hercegnő szeretetre méltó, sokat dicséret egyénisége nyilván hamarosan semlegesített ilyenemű érzéseket.

Természetesen a hercegnő nagylelkű hozománya is hozzájárult férje további gyors előmeneteléhez a diplomáciai szolgálatban. Abban a korban ugyanis egy követség magas költségeinek csak egy aránylag kisebb hányadát fedezte a kincstár. Nem jártak nagyvonalú költségmegtérítések a kötelező téli és nyári rezidenciákért, előkelő vendégek költséges szórakoztatásáért és a nagyszámú személyzet fizetéséért. A követektől elvárták, hogy az ilyen természetű költségeket a saját zsebükből fedezzék, uralkodójuk tekintélyének megfelelő módon. Így nem volt szokatlan jelenség, hogy egy hosszabb követség után valamelyik európai fővárosban, néha még nagyvagyonú követeket is ki kellett segíteni utólag az államkassza terhére. Meggondolva Miklós gróf aránylag szerény privát jövedelmét fiatalabb éveit folyamán és gyors előrehaladását a diplomáciai pályán, nem lehetetlen, hogy Ő is csinált adósságokat, jóllehet messze nem abban a nagyságrendben, amelyet Podewils sejtet jelentésében.

Eszterházy teljesítményeit a diplomáciai pályán úgy királynője, mint feljebbvalói nagylelkűen honorálták. Koronaőrre 1746. június 30-án nevezte ki az uralkodó, amely tisztséget megtartott élete végéig.¹⁰ Amikor pedig 1747-ben úgy látszott, hogy a szász uralkodó hajlani kezd Nagy Frigyes csábításaira, Eszterházyt küldték mint nagykövetet Drezdába, hogy megszilárdítsa a szász fejedelem ingadozó lojalitását Ausztria iránt.¹¹ 1750. október 25-én, mielőtt elfoglalta volna új szolgálati helyét a madridi királyi udvarnál, nevezte ki a királynő titkos tanácsossá. Kaunitz herceg azzal a megjegyzéssel okolta meg Miklós gróf madridi küldetését, hogy „*Eszterházy művelt, intelligens és megnyerő modorú ember.*”¹² Madridi követségének egyik emléke az az Osztrák Állami Levéltár diplomáciai részlegében őrzött memorandum, amelyben ismerteti a külföldi követek számára kötelező bonyolult ceremóniák menetét a spanyol udvarnál, amely kiterjed még olyan részletekre is, hogy kinek, mikor és hogyan kell az udvarnál kalapot emelni.

Jóllehet az 1749-es Aix-le-Chapell-i békeszerződés lezárta az ún. Örökösödési Háborút Ausztria és Poroszország között, eredményeivel egyik fél sem volt megelégedve. Ausztria nem akart lemondani Sziléziáról, a Porosz király pedig mindenképp csatolni kívánta Szászországot is a már meghódított területekhez. Így mindössze idő és pénz kérdésének látszott, hogy mikor tör ki köztük újfent háború.

Ezekben a kritikus időkben Kaunitz herceg mint kancellár irányította Ausztria külpolitikáját. Felis-

merve, hogy Franciaországnak gondot kezd okozni szövetségese, Poroszország növekvő hatalma, Kaunitz egy hármass véd- és dacsövetséget kívánt létrehozni Ausztria, Francia- és Oroszország részvételével, még az újabb háború kitörése előtt. A párizsi tárgyalásokat maga vette kézbe és hamarosan sikerült barátságosabb kapcsolatokat teremteni királynője és XV. Lajos francia király között. Ugyanakkor a hármass szövetségre épülő politikája értelmében Eszterházyt – kiből feltétlen bízott – nevezte ki 1753. április 14-én nagykövetnek az orosz udvarhoz Szentpétervárra.

Kaunitz a Hétéves háború kitörésének évében, 1756. május 17-én hozta tető alá Mária Terézia és XV. Lajos között a Versailles-i Szerződést, amely szerint Franciaország cserébe bizonyos területi gyarapodásokért Németalföldön és a Rajna-vidéken, segíteni fogja Ausztriát, hogy visszaszerezze Sziléziát. Eszterházy ugyancsak létrehozta a szövetséget a cárnővel, akinek Kelet-Poroszországot ígérték kompenzációként. Ezeknek a szerződéseknek a fenyegető nyomása alatt, Nagy Frigyes is sietett szövetséget kötni György angol királlyal, aki majd kölcsönökkel és hannoveri csapatokkal fogja támogatni szövetségét.¹³

Ilyen körülmények között érthetően, Frigyes nem várta be 1757 tavaszát, amikor mint hírlett, a hármass szövetség hadseregei felvonulnak Poroszország ellen, hanem 1756. augusztus 28-án megtámadta Szászországot és legyőzte Browne marsall osztrák hadseregét Lobositznál. Mennél kritikusabbá vált Ausztria helyzete, annál nyomatékosabban sürgette Kaunitz Eszterházyt, hogy hasson oda, hogy a cárnő, mihamarabb teljesítse a szövetségben vállalt kötelezettségét, és indítsa meg az orosz offenzívát Poroszország ellen.

Erzsébet cárnő őszintén akart háborút viselni Nagy Frigyes ellen, azonban ez irányú törekvéseinek újra meg újra gátat vetettek egyrészt a pénzhiány, másrészt a trónörökös köré tömörülő pro-porosz párt intrikái. A korabeli cári udvarnál uralkodó viszonyok több mint kaotikusak voltak. A trónutódlás tulajdonképpen rendezetlen volt, miután úgy hírlett, hogy a cárnő változtatni kíván korábbi elhatározásán ebben a tekintetben. Az trónörökös-jelölt Petrovics nagyherceg,¹⁴ egy beteges, zavaros elméjű importált holsteini hercegecske és udvara nyíltan szövetkeztek, hogy szabotálják Oroszország háborúba lépését a poroszok ellen. A nagyherceg, a porosz uralkodó csodáló híve, a nyilvánosság előtt hangoztatta, hogy megiszteltetésnek venné ha ideálja, a „Nagy Fritz” kard-

ja alatt harcolhatna. Felesége, a sokszor megalázott, de lényegesen tehetségesebb Katalin nagyhercegné¹⁵ – az ortodox egyház legújabb, szintén egy miniatűr német hercegségből importált konvertitája – pedig szövetezett volna akár az ördöggel is, hogy saját jogán kerüljön az orosz trónra. Erzsébet cárnő nem bízott bennük és szívből utálta mindkettőjüket. A korabeli orosz udvart leginkább egy forgószínpadhoz hasonlíthatnánk, ahol különböző szintű klikkek vívtak elkeseredett küzdelmet egymással kisebb vagy nagyobb előnyökért. Az udvari arisztokrácia egy befolyásos része nemrég nemesített külföldi kalandorokból, kétes hírű hazai pénzemberekből és a cárnő hálszoba-favoritjaiból tevődött össze. Határtalan kapzsiságtól és irreális ambícióktól fűtve harcoltak, intrikáltak egymás ellen, miközben a hatalom egyik párttól, vagy minisztertől a másikhoz csúszott a cárnő egy-egy mosolyát követően. Korrupció, intrikák, sikasztás, sőt gyilkosság dívott, és a szinte mindennapos botrányokba nemegyszer még a cári család tagjai is belekeveredtek. A közerkölcsök egy eleddig példátlan nívóra süllyedtek. Ilyen körülmények között kellett Eszterháznak teljesítenie feladatát. Létrehozta a cárnővel a szövetséget, és most ő lett felelős azért, hogy a szövetség működjön is. El kellett érnie, hogy az orosz hadsereg végre meginduljon, és a Nagy Frigyes legújabb győzelmei által sarokba szorított osztrák haderő végre lélegzethez jusson. Feladatának sikeres teljesítéséhez elengedhetetlen volt a komplikált orosz döntési folyamat és egyes miniszterek befolyásának alapos ismerete. Számolnia kellett a „szürke eminenciákkal” is, mivel nem mindig azoké volt a döntő szó, akik a tisztséget viselték. Meg kellett barátkoznia a politikusokkal, befolyásolni, illetve megvesztegetni a megfelelő embereket, és gátat vetni a trónörökös körül csoportosuló porosz párt intrikáinak. Amint azt a korabeli diplomáciai levelezések elárulják, a követek nemegyszer egész privát, fizetett hírszerzőket tartottak fenn, hasonlóan a mai superkémekhez, és Eszterházy ezen a téren is megállta a helyét. De jutott szerep a feleségének is ebben a sok esetben komplikált drámában. Ő nem csak a követség gálák elbűvölő háziasszonya volt, hanem összebarátkozva az udvari dámákkal, hozzájutott olyan pletykákhoz, amelyek férje részére egy újabb értékes hírforrást jelentettek. Ami azonban a legfontosabb, Eszterháznak sikerült megbarátkoznia magával a cárnővel. Szabad bejárása volt az uralkodóhoz, akit egyrészt elbűvölt Eszterházy elegáns stílusa, másrészt bízott éleslátásában, és néha nyersen egyenes, a dol-

gok lényegére tapintó véleményében. A francia nagykövet, a Marquis de L'Hôpital szerint szokása lett a cárnőnek, hogy megbeszélje Eszterházyval nem csak a szövetségre vonatkozó kérdéseket, de kikérte tanácsát belpolitikai ügyekben is.¹⁶ Miklós gróf kitűnő összeköttetései, képessége, hogy hideg fejjel értékelje a fejleményeket és a megfelelő prioritásokat szem előtt tartva járjon el, amint látni fogjuk, akkor hozta meg gyümölcsét, amikor a legnagyobb szükség volt rá.

Eközben pedig az Apraxin marsall¹⁷ vezette orosz hadsereg tétlenül vesztegelt, mialatt a poroszok már csaknem bevették Prágát és egész Csehországot. Bár nagy létszámú hadsereg volt, rosszul volt felszerelve, az emberek képzetlenek voltak, a hadpénztár üres, és Apraxin generális tapasztaltsága ellenére félnék volt, és kihasználta minden lehetőséget, hogg elodázza az offenzívát. A trónörökös, Nagy Frigyes iránti csodálatától hajtva, megtett mindent a maga részéről, hogy visszatartsa Apraxint a poroszok elleni támadástól. Felesége, a nagyhercegné, akinek az adósságait időnként az angol követ fizette ki, lelkesen támogatta Anglia érdekeit, és igyekezett megakadályozni, vagy legalábbis elodáznia az orosz offenzívát. Bestusev gróf,¹⁸ a kancellár, akinek állásfoglalása a mindenkor megvesztegető pénzek folyásától függött, szintén oda próbált hatni, hogy visszatartsa Apraxint a támadástól. Az angol követ, Sir Charles Hanbury-Williams¹⁹ pedig nem győzte biztatni a trónörökösét, hogy „*legyen kedves a porosz királyhoz.*”

Végül Eszterházy és a francia követ egyre nyomatékosabb fellépésére, a türelmét vesztett *cárnő* egyenes parancsot adott Apraxinnak, az offenzíva megkezdésére. Az orosz hadsereg 1757 júliusában bevette Memelt, és augusztusban megverte a poroszokat Groß-Jägerndorfnál. A győzelmet fényesen ünnepelték Moszkvában, mint az orosz fegyverek becsületének és Apraxin marsall jó nevének a helyreállítását. A marsall azonban ahelyett, hogy sietett volna kihasználni drágán nyert győzelmét, visszavonult, mégpedig olyan sietve, mintha nem győzött, hanem csatát vesztett volna. A felháborodás határtalan volt. Apraxint azonnal félreállították, vizsgálatot rendeltek ellette, és házi őrizetbe helyezték a nyomozás befejeztéig. A *cárnő* Fermor generálist állította hadserege élére, azzal az utasítással, hogy tegyen meg mindent ami lehetséges, hogy helyrehozza az uralkodónő és hadserege becsületén esett csorbát.

Eszterházy már jó előre tudta, hogy mi lesz az Apraxin elleni vizsgálat eredménye, mivel azt a hírt kapta, hogy a cárnő halálos beteg. Ennek alapján úgy

vélte, hogy a cárnő haldoklik.²⁰ Ismerve a trónörökös beállítottóságát, neki akart kedvében járni azzal, hogy elrendelte a szégyenteljes visszavonulást. Ugyanis tudta ő is, amit mindenki más, hogy a nagyherceg trónra lépte lesz a jel, amelyre az orosz hadsereg azonnal beszüntet minden tevékenységet Poroszország ellen. A cárnő közelgő halála hamis hírének a forrása pedig maga a trónörökös volt.²¹

Az osztrák hadsereg 1757. december 5-én Leuthennél való újabb veresége sarkallta azután Eszterházyt, hogy bizalmasaival, Mikhail Worontzow gróf alkancellárral, a Soltikoff fivérekkel²² és francia kollégájával összehangolva gyakoroljanak nyomást a cárnőre, hogy parancsot adjon Fermornak az offenzíva megkezdésére. Azonnali intézkedésre volt szükség azért is, mivel Miklós gróf tisztában volt vele, hogy a cárnő egészségi állapota valóban kritikus, és halála esetén az orosz hadsereg egyszerűen elvonulna a csataterőről magára hagyva Ausztriát.

Eszterházy audienciára sietett a cárnőhöz. Emlékeztetve az uralkodónőt korábbi beszélgetésekre, amikor óvatosságra intette Bestusevvel és Apraxinnal kapcsolatban, most szavait nem válogatva, egyenesen hűtlenséggel vádolta a marsallt, ki uralkodója és az orosz hadsereg becsületét kockára téve próbál a trónörökös kedvében járni. Szóba hozta azt is, hogy a cárnő betegségéről elterjedt hamis hírek, amelyek Apraxint arra készítették, hogy elrendelje a szégyenteljes visszavonulást, „*egyesek szerint*” a trónörökös és felesége környezetéből eredtek. A cárnő megrendülve hallgatta Eszterházy fejtegetéseit, és a legrosszabbtól tartva azonnal intézkedett: 1758 februárjában elfogatta Bestusevet és vizsgálatot rendelt el ellene, a trónörökös és feleségét pedig megfigyelés alá helyeztette. A Bestusev és Apraxin ellen folyó vizsgálatok során elégséges bizonyíték került napvilágra, hogy a trónörökös és udvarának intrikáit bizonyítottan lehessen venni, egyben beigazolódott az is, hogy Eszterházy helyesen mérte fel az eseményeket, amikor az uralkodónőt óvatosságra intette.

Fermornak futár vitte a cárnő parancsát, hogy késlekedés nélkül indítsa meg az offenzívát. A cárnő és szövetségeseinek nagy megkönnyebbülésére, Fermor 1758 augusztusában csatát nyert a poroszok ellen Zorndorfnál, ami az utolsó pillanatban adott alkalmat az osztrák hadvezetőség számára haderejük feltöltéséhez, amely azután 1758 októberében a hochkirchi, majd a kühnorsdorfi osztrák győzelmekhez, és végül a poroszok maxeni vereségéhez vezetett.

Feladata végeztével Szentpéterváron, Eszterházy úgy találta, ideje lenne, hogy hazatérjen, ami ellen Kaunitz sem volt kifogása. Mikor 1761. január 1-jén búcsúkihallgatása ment a cárnőhöz, az uralkodó ezekkel a szavakkal búcsúzott tőle: „*Hű maradok szövetségeseimhez. Folytatni szándékozom a háborút a poroszok ellen, még ha fele gyémántjaimat és ruháimat kellene is eladnom.*”²³ Ekkor tűzte a távozó nagykövet mellére a Szent Nyevszkij Sándor Rend gyémántokkal ékesített nagykeresztjét.

Jóllehet hazatértekor Eszterházy mindössze negyvennyolc éves volt, egészsége nem volt a legjobb és birtokainak ügyeivel is kellett végre foglalkoznia, így visszavonult a diplomáciai szolgálatból. Nyugalomba vonulásakor, 1761-ben nevezték ki Sáros vármegye főispánjává, majd 1762. augusztus 21-én léptették elő lovassági tábornokká²⁴ és kilenc nappal később, a Magyar Nemesi Testőrség kapitányává.²⁵ Amikor ugyanez évben József nagybátyjának fia, József Ádám utódok nélkül elhunyt, Miklós a tatai domíniumot örökölte, amely csaknem megduplázta örökségét. Végül 1763-ban kapta meg értékes szolgálatainak legmagasabb jutalmát, amikor Ferenc császár a birodalom legmagasabb rangú kitüntetését, az Aranygyapjas Rend láncát akasztotta a nyakába.²⁶

Teljesítményeit, karakterét, életstílusát és a művészetekért való lelkesedését tekintve, Miklós gróftól nemzetsége tipikus reprezentánsának mondhatjuk. Portréi után ítélve – melyek túléltek a II. világháborút és az azt követő kultúrbarbarizmus félszázadát –, ifjú korában Eszterházy átlagon felül jóképű fiatalember, érettebb korában pedig tekintélyes megjelenésű úr volt.²⁷ Amint ezt a számára festett családi portrék és műgyűjteményének néhány megmaradt darabja tanúsítják, műértő patrónusa volt a művészeteknek és művészeknek.²⁸

Sajnos aránylag kevés Miklós grófra vonatkozó levéltári anyag maradt ránk, így sem magánéletéről, sem pedig közéleti tevékenységéről nem tudunk elegendet. Relatíve fiatalon halt meg 1764. június 21-én Karlsbadban, ahol a gyógyvízzel kúrálta vesebántalmait. Földi maradványait Karlsbadból 1771. augusztus 20-án szállították Bécsbe, ahol koporsóját a Szent István-katedrálisban ravatalozták fel, majd a lovassági tábornokokat megillető katonai pompától kísérve a helyezték örök nyugalomra Schottenek rendháza bécsi templomának kriptájában.

Felesége, két leánya és két fia élték túl, kik a mintegy 100 000 holdat kitevő tatai, pápai és Csákvár-gezsztési uradalmakon osztoztak. Az ünnepség,

legidősebb fia beiktatásakor a tatai domíniumba, a bécsi és a magyar sajtót egyaránt foglalkoztatta. A *Pozsonyi Clarion* vezércikke kiemelte, hogy „a birtokok alkalmazottai részére rendezett ünnepségen a fiatal grófok és grófnők szolgáltak fel, és szép magyar nyelven társalogtak vendégeikkel”, ami nem kis teljesítmény, tekintve, hogy sokáig skót nagyanyjuk nevelte őket Bécsben, és fiatal éveik nagy részét külföldön töltötték.

A porosz Podewils Nagy Frigyeshez írt jelentésében Miklós gróf karakteréről inkább lesújtó véleménnyel szolgált. Bárdolatlanak, felelőtlenek és a végtelékig fennhéjázónak mondta, aki nem sok mást hagyott maga után állomáshelyein, mint monumentá-

lis adósságokat és egy sor zabigyereket. Eltekintve Podewils egyéb, nyilvánvalóan *in extremis* elfogult véleményétől, még ha az utóbbi kettőben lenne is némi igazság, akkor sem olyan mértékben, amint azt Podewils kívánná velünk elhíttetni. Ugyanakkor figyelembe kell vennünk azt is, hogy Kaunitz herceg csak úgy nem viselte volna el, hogy egy ilyen mihaszna személyiség képviseljen életbevágó birodalmi érdeket külföldi udvaroknál, amint az uralkodó sem tűntetett volna ki az Aranygyapjas Renddel egy olyan karakterű embert, mint amilyennek Podewils kívánja feltüntetni Miklós grófot.

Berényi László

JEGYZETEK

¹ Korai kamarási kinevezését így magyarázza a családi krónika: Apját egy alkalommal a Hofburgba kísérve az előszobában kellett rá várnia. Elunva magát, a fiú elvándorolt és egy ajtón benyitva, a császárral és apjával találta szemben magát. Apja haragra gerjedve büntetéssel fenyegette, a császár azonban mosolyogva közbeszólt: „Miért a büntetés grófom? Hiszen kamarásaimnak mindenkor szabad bejárása van belső termeimbe”, s ezzel nevezte volna ki a 19 éves Miklóst kamarássá. Egyébként kamarási címet csak az egyéb előírásoknak megfelelő és 24. életévüket betöltött nagykörűak kaphattak.

² Behse, Dr. Eduard: *Geschichte des österreichischen Hofes und Adels und der österreichischen Diplomatie*. Hamburg, 1852. (a továbbiakban: Behse 1852.): VIII. k. 88–94.: idézi a porosz követ 1747. december 12-ről datált jelentését Esterházy Miklósról.

³ Podewils Heinrich Graf v. (1698–1760), első miniszter Nagy Frigyes trónra lépésekor, később porosz nagykövet Bécsben.

⁴ Podewils jelentésének dátumából ítélve, ez összefüggésben állt Esterházy egyidejű tevékenységével Drezdában, ahol mint a szász udvarnál akkreditált nagykövet, Nagy Frigyes terveit keresztülhúzza, biztosítani tudta a szász uralkodó lojalitását Ausztria iránt.

⁵ 1741–42-ben Koppenhágában, 1742–46 Varsóban, 1747-től Drezdában, 1750–53 Madridban és 1753. június 21-étől 1761-ig Szentpéterváron nagykövet.

⁶ Lubomirski, lengyel ősnemes család, grófok 1596-tól, később birodalmi hercegek.

⁷ A vonatkozó okiratok Esterházy Károly András unokaöccse és örököse, Esterházy Péter gróf levéltárában, Bruxellesben (a továbbiakban E. P.).

⁸ A krakkói egyházmegye Beate Mariae Assumptionis plébániatemplomának anyakönyve: *Testimonium Copulationis*, Tom. IV. 30. Nr. 789.

⁹ E. P.: *Leichenbeschaungs-Protokoll (halotti levél) der Stadt Wien*: Tom. XI. Fol.12 No.147.

¹⁰ Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Bécs (a továbbiakban: ÖstA KA) Prot. Expedt. 1746. VI. 30. – 1764: 2058. N.b. Esterházyt hosszú távollétei alatt egy általa megbízott rokon helyettesítette ezen tisztében.

¹¹ ÖstA KA : Prot. Regst. 1747: 52.

¹² Behse 1852.: VIII. k. 89.

¹³ György angol király ugyanakkor Hannover uralkodója is volt.

¹⁴ Peter Karl Ulrich, orosz nevén Pjotr Fedorovich (1728–1762), holsteini herceg (1739–1762), orosz nagyherceg (1742–1761), III. Péter cár (1761–1762).

¹⁵ Sophia Frederica, orosz nevén Jekatherina, Christian August Anhalt-Zerbst uralkodó hercege és Johanna Elisabet Holstein-Gottrop hercegnő leánya (1729–1796), orosz nagyhercegnő 1744–1761, III. Péter cár neje, majd II. Katalin cárnő.

¹⁶ *Oldenburg Zoë*: Catherine the Great, London, 1965 (a továbbiakban: Oldenburg): 162. és passim.

¹⁷ Apraxin Stefan Gr. tábornagy (1717–1758), Maria Apraxinnak, Romanov III. Fedor cár (1661–1682) 2. feleségének másod-unokaöccse.

¹⁸ Bestusev-Riumin, Alexei Gr. (1693–1766), diplomata, 1744-től orosz államkancellár, 1758-ban elfogatva, 1759. április 8-án száműzetésre ítélve, II. Katalin cárnő uralma alatt rehabilitálva.

¹⁹ Hanbury-Williams, Sir Charles 1755–1757, angol követ Szentpéterváron.

²⁰ A cárnő betegsége (emésztési zavarok) nem csak spekuláció volt. Egészségi állapota már 1748–49 telén is aggodalomra adott okot.

²¹ Az a hír járta, hogy Erzsébet cárnő ki szándékozik zární Petrovics nagyherceget a trónöröklésből. Ezért a nagyherceg és felesége összeesküdtek Bestusevvel, Apraxinnal és az udvari testőrezred tisztsíjzeivel, hogy a cárnő halála esetén egy coup d'état-val ragadják magukhoz a hatalmat.

²² Soltikoff, Pjotr gr. tábornok és fivére Sergei, a cárnő egyik favoritja.

²³ *Oldenburg*: 181. idézi S. M. Soloviev: *History of Russia*, é. n.: 24. k. 1132.

²⁴ ÖstA KA : Prot. in Publ. 1662. o.: 1762. augusztus 21.

²⁵ ÖstA KA: Prot. in Publ. 1684. o.: 1762. augusztus 30.

²⁶ *Limburg-Styrum, Thierry Comte de*: *Liste nominative des chevaliers de la Toison d'Or*. Bruges, 1962: 57.

²⁷ Egy fiatalkori olajportréja, amelyet a szakvélemény a drez-

dai királyi udvar festője, Mányoky Ádám munkájának tartott, Párizsban tűnt fel mintegy két évtizede egy árverésen. Az egészalakos festmény a harminc év körüli Miklós grófort egy otthonkában, kávéscsészével a kezében ábrázolja. Egy másik olajportré, Martin van Maytens (1695–1770) munkája, úgymint egy ismeretlen mester festménye, amely Miklóst a Nemesi Testőrség díszes egyenruhájában ábrázolja, a tatai Kúny Domokos Múzeumban látható. Egy bronz mellszoborát, amelyet Szentpéterváron Alessandro Martelli (1712–1789) mintázott, és feleségének egy idősebbkori festményét Alexander Roslintól (1718–1793) szintén a tatai mú-

zeumban őrzik. Ismeretes még egy finom, valószínűleg Szentpéterváron készült rézmetszet, amely már a középkorú, testesebb Miklóst mutatja púderes parókával, a diplomáciai szolgálat díszes, arannyal hímzett egyenruhájában, az orosz Szt. András és Szent Nyevszkij Sándor Rendek jelvényeivel, leszármazottja, Esterházy Péter tulajdonában.

²⁸ Gyűjteményének értékes, nemzetközileg is nyilvántartott része volt egy Canaletto által festett szentpétervári tájképsorozat, amely a háborút követően tűnt el gyűjteménye több más darabjával együtt, a cseklézi (Bernolakovo, Szlovákia) kastélyból.



KRISTÓ GYULA

(1939–2004)

Az ezredforduló kegyetlen szigorral sújtott le a magyar középkorkutatókra. Bóna Istvánt, majd Engel Pált követően Kristó Gyulát is elragadta tőlünk a halál.

Kristó Gyula Dél-Magyarország szülöttje és Szeged neveltje volt, példátlanul termékeny tudományos munkássága azonban nemzeti történelmünk egészének a 15. századig terjedő időszakát felöleli, s amit – tudomásom szerint – egyetlen pályatársáról sem mondhatunk el, halála pillanatáig 101 kötetnyi könyvet publikált.

1962-ben szerzett diplomát a Szegedi József Attila Tudományegyetemen, ahol hihetetlen gyorsasággal bejárta az egyetemi ranglétra valamennyi fokát. 1978-ban már professzori kinevezést kapott, s megbízták a Történeti Segédtudományok Tanszéki Csoport vezetésével. 1983-ban a Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszék élére került, vezetői posztjáról azonban, érezve egészségi állapota hanyatlását, 1995-ben lemondott, hogy életét a legfontosabb feladatoknak, mindenekelőtt a kutatói tevékenységnek szentelhesse. Egyetemi közéleti tevékenysége során volt dékánhelyettes, rektorhelyettes, majd a szegedi egyetem rektora, ezt követően a bölcsészkar dékánja, majd a történeti tanszékcsoport vezetője. Vezetői pozícióit is felhasználva az ország legnépesebb tudományos középkorász műhelyét és 1993 óta jól működő PhD-iskoláját nevelte ki legjobb tanítványai-ból.

1969-ben megvédett kandidátusi értekezését a krónikakutatás kérdéseiről, akadémiai doktori disszertációját (1977) a feudális széttagolódás (11–14. századi) alakulásáról írta.

A korai magyar történetnek szinte valamennyi kérdését kutatta, de érdeklődésének központjában mindvégig ott látjuk a közigazgatási és a területi problémakört. A keleti örökség és a nyugati kapcsolatok-hatások bemutatása mellett a 11. századi hercegség a királyi vármegyék, a korai egyházmegyék kutatása, az erdélyi vajdaság, a bánságok, Csák Máté és a 13–14. század fordulójának tartományurainak, a tájtörténet (régión-történet) főbb problémái végigkísérték életútját, újabb és újabb szempontok előtérbe állításával ismételtlen visszatért hozzájuk. Eredményei ki-

terjeszkednek a rokon- és társtudományoknak jó néhány, a történettudománnyal érintkező területére: a középkori történetírás történetéről tett megállapításai a korai magyar irodalomtörténet kutatói részére is számon tartandó eredmények, de az eszmetörténet, a történeti földrajz, a nyelvészet – jelesen a névtudomány – különböző ágai, a dél-magyarországi régió helytörténete mind-mind szerves részeivé váltak alkotó tevékenységének. Érdekelte a hadtörténet is: külön könyveket írt az augsburgi (955) és a rozgonyi (1312) csatáról, összefoglaló szintéziseket az Árpád-és az Anjou-kor háborúiról.

Bár formálisan nem lépett be a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaságunk tagjainak sorába, a Társaság által gondozott számos történeti segédtudományt is folyamatosan művelte.

A krónikakutatás egyes kérdéseiről írt, nagy vitákat kiváltó tanulmányai és Thuróczy János krónikájának szövegmagyarázatokkal kísért kiadása a filológia művelőjeként mutatják be, de rövid elméleti fejezetet is írt a filológiáról a történelem segédtudományait bemutató kézikönyv számára. Szerkesztője és társszerzője volt a korai magyar helynevek adattárának, oroszlánrészt vállalt a tanítványai által sajtó alá rendezett Anjou-kori Oklevéltár munkálataiban, csakhogy, mint a szerkesztésében magyarul megjelentetett korai magyar történeti források fordításában.

Saját publikációs tevékenysége kiterjedt a szintézisíráásra is. A „Magyarország története tíz kötetben” című monumentális vállalkozás korai feudalizmusról megjelent kötetének második fél-kötetét legnagyobb részt ő írta, de pl. Engel Pál és Kubinyi András társaságában egyetemi tankönyvben foglalta össze Magyarország késő középkori történetét, szerkesztője és egyik szerzője volt Szeged története modern kori feldolgozásának. A medievisták által sokat forgatott műve az ugyancsak az ő főszerkesztésében összeállított „Korai magyar történeti lexikon”, amely több mint másfélszáz szerző által írt szócikkek tárháza, s ha egyes felkért munkatársak visszalépése, nem teljesítése miatt olykor hiába ütjük is fel az egy-egy kérdésben való gyors informálódás céljából lapjait, e hiányosságok aligha róhatóak fel a főszerkesztőnek. De Kristó Gyula tudományszervezői életművét dicsérik a

Szegedi Egyetem Acta Historicájának általa szerkesztett kötetei, a Dél-alföldi Évszázadok sorozatának egyes könyvei vagy az ugyancsak az ő sorozatszerkesztésében napvilágot látott, legnagyobbbrészt tanítványai által írt Szegedi Középkortörténeti Könyvtár.

Vitatkozó tudós volt – aki osztott – és kapott is sebeket. Az 1989 előtti időszak politikai vezető gárdájához fűződő jó kapcsolatait elsődlegesen szaktudománya javára, a szegedi középkorkutatás fejlesztésére használta fel, s nem fordította szakmai vitapartnerei ellen. Jó előadóként és pedagógusként sok fiatal historikust nevelt nemzeti múltunk tiszteletére és szeretetére, s indított el, irányított a középkori kuta-

tómunka végzéséhez szükséges számos szakismeret megszerzésének göröngyös útján.

A szegedi tudományos életben betöltött irányító szerepe mellett több akadémiai bizottság, kandidátusi és doktori bírálóbizottság tagjaként, titkáráként, elnökeként tevékenykedett, emellett a Magyar Történelmi Társulat igazgatóválasztmányának és a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság végrehajtó bizottságának is tagja volt. Több magas kitüntetésben is részesült. 1998-ban a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választotta. Távozásával komoly űrt hagy maga után.

Bertényi Iván

HÍREK

DR. Bertényi Iván nyitotta meg és Dr. Gegesy Ferenc, Ferencváros polgármestere adta át 2004. január 22-én a Ferencvárosi Címertárat. Az itt kiállított címerek Szabadiné Sinkó Ilona hímzett és festett munkáiból válogatott összeállítás.

* * *

2004. március 17-én, a Magyar Történelmi Szalon szervezésében tartott előadást Dr. Pandula Attila „Lovagrendek, hamis rendek a mai Magyarországon” címmel.

* * *

2004. március 31-én nyílt meg és június 6-ig látogatható Tapolcán a Városi Művelődési Házban Goda László Ferenc „A magyar királyság 1967–1918 fából faragott vármegye címerei” című vándorkiállítás.

* * *

2004. március 7-én nyílt meg az ausztriai Deutsch-Wagramban a „Die Ehrenzeichen und Medaillen des Österreichischen Roten Kreuzes 1914–2004.” (Az Osztrák Vöröskereszt díszjelvényei és érmei 1914–2004.) kiállítás.

Az igen érdekes, látványos szakmai bemutató az Erzherzog Carl-Hausban található Heimatmuseum Deutsch-Wagram keretében működő Ordenskabinett der Österreichischen Gesellschaft für Ordenskunde keretében került megrendezésre. A kiállítás 2004. október 31-ig tart nyitva.

* * *

2004. április 16–17-én a tradicionális helyszínen, a németországi Gunzenhausenben tartotta a vezető szakmai társaság, a BDOS (Bund Deutscher Ordens Sammler) a 9. gunzenhauseni Falerisztikai kongresszust.

A kongresszuson Dr. Pandula Attila két előadást tartott: „Phaleristik an ungarischen Universitäten –

insbesondere zur eigenen phaleristischen Lehrtätigkeit”, valamint „Das Eiserne Kreuz – Ritterkreuzverleihungen an Ungarn” címmel.

* * *

Az MTA Társadalomkutató Központ Stratégiai Tanulmányok Programbizottsága, a Magyar nemzet és államot megjelenítő intézmények és jelképek megnevezésére, a jelképek használatára létrehívott szakértői bizottság és az Európa Intézet Budapest műhelykonferenciát rendezett 2004. április 8-án az Akadémián „Állami, nemzeti szimbólumok Európában” címen.

A következő előadások hangzottak el:

Glatz Ferenc: Állami – nemzeti jelképek tegnap és ma, Európában és itthon.

Marosi Ernő: A szimbólumok művészi megjelenítése.

Benkő Samu: A határon túli magyarság és az állami – nemzeti szimbólumok.

Rácz Lajos: Államrend, jog és szimbólumok.

Ráday Mihály: Épületek, terek történelmi hagyományai.

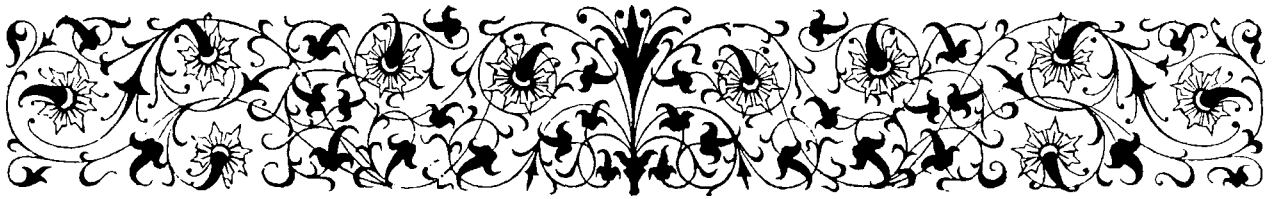
Bertényi Iván: Címer, zászló és „történelmi gyökerek”.

Katona Tamás: Kitüntetésekéről és hagyományokról.

Ambrus Jenő: Állami protokoll – nemzetközi szabályozás.

* * *

2004. április 26-án, a XI. Budapesti Nemzetközi Könyvfesztiválon Dr. Draskóczy István mutatta be Karácsonyi János: A magyar nemzetségek története a 14. század közepéig című művét, amely a Nap Kiadó reprint-sorozatában látott napvilágot.



FŐTITKÁRI BESZÁMOLÓ AZ 1999–2003. ÉVRŐL A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALÓGIAI TÁRSASÁG KÖZGYŰLÉSÉN

Az eltelt időszakban örvendetes módon nőtt a Társaság taglétszáma. Jelenleg 276 tagunk van. A tagság 40%-a vidéken él, vannak külföldi (pl. romániai, szlovákiai) tagjaink is. Örvendetes az is, hogy tagjaink között viszonylag sok a fiatal. Egyetemi hallgatók, valamint tanulmányaikat a közelmúltban befejezett személyek. Többségük történész, levéltáros, muzeológus. Valamennyien a történelem segédtudományai valamelyikének kutatói. Közöttük egyes vonatkozó szakmai pályázatok díjazottjai, ígéretes szakdolgozatok anyaggyűjtői, írói is megtalálhatók. Többségük most kezdő tudományos publikációs tevékenységét.

Vannak sajnos olyanok is, akik viszont örökre eltávoztak körünkől. Itt elég csak újjáalapító elnökünk, DR. Kállay István professzor úr, illetve (más szempontból) pl. Gömbös Tamás alelnökünk felejtethetlen személyére utalni.

A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság tagságának soraiban – a 19. századi alapítás időszakától megnyilvánuló tradícióknak megfelelően – megtalálhatók a „profi kutatók”, így egyetemi oktatók, történészek, levéltárosok, muzeológusok, illetve „laikus kutatók” és érdeklődők egyaránt. Nagy részük saját családját, rokonságát vizsgálja. De sokakat foglalkoztat a heraldika, vagy az inszigniológia, esetleg a fale-risztika tárgyköre is. Nem érdektelen annak említése, hogy többségük – adott esetben már nem fiatalon – állandóan törekszik szakmai ismeretei bővítésére, módszertani kérdésekben való elmélyülésre.

Kiemelném a tagság jelentős részének tudományos publikációs tevékenységét. Egyesek önálló köteteket (is), a többség különféle tanulmányokat írt, illetve készített. Sajnos mind ez ideig kevés az idegen nyelven, illetve külföldön megjelent publikációk száma.

Többen közreműködnek szakmai – pl. heraldikai, vexillológiai – kiállítások megvalósításában. Nem ritka, hogy tagjaink, Társaságunk vezetői újságokban, folyóiratokban, illetve a televízióban, rádióban stb. nyilatkoznak aktuális, illetve általános szakmai kérdésekről. Egyesek szakértői működése (is) emeli Társaságunk tekintélyét.

Vidéki tagságunk jelentős része, hivatkozva időre, energiára, távolságra, költségekre, kevésbé látogatja

budapesti rendezvényeinket. (Ez hasonlóképpen van más szakmai, tudományos társaságoknál, szervezeteknél is.) Ellenpéldaként utalok viszont egyes tagjainkra – tekintet nélkül korukra –, akik távoli ország-részekből, sőt külföldről is majd minden rendezvényünkön igyekeznek megjelenni.

Bár már többször felmerült, sőt bizonyos próbálkozások is történtek e tárgyban, egyelőre azonban nem járt sikerrel vidéki rendezvények, előadások, de még kirándulások szervezése sem. Ez a fogadókészség hiányával illetve a rendkívül csekély érdeklődéssel magyarázható. Mindezek ellenére, őszintén remélem, hogy ezen elképzelések megvalósítására is sort keríthetünk majd a későbbiekben.

A hagyományoknak megfelelően, a nyári szünet-től eltekintve tartunk havi előadóüléseket. Ezek helyszíne az utóbbi időszakban (többnyire) a Zászlómúzeum. Az üléseken a Társaság vezetői elnökölnék. Rendezvényeinket, a szakmai törzsközönségen túl esetenként szép számú érdeklődő is megtisztelti jelenlétével.

Bár a félévi programok összeállításánál igyekszünk színes, sokoldalú tematikát szerepeltetni, az elmúlt időszakban domináltak a genealógiai témák. Voltak heraldikai, inszigniológiai, szfragisztikai, fale-risztikai, vexillológiai előadások is. Sor került módszertani illetve tudománytörténeti jellegű témákra is.

Az előadók többsége férfi volt illetve budapesti. Ezen a későbbiekben – talán – változtatni lehetne.

Az előadók között megtalálhatók voltak a szakma „nagy öregjei”, de mindig szerepeltek fiatalok is. „Jövődő szakmai reménységeinek”, döntően az ELTE Bölcsészettudományi Kar hallgatói, akik szakdolgozati témaköreikkel mutatkoztak be, szép sikerrel.

Rendezvényeink résztvevői, legtöbbször törzsközönsége hozzászól, kiegészítéseket tesz az előadás-hoz, de felmerülnek más, szakmai kérdések is. Rendezvényeink végén a jelenlévők tájékoztatást kapnak szakmai rendezvényeinkről, hazai és külföldi könyvüj-donságokról is.

Programjaink közé tartozik az évente, Karácsony táján megtartott szakmai vacsora. Ezekben előadás hangzik le aktuális (pl. évfordulóhoz kötött) szakmai

témákról, mint pl. Deák Ferencről, a Rákóczi szabadságharcról. Ezt kötetlen baráti-szakmai beszélgetés követi.

Említem szakfolyóiratunkat, a Turult, amelyben folyamatosan közöljük – többségében tagtársaink – tudományos eredményeit.

Nemzetközi kapcsolataink is öröndetesen fejlődnek. Így említhetők a Nemzetközi Heraldikai Akadé-

miával, a Slovenské genealogicko – heraldicko spoločnosť-tal, a Spišského dejepisného spolku-val fenn tartott kapcsolataink, valamint egyes vezetőink, tagjaink aktív részvétele külföldi konferenciákon, illetve határon túli publikációs tevékenysége is.

Pandula Attila

A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALÓGIAI TÁRSASÁG 2004. ELSŐ FÉLÉVI PROGRAMJA

Helyszín: Zászlómúzeum

- | | |
|---|--|
| <p>1. 2004. január 29.
Apagyi Evva Margit (Encs): A tolcsvai Bónis család észak-magyarországi története.</p> <p>2. 2004. február 26.
Orgona Angelika: II. Rákóczi Ferenc pecsétjei.</p> <p>3. 2004. március 25.
Kollega Tarsoly István: A polgári-kori kormányhatósági iratok genealógiai vonatkozásai.</p> | <p>4. 2004. április 29.
Pál Gergely: A Tűzkereszt.</p> <p>5. 2004. május 27.
Korentsy Mihály (Léva): A vezekényi csata.</p> <p>6. 2004. június 24.
Pandula Attila: A magyar királyi Szent Korona Rend.</p> |
|---|--|

A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALÓGIAI TÁRSASÁG 2004. MÁSODIK FÉLÉVI PROGRAMJA

Helyszín: egyelőre bizonytalan

- | | |
|--|--|
| <p>1. 2004. szeptember 30.
Csala Rita (Gyulafehérvár): Lönhart Ferenc erdélyi püspök sírja Piskitelepen.</p> <p>2. 2004. október 28.
Tüdős S. Kinga (Bukarest): Kora újkori erdélyi végrendeletek.</p> | <p>3. 2004. november 25.
Kamarás István (Albertirsa): Az irsai Irsay család története.</p> <p>4. 2004. december 9.
DR. Kállay István emlékvacsora.</p> |
|--|--|

HÍREK

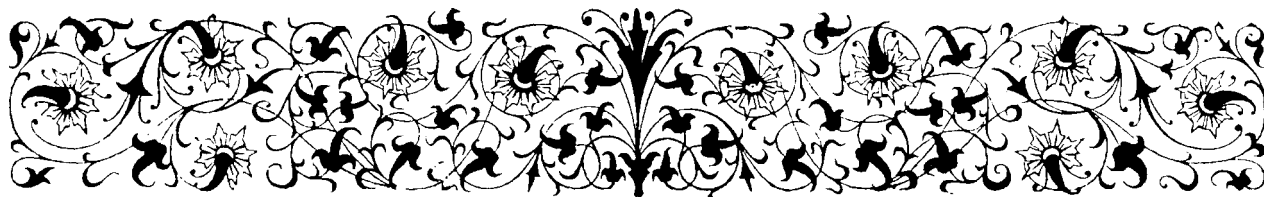
Szófiában 2004. május 18-án nagyszabású falerisztikai kiállítás volt „Bulgár rendjelek” címen, a volt cári palota reprezentatív kiállítótermében.

A kiállított anyag a Nemzeti Pénzverde és a Nemzeti Hadtörténeti Múzeum gazdag kollekciónak került a közönség elé. A kiállításon 1880-tól kezdődően szerepel anyag. Bemutatásra kerülnek a fejedelemesség, a cári korszak, illetve a szocialista időszak rendjelei. Közöttük található néhány rendkívüli ritkaság is.

Az egyes magyar vonatkozásokat is érintő matéria 2004. október 31-ig tekinthető meg.

* * *

2004. május 29-én DR. Bertényi Iván nyitotta meg Dunavarsányban, a Petőfi Művelődési Házban Polgári Marianne grafikus „Váci püspökök címerei – Pünkösdváros rendezvény” című kiállítását. A kiállítás 2004. június 23-ig tart nyitva.



KÖNYVISMERTETÉS

Dokumenty Polskie z archiwów dawnego królestwa Węgier. Documenta ad res Poloniae pertinentia, quae in archivis veteris regni Hungariae asservantur. Wydal i opracował STANISŁAW A. SROKA.

Tom. I. (do 1450 r.). Towarzystwo Naukowe „Societas Vistulana”.

Kraków, 1998. 150 p.; Tom. II. (dokumenty z lat 1451–1480). Towarzystwo Naukowe „Societas Vistulana”.
Kraków, 2000. 211 p.

Amiképpen nálunk, úgy Lengyelországban sem nélkülözhetik a kutatók azokat a nemzeti történelmükre vonatkozó információkat, amelyek valamely más országnak a levéltáraiban maradtak fenn. Nyilvánvaló, hogy a hajdani magyar királyság területén létrejött gyűjteményekben (a mai Szlovákiában, Magyarországon, Romániában, Horvátországban stb.) számos olyan dokumentum akad, amelynek lengyelországi vonatkozása van. Így történt, hogy Bártfán és Kassán már a 19. század második felében folytattak lengyelek kutatásokat.¹ A 20. század első évtizedében pedig szervezett formában járták a szomszéd ország kutatói az akkori Magyarország levéltárait és könyvtárait, s munkájuk eredményét 1919-ben kitűnő önálló könyvben adták közre. A mű első részében az 1223–1726 közötti időszakból 616 dokumentumot publikáltak – jórészt tartalmi kivonatokat.²

Eme utóbbi kiadvány nyomdokain haladt *Stanisław Sroka*, akinek már több tanulmánya és könyve jelent meg (lengyelül, magyarul, szlovákul) a középkori lengyel-magyar kapcsolatokról. Kutatott a Magyar Országos Levéltárban (itt Érszegi Géza volt a segítségére), Esztergomban, Kalocsán, járt Romániában (Kolozsvárt). Természetes, hogy a legtöbb adatot szlovákiai levéltárakban gyűjtötte össze (Pozsony, Bártfa, Kassa, Eperjes, Lőcse, Poprád, Igló, Lubló, Garamszentkereszt). Horvátországba nem sikerült eljutnia. Az általa használt levéltárak közül a legtöbb dokumentum Bártfáról (202) származott, utána a Magyar Országos Levéltár következett (44). Feltáró munkájának az eredménye az 1998-ban illetve 2000-ben megjelent két kötet. Kiadványa teljes oklevélszövegeket tartalmaz. Az első könyvben, amely az 1287 és 1450 közötti időszakból tartalmaz 106 oklevélszöveget, latin és német nyelvű okmányokat egyaránt találunk. A szerző a második részben, amelyben 202 szöveg lelhető fel, csupán a latin okleveleket publikálta (1480-ig), míg szándékai szerint a németül írt dokumentumokat külön kötetben fogja közre adni.

A két könyvben a számozás folyamatos, így összesen 308 szöveget olvashatunk bennük. Ez a szám 306 okmányt jelent. Ugyanakkor az oklevélszövegeknek a száma 308 fölé emelhető, ugyanis 6 esetben az átiró okleveleket nem választotta el a közreadó az átiró okmánytól. Minden szövegközlést az oklevél leírása mellett magyarázó jegyzetekkel látott el, s fáradságos munkával összegyűjtötte azokat a kiadványokat, ahol már a forrás esetleg napvilágot látott. Jegyzeteiből kiviláglik, hogy manapság mily kevés lengyelországi forráskiadványt vásárolnak meg könyvtáraink. *Sroka* jól ismeri a magyar szakirodalmat.³

A fent már említett forráskiadványoknak a fényében önként vetődik fel a kérdés, hogy mennyire új ez az oklevéltár. A szerző azt a célt tűzte maga elé, hogy csak a legszűkebb értelemben lengyel vonatkozásának tekinthető dokumentumokat publikálja. Ez a koncepció szemben áll a hajdani „Sprawozdanie” munkatársainak a felfogásával, akik – hogy csak egy példát idézzünk – I. Ulászlóval kapcsolatban a magyarországi beháború számos (köztük pl. az Ulászló és Erzsébet közötti 1442. decemberi békeszerződés teljes szövege) dokumentumáról is hírt adtak. Ennek ellenére itt a dokumentumok között 1480-ig mindössze 140 oklevelet találunk. *Kutrzebánál* az 1482. esztendeig terjedő korszakról 50 oklevélszöveg tanúskodik (jórészt kassai levéltári anyag). Az oklevelek számát tekintve tehát mind a két mű elmarad *Sroka* munkájától.

Ha lengyel kutató szemével nézzük az új kiadványt, feltétlenül fontosnak kell mondanunk. *Sroka* művében az 1919. esztendei könyvnek a címét 33 alkalommal találjuk meg (18 okmányt regeszta formájában, 15-t pedig teljes szöveggel jelentettek meg az elődök). Az új kiadványban 16 olyan oklevél fedezhető fel, amit *Kutrzeba* már közzé tett. Ugyanakkor az új könyvben olyan nálunk ismert munkákban már napvilágot látott okleveleket – az eredeti alapján – publikált a szerző, amelyek Lengyelországban alig

hozzáférhető (pl. *Iványi Béla* Eperjes és Bártfa levéltárát ismertető regesztá gyűjteményei), használatukat nyelvi nehézségek akadályozzák.

El kell azonban azt is mondani, hogy magyar történelem számára sem haszontalan a kiadvány fellapozása. A két kötet 308 szövegéből 28 (tehát mintegy tizede) sem lengyelországi, sem magyarországi illetve szlovákiai kiadványban még nem látott napvilágot (beleértve a tartalmi kivonatokat is). Megállapítható az is, hogy megesett, *Iványi* regesztája csupán részben adta vissza a szövegnek minden részletét.⁴ *Iványi Bélának* Bártfára vonatkozó művéből források is kimaradtak, amelyeket lengyel vonatkozásaik miatt most *Sroka* közölt (79, 85, 294. sz.).

A munka számos érdekes dokumentumot tartalmaz. Figyelmet érdemel, hogy pápai okleveleket is találunk a műben. Krakkó városának több kiadványa kapott helyet a kötetben. A szerző kiadta I. Ulászló királynak 1440. március 6-án Krakkóban kiadott okmányát (nálunk több kiadványból csak regesztája ismert), amelyben az uralkodó kinyilvánította házassági szándékát, azt ígérte, hogy a királynéi birtokokat Erzsébet kezén hagyja, s magtalansága esetén V. László lesz az utóda (68. sz.). Nézzünk meg néhány példát.

Az óbudai klarissza zárdát Nagy Lajos királyunk édesanyja, a Piast dinasztiaiból származó Erzsébet királyné alapította, s a királyasszony számára különösen kedves volt ez a rendház (1380-ban itt is temették el őt). Számos előkelő család küldte leányait a kolostorba.⁵ Nem ismeretlen az a tény, hogy Nagy Lajos édesanyjának, idősb Erzsébet királynénak a rokona, Kunigunda (Kinga) hercegnő (II. Bolko opuliai herceg leánya) az óbudai klarisszák zárdájában élt. 1355-ből maradt fenn róla híradásunk (az erről szóló okmány – 12. sz. – teljes szövegét most veheti először kézbe az olvasó). A reá vonatkozó következő két dokumentumot ugyan már *Pór Antal* ismerte, ám szövegük *Sroka* révén válhat a kutatók szélesebb köre előtt közismertté. 1367. december 17-én (15. sz.) Erzsébet királyné úgy intézkedett, hogy az óbudai (dunai) vámból korábban Kunigundának élte fogytáig adott évi 240 arany forintnyi összeget most a Szentjakab falvai vámból kell folyósítani (mivel – többek között – a dunai vám egészét a klarisszának adta). Kunigunda halála után a vele közeli rokonságban álló, s a budai kolostorban lakó klarisszának jár az összeg. Ha már az itteni zárdában a királyasszonynak egyetlen rokona sem élne, ez a vám a jövedelmeivel a királyra szálljon vissza.⁶ 1369. március 16-án a királyné lényegében a két esztendővel korábbi rendelkezését ismételte meg (16. sz. – DL 5798), a kolostorról azt állítva, hogy újonnan épült fel.⁷

Kunigunda (Kinga) egyébként Opuliai László hercegnek, nádornak volt a testvére. Másik nővérük, Ágnes az ószandeci klarissza zárdát vezette. Mindannyian a magyar királyasszony leánytestvérének, akit ugyancsak Kunigundának hívtak, Bernát schwednitzi hercegtől született leányának, Erzsébetnek (II. Bolko

neje) voltak a gyermekei.⁸ A szakirodalom egy része Kunigundát Opuliai László nádor leányával azonosította. Másrészt sokan (helyesen) amellett foglaltak állást, hogy az oklevelek Kingája nem azonosítható a nádor gyermekével, ám úgy vélték, hogy László hercegnek egyik gyermeke apácaként valóban az óbudai zárdában élt. Vele kapcsolatban az Erzsébet illetve a Kunigunda név merült fel. Sroka úgy látta, hogy egyelőre nem deríthető ki a neve.⁹

Úgy tűnik, hogy a kérdéssel foglalkozó genealógiai irodalomban kulcsszerepet tölt be *Fejér György* egyik regesztája (amit *Wenzel Gusztáv* vett át). Eszerint 1369-ben Opuliai László adta leányának, Kunigundának élte végéig a szentjakabi vámot. A kivonat készítője ehhez még azt is hozzátette, hogy a vám 250 arany forintot jövedelmezett. *Fejér* forrásai ma is fellelhetők a MOL Diplomatai levéltárában (ezúton köszönjük *Érszegi Gézáknak*, hogy a jelenlegi jelzetekre felhívta a figyelmünket), amelyeken felfedezhetjük a „Codex diplomaticusban” olvasható hivatkozásokat. *Fejér* vagy valaki más a DL 5802 (Kamarai levéltár 3-2-4.) számú okmányban a hátlapján található 18. századi regesztát vette alapul, s azt egészítette ki vélt tudásával. Aligha vizsgálhatta meg alaposan az oklevél szövegét. Ugyanis ebben az 1369. április 20-án kiadott pergamenre írt függő pecséttel megerősített privilégiumban Lajos király édesanyja kérésére az 1369. március 16-i oklevelet erősítette meg. Erzsébet kiadványát az apácáknak a prokurátora, László litteratus mutatta be az uralkodónak (aki egyébként az idősebb királyné familiárisa volt). *Fejérnek* a 250 arany forintról szóló híradása az 1369. március 16-i eredeti okmány (DL 5798 régi jelzet: Kamarai levéltár 3-2-6.) hátlapi kivonatából származik, ahol a szám néhány betűje valóban elmosódott. Mivel *Fejér Györgynek* az említett regesztája a kutatás szempontjából – úgy véljük – nem használható fel, így csak további genealógiai vizsgáldások révén válhatna megalapozottá az Opuliai László leányára vonatkozó feltevés. Érdekes azonban a jelen kötetben publikált 1367. és 1369. esztendei forrásokat fellapozni, hisz belőlük kiderül, hogy Kingán kívül lakhatott a királyasszonynak egy fiatalabb közeli hozzátartozója a kolostorban. Ő egyébként lehetne akár a királyi család számára kedves Opuliai rokonságnak a tagja is (a hercegi házból egyébként is többen egyházi pályára léptek).¹⁰

Oklevelek során keresztül ismerkedhetünk meg az 1412-ben Lengyelországnak elzáróított városoknak a viszonyaival. A településeket a szomszéd ország uralkodói kedvezményekkel támogatták, például elősegítették a réz, a vas, a lengyel só kereskedelmét (miként erről a tényről ez az oklevéltár is több esetben tanúskodik).¹¹ Megemlíthetjük a falakkal rendelkező Podolin 15. századi árumegállító jogát. A tény arra utal, hogy a település a korábban kapott lehetőséget nem tudta érvényesíteni.¹²

A háborús károk s hűsége miatt I. Ulászló 1442. december 29-én Budán ajándékozta meg vele a várost, kikötve, hogy addig élvezhetik ennek előnyeit,

ameddig az uralkodó akarja (75. sz.). A kiváltság ugyan ideiglenesnek látszik, ám a forrás megfogalmazása szerint széleskörű lehetett („depositum generale omnium mercantiarum”), s minden kereskedőre vonatkozott. *Sroka* a forrást a városka levéltárában ma fellelhető 18. századi egyszerű másolat alapján adta közre.¹³

Az oklevél nem teljesen ismeretlen, hisz a jeles jezsuita történetíró, a budai egyetemen a címer- és pecséttan tanára, *Wagner Károly* 230 esztendővel ezelőtt már – ugyancsak másolat alapján – publikálta (Lengyelországban újabban ismét megjelent a szöveg). *Wagner* szövege néhány ponton eltért a *Sroka* által használt másolattól, s a kancelláriai jegyzetet hiába keressük a 18. századi kiadványban. Indokolt volt a publikálás.¹⁴ Az Ulászlónak tulajdonított kiváltság értékes lehetett a városnak, hisz a király egyszerre volt lengyel és magyar uralkodó. Ám az oklevelet Lengyelország első embereként adta ki. 1537-ben I. Zsigmond lengyel király Ulászló oklevelére hivatkozva engedélyezte a városnak ismét az árumegállításnak a jogát. Az erről szóló okmányt privilégiális formában állították ki (ezután az uralkodók rendszeresen megerősítették ezt a kiváltságot).¹⁵

Az utód, Kázmér, utalva a háborús viszonyokra¹⁶ elődjével megegyező feltételek szerint ajándékozta meg 1455-ben ezzel a kiváltsággal az oklevele által „civitas”-nak (a lakosokat „cives”-nek) nevezett helységet (130. sz.). Az erről a tényről szóló (eredetiben fennmaradt, hajdan függő pecsétes, de nem privilégiális formában kiállított) dokumentumot a kutatók eddig kevés figyelemre méltatták, okmánytárban sem nyomtatták ki. Érdekes, hogy az uralkodói cím-

zést, a záró részt illetve apró eltéréseket leszámítva az oklevélnek a szövege (tehát a narratio és a dispositio) megegyezik Ulászló előbb említett 1442. évi kiadványával, anélkül, hogy utalna arra, hogy a helység az előző uralkodótól megkapta ezt a kiváltságot. Az előjognak az ideiglenes jellege akár magyarázatul szolgálhat arra, hogy miért kellett az adományt megismételni.¹⁷ *Sroka* kiadványa tehát gyarapítja ismereteinket, tanúsítja, hogy a Szepességben árumegállító jogok hierarchiája formálódott ki. Megjegyezzük, hogy két másik podolini oklevél esetében szintén szövegegyezést fedezhetünk fel. 1440. május 5-én Ulászló megtiltotta, hogy a város polgárait podvoddal terheljék. Épp egy ugyancsak 1455. május 19-én kiadott oklevélben a tiltást hasonlóképpen jóformán szó szerint ismételte meg Kázmér (ez alkalommal sem utalt elődje intézkedésére).¹⁸

A „Dokumenty Polskie...” két kötete – nem utolsósorban az okmányokat publikáló *Sroka* igen szigorú koncepciója miatt – nem adhatta közre a hajdani magyar királyság területén őrzött összes lengyel vonatkozású forrást. Az is bizonyos, hogy a levéltári kutató munka természetének megfelelően újabb, publikálásra érdemes dokumentumok kerülhetnek elő.¹⁹ Azt mondhatjuk azonban, hogy az oklevéltár fontos vállalkozás, amelynek a révén jelentősen bővülnek azoknak a kutatóknak a lehetőségei, akik a két középkori királyság közös múltjára kíváncsiak. Végül említsük meg, hogy a II. kötetet a szerző Jan Beňko szlovák középkortörténész emlékének ajánlotta.

Draskóczy István

JEGYZETEK

¹ *Dr. Eug. Janota*: Bardyjów, Historyczno-topograficzny opis miasta i okolicy. Kraków, 1862. 219; Akta odnoszące się do stosunków handlowych Polski z Węgrami głównie z archiwum koszyckiego z lat 1354–1505. Wydal *Stanisław Kutrzeba*. Kraków, 1902. 81. Az előbbi kiadvány lábjegyzeteiben találkozunk okleveleknek illetve oklevélrészleteknek az átírásával, míg az utóbbi könyvben teljes szövegben közölte *Kutrzeba* az általa kiválogatott latin és német nyelvű forrásszövegeket (91 darabot).

² Sprawozdanie z poszukiwań na Węgrzech dokonanych z ramienia Akademii Umiejętności. Przez *Władysława Barana, Jana Dąbrowskiego, Jana Łosia* etc. Kraków, 1919. 411.

³ *Srokánál* mindössze négy (59, 90, 91, 212. sz.) esetben maradt le, hogy a szöveg regesztáját Iványi már közölte (*Iványi Béla*: Bártfa szabad királyi város levéltára 1319–1526. Bp., 1910. 269, 502, 506, 1657. sz.). Érdekes, hogy a magyar kutató kivonatai épp ezekben az esetekben tűnnek halványaknak. A 115. és 235. sz. dokumentumot egyébként *Kutrzeba* már ugyancsak közre adta (27, 49. sz.). A 3. sz. alatti forrásra egy szlovákiai kötetben is ráakadhatunk. *Výsady miest a mestečiek na Slovensku* (1238–1350). Ed. *Lubomír Juck*. Bratislava, 1984. 71–72.

⁴ Vö. előző jegyzet.

⁵ Budapest története II. Szerk.: *Gerevich László, Kosáry Domonkos*. Bp., 1975. 12, 47, 78. (A vonatkozó rész *Kubinyi András* munkája); *Bertalan Vilmosné*: Az óbudai klarissza kolostor. In *Koldulórendi építészet a középkori Magyarországon*. Szerk.: *Haris Andrea*. Bp., 1994. 153–169.

⁶ *Pór Antal*: Opuli László herceg, Magyarország nádorispánja nemzedékrendjéhez. In *Turul*, 26 (1908) 30–33. Az előző esztendőben az óbudai révvám valóban az itteni klarisszáké lett, s a királyasszony a szentjakabi szárazvámnak lett a birtokosa. Az óbudai klarisszákrol szóló gazdag irodalomból vö. *Karácsonyi János*: Szent Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig. II. Bp., 1924. 480.; Budapest története i. m. 12, 47, 78.; *Bertalan Lajosné* i. m. 168.

⁷ Az okmányt idézte *Karácsonyi* is (i. m. 482.), bár az 1369-ben a Zala megyei Németpáh birtokot az apácának juttató királyi oklevélnek a jelzetét adta meg (DL 5800). *Bártfai Szabó László*: Óbuda egyházi intézményei a középkorban. Bp., 1935. által 78, 81. sz. (88.) alatt tartalmi kivonatban közölt okmányokból kiviláglik, hogy 1372–73-ban Kunigunda ingatlanokat vásárolt (igen magas áron) a kolostor körül. A királynéi építkezésekre vö. *Kumorovitz L. Bernát*: Idősb. Erzsébet királyné építkezéseinek a történetéhez. In *Tanulmányok Budapest Múltjából* 17 (1966) 10.

⁸ *Pór Antal*: A Piasztok és a magyar Anjouk közötti rokonság. In *Századok*, 26 (1892) 234.; *Pór* 1908. i. m. passim.; *Uő.*: Opuli László herceg, Magyarország nádorispánja. In *Századok*, 43 (1909) 537–544.; *Stanisław Sroka*: Opuliai László nádor családi kapcsolatairól. In *Baranya. Történelmi Közlemények*. 5–6 (1992–93) 1–2. sz. 124–127.

⁹ Vö. előző jegyzet; *Karácsonyi* i. m. 482.; *Bertalan Lajosné* i. m. 169.

¹⁰ Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Studio et opera *Georgii Fejér*. I–XI. Budae, 1829–1844. IX/4. 210.; *Wenzel Gusztáv*: Budai regeszták. Magyar Történelmi Tár 4 (1857) 360. sz. *Fejér* regesztájával kapcsolatban még megjegyezzük, hogy a szentjakabi vám 1366-tól kezdve az óbudai várhoz tartozott (amely a királyné volt – Budapest története II. i. m. 12, 78.). Arra, hogy László litteratus a királyné familiárisa DL 5799. A DL 5802 sz. okmányának a hátlapján látható 17. századi regeszta száma szintén nem olvasható el könnyen. A hercegi családra vö. az előző jegyzetekben idézett irodalmat.

¹¹ *Sroka* az 1412. esztendei oklevelet nem adja közre. Eljárásával egyet érthetünk, hisz a már többször publikált dokumentumnak az eredeti példányát Krakóban őrzik. A Czartoryski Könyvtárban fellelhető okmány kritikai kiadása (ahol facsimiléje is látható) 1930-ban jelent meg. *Wladislaw Semkowicz*: Zálózná listina 16 spišských miest Poľsku v r. 1412. In *Sborník Muzeálnej Slovenskej Spoločnosti*, 24 (1930). 206–217. Még *Uő*: Akt zastawu XVI miast spiskich Polsce w roku 1412. In *Wierchy*, 8 (1930). Vö. *Stanisław A. Sroka*: Wokół kontaktów dawnych ziem węgierskich z Polską w średniowieczu. Bydgoszcz, 2002. 75.

¹² A 15. században (újból) megszerelt kiváltság előzményének tekinthető, hogy 1292-ben Vencel cseh király, krakkói és sandomierzi herceg többek között az árumegállítás lehetőségét is megadta a településnek. Átírták az okmányt 1404. február 14-én Zsigmond magyar illetve 1559-ben Zsigmond Ágost lengyel királlyal (Výsady i. m. 77–78.). Vö. *Fekete Nagy Antal*: A Szepesség területi és társadalmi kialakulása. Bp., 1934. 245. A kutatás az okmány ellen nem emelt kifogást.

¹³ A podolini levéltár számos dokumentumot késői másolatban (vagy átíratban) őriz. Láthatóan arra törekedtek, hogy a birtokukban lévő eredeti forrásokról másolatok készíttessenek, hisz ma meglévő korabeli oklevelek kópiáira szintén ráakadunk a gyűjteményben. (Stany Okresný Archiv. Stará Lubovňa. Mesto Podolinec. – MOL Filmtár C 1362. tekercs, MOL DF 258818–258853). Az említett dokumentumnál a másoló az oklevél formáját (fektetett papírlapra írta) igyekezett visszaadni, a kancelláriai jegyzetet jobb oldalt, a szöveg alá másolta, miként az a lengyel okleveleken felfedezhető. Jelölte a pecsét befüggesztésének a helyét (DF 258845). Az uralkodói akaratot ezek szerint nem ünnepélyes priviligiumban fogalmazták meg.

¹⁴ *Analecta Scepusii sacri et profani. Collegit et notis illustravit Carolus Wagner*. Pars. I–IV. Posonii et Cassoviae, 1774–1778. I. 223–226.; *Wagner* például több helyütt „servandi/servandum” helyén „procurandi/procurandum” szót írt. Feltűnő, hogy művében sok kútfőt nem az eredeti példány alapján nyomtattak ki. A podolini levéltárból például csupán másolatok álltak a rendelkezésére (*Analecta* i. m. I. 211, 223, 224. pp.). Zsigmond király nevezetes 1412. esztendei kiváltságából, ami Podolint a szabad királyi városok közé emelte, és félharmadad mentességet adott a polgároknak, az utolsó sorok hiányoztak (*Analecta* i. m. I. 223. p.; Supplementum analectorum terrae Scepusiensis. Pars II. Collegit et brevis notis illustravit *Micheal Schmauck*. Szepesváraljae, 1889. 183. p.; ugyanitt a bevezetés utal a munka egyéb hiányosságaira). *Wagner* működésére vö. *Hölvényi György*: Wagner Károly könyvtára. In *Az Egyetemi Könyvtár Évkönyve*, 3 (1966) 147. pp.

¹⁵ Ulászló az oklevél kiadása (1442. december 29.) előtti és utáni időszakban hosszabb időt töltött a magyar fővárosban (*Stanisław Sroka*: I. Ulászló itineráriuma 1440–1444. In *Történeti Tanulmányok* IV. Szerk.: *L. Nagy Zsuzsa–Veress Géza*. KLTE Debrecen, 1996. 34. p.). Az okmány Conyepole-i János, Lengyelország kancellárja relációja alapján készült. A kancellár 1442 őszén (miként korábban s később is) ura mellett tartózkodott, ám 1443. január elejétől kezdve néhány hónapra (júniusig?) a lengyel királyi okleveleknek a kiadását – úgy tűnik – Budán Szekoczin-i Péter alkancellár intézte (Kodeksy diplomaticzny Malopolski IV. 1386–1450. Wydal *Franciszek Piekosiński*. Kraków, 1905. 402–412, 421. pp. stb.). Noha a 15. sz.-ban a Podolin névalak az általánosabb, az ulászlói oklevél a település nevével szláv változatban

(Podolinyecz) használta, ami csupán a 16. század elejétől lett gyakoribb, különösen a lengyel kiadványokban, ám akad korai példa a szláv formára is (pl. maga az 1412. esztendei záloglevél). Az oklevél készítője a városkát „oppidum”-nak, lakóit pedig oppidanusoknak nevezte, holott a települést a század során többnyire „civitas”-nak mondták (lakóit „cives”-nek). Az „oppidum” megjelölés csupán a 16. század elejétől terjedt el (különösen lengyel forrásokban, de magyarországiakban is), bár nem lett kizárólagos. Ugyanakkor a 15. századból is idézhető példa Podolinnal kapcsolatban az „oppidum” szó alkalmazására. Említhető ismét az 1412. esztendei záloglevél vagy II. Ulászló lengyel király két 1419. esztendei kiadványa, amely a réz, vas után fizetendő vámnak a felét a podoliniaknak elengedte (*Semkowicz* i. m. 214., illetve facsimile; *Liber cancellariae Stanislai Ciolek. Ein Formelbuch der polnischen Königskanzlei aus der Zeit der hussitischen Bewegung*. II. Von *J. Caro*. In *Archiv für österreichische Geschichte*. 52 /1875/ 68–69. pp.; *Analecta* i. m. passim.; *Supplementum* II. i. m. passim.; III. Pótlék Szepes megye okirattárához. Összegyűjtötte *Weber Samu*. Lőcse, 1907. 116., stb.; MOL Filmtár C. 1362. tekercs). *Długosz* vegyesen használta a neveket. *Ioannis Długosz senioris canonicis Cracoviensis opera omnia. Cura Alexandri Przewdziecki edita*. XIV. Cracoviae, 1878. 527, 530, 558. Annak, hogy az 1442. évi oklevél a „civitas”-szal szemben az „oppidum/oppidanus” fordulatot alkalmazta, társadalmi/települési jelentőséget tulajdonítottak, hisz a királyi intézkedés szerint az árumegállítás jogát „more aliarum civitatum depositis similibus gaudentium” élvezhetik a podoliniak. A „civitas” és az „oppidum/oppidanus” lengyelországi értelmére vö. *Lexikon mediae et infimae latinitatis Polonorum*. Cui edendo praefuit: *Marina Plewi*. I–VI. Wrocław-Kraków-Warszawa etc., 1953–1992. II. 467., VI. 1056–57. Magyarországra: *Ladányi Erzsébet*: *Libera villa, civitas, oppidum*. In *Történelmi Szemle*, 23 (1980) 461, 467–468.

¹⁶ A helyzet 1442 és 1455 között nem változott. Vö. *Sváby Frigyes*: A Lengyelországnak elzálogosított XIII szepesi város története. Lőcse, 1895. 77–78, 88–93.

¹⁷ DF 258847 18. századi másolata: DF 258848 (Podolin lt. 33. sz.). A két okmány szövegezésében tapasztalható különbségek egyike, hogy 1442-ben a települést „oppidum”-nak mondták, míg 1455-ben ugyanazon a helyen a „civitas” szót találjuk a szövegben. Az „oppidanorum” helyén az 1455. évi forrásban egyik esetben „civium”-ot, a másik alkalommal „civitatem” (*Wagnernél* „oppidum”) szót olvasunk. 1455-ben a szlávossal szemben a Podolin elnevezést alkalmazták. Figyelemre méltó, hogy a *Wagner* által kiadott 1442. évi szöveg (a hiányosságok ellenére) néhány ponton közelebb áll az 1455. évi okmányhoz. Például a ma is Podolinban fellelhető 18. századi másolat készítője két szót nem tudott elolvasni (*Sroka* az „in temporibus” fordulatot ajánlotta), míg vele szemben *Wagnernél* és az 1455. évi dokumentumban a „stantibus guerris” kifejezés olvasható. Ahol a 18. századi kézirat készítője „nomina”-t látott, ott *Wagner* „non minus”-t, miként az az 1455. évi szövegben fellelhető. A „hoc idem depositum cogi debere et compelli” részlet helyett (*Wagner* illetve 1455.) a kiadás alapjául szolgáló 18. századi másolatban „hoc idem depositum eorum debere et compelli” olvasható. Úgy véljük, hogy ezt az 1442. évi dokumentumot hajdan többször lemásolták, s *Wagner* elé nem a ma meglévő változat került. Végső soron – egyet érve *Srokával* – nem emelhetünk egyelőre kifogást az Ulászlónak tulajdonított oklevél tartalma ellen.

¹⁸ 1440: 73. sz. – sajnos, az okmány ma már elveszett, csupán a *Supplementum* II. i. m. 269. p. alapján ismerjük, ahol azt olvassuk, hogy az eredeti példányt használta fel a szöveg kiadója. 1455: 132. sz. – a forrást a Podolinban őrzött eredeti alapján kötetünk publikálta először. Kázmér oklevélszövegei alatt a szokásos „Dominus rex per se” fordulatot találjuk. Podolin számára 1455. május 19. szerencsés napnak bizonyult, ugyanis ekkor egy harmadik előjogot is megszereztek Kázmértól. A király vámmentességet adott a „civitas” polgárainak (*Sroka* oklevéltára 132. sz., DF 280233 – történetesen ez a dokumentum Kalocsán

található). Conyecpole-i /Koniecopolski/ kancellár (1434–1455) az oklevél kiadása idején már nem élt, ugyanis ez év március 26-án halt meg. *Polski słownik biograficzny* XIII. Redaktor naczelny: Emanuel Rostworowski. Wrocław-Warazawa-Kraków, 1967–1968. 514–517.

¹⁹ Erre épp *Sroka* adott példát, amikor az iglói levéltárból publikálta Miklós krakkói kanonok, lengyel kincstartó egy Iglónak címzett datálatlan levelét. Az általa megállapított dátum: 1429. november 2. (*Stanisław A. Sroka: Epizód z dziejń Spiša a Šariša v neskorom stredoveku*. Kraków, 2001. 21–22. p.) Vö. MOL DF 280859 szerint 1430–1460 k. nov. 2.

Kollár Ádám Ferenc levelezése. A leveleket sajtó alá rendezte, a bevezetőt írta és a jegyzeteket készítette SOÓS ISTVÁN. Universitas Kiadó. Budapest, 2000. 548 p. [Magyarországi tudósok levelezése IV.]

A 18. század történelme iránt érdeklődő olvasó és a korszakot kutató történészek, irodalmárok, nyelvészek örömmel vehetik kezükbe, hasznosan és eredményesen forgathatják a Soós István gondozásában megjelent „Kollár Ádám Ferenc levelezése” című forrásgyűjteményt, amelyet a kötet gondozója Tarnai Andor emlékének ajánlott. A Trencsén megyei szlovák, nem nemes családból származó Kollár Ádám Ferenc (1718–1783) a 18. századi magyarországi történetírás egyik kiemelkedő személyisége volt. Eredetileg jezsuitának indult, s így jutott el a rend bécsi kollégiumába. 1748-ban kilépett a rendből, majd Van Swieten pártfogásával a bécsi udvari könyvtár custosa, illetve igazgatója lett. Képzett tudós, jogtörténész, források felkutatója és kiadója, majd pedig tudományszervező, kultúrpolitikus volt. Továbbá a kormányzat egyik bizalmas tanácsadójaként is tevékenykedett. A felvilágosult abszolutizmus ideológiáját képviselte a múlt és a jelen kérdéseinek megítélésében egyaránt. Az egyház hatalmi helyzetével és a rendi elmaradottsággal szembe forduló álláspontját történeti érvekkel igyekezett alátámasztani. Nagy vitát váltott ki az 1764-ben megjelent munkája (*De originibus et usu perpetuo potestatis legislatoriae circa sacra apostolicorum regum Hungariae*). Ebben a műben arra mutatott rá, hogy a magyar királyoknak régi joga az, hogy az egyházi rendet az állam érdekeinek rendelkezés alá és adózásra, katonaságra kötelezzék. Kollár éles szavakkal bírálta a nemesi kiváltságokat és a jobbágyok elnyomott helyzetét is. Az országgyűlésen a rendek, illetve a klérusnak a tiltakozása azt eredményezte, hogy a könyvet Magyarországon betiltották. Az akkori egyházi-rendi ellenreakció oly gyűlöltté tette Magyarországon Kollár nevét, hogy az udvar nem szerepeltette őt a politikai nyilvánosság előtt, hiszen a kortársak számára is úgy tűnhetett, hogy a bécsi kormány azonos véleményt képviselt Kollár Ádámmal. Nem vonható viszont kétségbe magyarsága, amelyet nyilvánosan írásban és szóban ő maga is többször hangoztatott. Erre bizonyíték, hogy néhány év múlva Debrecenben a kollégium tanárai úgy üdvözölték, mint a magyar tudomány hivatott vezetőjét, és Pray György ellenében azt emelték ki, hogy neki a bécsi udvari könyvtárban a királynő környezetében oly kedvező helyzete van, amilyen magyar embernek még nem adatott meg.

Később Horváth Mihály, az országgyűlési botrány első történetírója elismerte ugyan, hogy Kollár az udvar szolgálatában írta művét, ám az elfogult nemesiséggel szemben. „Kollár könyvét mindjárt a gyűlés elején nagy bosszúsággal hozzák szőnyegre, s világiak és egyháziak vetélkedő kedvességgel kelnek ki a szegény író ellen.” – írja.

Csóka J. Lajos, aki Kollár Ádám személyiségével, munkásságának megítélésével kapcsolatban a legtöbbet kutatott, több írásában mutatott rá Kollár őszinte és tevékeny hazaszeretetére. Ami sok panasza és vádaskodásra adott okot, az hazaszeretetének inkább a formája volt. Mivel az udvar közelében élt, természetes, hogy patriotizmusa nemcsak hazája, hanem uralkodója érdekeit is tekintetbe vette, s ez utóbbi irányban természetesen nemegyszer túlzásra ragadta. Az államtanács felkérésére gyakran véleményezett magyarországi vonatkozású, főleg kamarai-jogi ügyeket.

Kollár 1750–1783 között folytatott levelezése témáit tekintve igen szerteágazó, hiszen sokan keresték meg őt, hogy tudományos kérdésekben kikérjék véleményét, vagy éppen segítségért folyamodjanak hozzá (állásügyekben) vagy egyszerűen csak kapcsolatba lépjenek vele, barátságát megszerezzék.

Levelezése a kutató számára számos kérdést vet fel. Többek között olyan kérdések fogalmazódhatnak meg, vajon ezek a levelek mennyiben tükrözik vissza a tudós történetíró és közéleti személyiség munkásságát, azt a több mint három évtizeden át tartó céltudatos kutatómunkát, amellyel Kollár részint a magyar történelmi múlt vizsgálatát, részint pedig a magyar történelmi emlékek, okleveles kútfők feltárását és publikálását szorgalmazta. Kérdésként merülhet fel, vajon levelezése milyen mértékben segítette elő tudományos kapcsolatainak alakulását, és egy a magyarországi tudósokat összefogó tudós társaság létrehozására irányuló törekvéseit. És nem utolsósorban arra lehet a választ keresni, mennyire világítanak rá levelei a magyar rendi alkotmányt bíráló, a magyarországi rendek körében nagy visszatetszést keltő műve körüli heves vitákra. Elmondható a megnyugtató választ leveleinek feldolgozása kapcsán kaphatja csak meg a kutató.

Kollár Ádám tudomány iránti elkötelezettsége jól tükröződik Dobai Székely Sámuellel folytatott levél-

váltásból, amelyben szó esett Kollár történeti munkáiról, régi magyar nyelvi emlékekről, a magyarországi és európai diplomatika, numizmatika akkori legújabb tudományos eredményeiről, a magyar történetírás vitatott problémáiról.

Levelezésük már csak azért is érdekes, mert Kollár Dobai Székely Sámuel szerette volna elsőként a tudós Societas tagjának megnyerni. Arra kérte őt, hogy a Propositumot a sárospataki és a debreceni református tudósokhoz juttassa el. A társaságot támogató mecénást azonban hiába kerestek. A kudarcnak Kollár 1764-ben megjelent könyve volt az elsődleges oka.

Dobai Székely Sámuellel folytatott levelezése kapcsán Kollár olyan jelentős oklevélananyaghoz jutott hozzá, amely a magyar királyok és az egyház viszonyához nyújt adalékokat, másrészt tudomást szerzünk belőlük a Zsigmond és Mátyás király korabeli okleveleket tartalmazó gyűjteményéről. A levelek az Árpád-kori kancellárokról, alkancellárokról szolgáltatnak értékes okleveles anyagot. Egy 1763. március 15-én kelt levelében Erzsébet királyné és Mária királynő által kiadott oklevelekről adott hírt. Egy Beatrix királynőtől származó levél is eljutott Kollárhoz.

Érdekes a Theresia Grassal folytatott levelezése, melynek során a bárónő Kollár Ádámot arra kérte, hogy vegye pártfogásába Bessenyei Györgyöt és szóljon az érdekében a királynőnél. Kollár Bessenyei Ágis tragédiájáról kedvezően nyilatkozott a királynőnek, és biztosította az uralkodónőt arról, hogy műve felajánlásakor a fiatal testőrtsiztnek nem a hízélgés állt a szándékában. Kollár ezeket írta: „A szerző egyike honfitársaimnak, és évek óta jól ismerem. Mi magyarok, nemzeti karakterünk szerint, igen

kevésbé tudunk hízelegni. Az irigység, az önzés, a féktelen becsvágy és a túlságos szabadságra való erős hajlandóság – ezek a mi nemzeti hibáink.”

Összesen 442 levelet találunk a kötetben. A dokumentumok kronológiai sorrendben követik egymást, de néhány levél esetében nem lehet megállapítani, hogy mikor keletkeztek. Érthető módon ezek az írások (432–442. sz.) a dátumozott levelek után sorakoznak. A kötet írásainak a többsége latin nyelvű, de talál az olvasó német, francia, olasz, román, szlovák és magyar nyelvű szöveget is. A leveleket tartalmazó rész után következnek a mellékletek (levelek, iratok, dokumentumok). A függelékben *Soós István* Kollár 1764-es könyvével kapcsolatos iratváltást mutatja be, majd az 1764. augusztus 13-i pápai határozatot találjuk, amely Kollár könyvének indexre tételéről szól, illetve az 1764-es könyv ellen írott röpiratokat. Kollár Ádám testamentuma (1783. április 30.) zárja a kötetet. Precíz és tartalmas jegyzetek (csaknem 50 oldal) segítenek eligazodni a levelek megértésében és a nagy tudású Kollár Ádám személyének megismerésében. Az olvasó tájékozódását szolgálja a címzettek és a levélírók alfabetikus listája, illetve a földrajzi- és helynévmutató. Nem feledkezhetünk meg az annotált személynévmutatóról sem.

Összességében a *Soós István* által nagy szorgalommal elkészített kötet alapos tudását, precizitását és tökéletes munkára való törekvését tükrözi, ezért joggal mondhatnak köszönetet a téma iránt érdeklődők és a korszak kutatói, hiszen a mű a korszak művelődéstörténeke alapvető forrásanyagául szolgál.

Újj Anna

Documenta Romaniae Historica C. Transilvania. Volumul XIV. (1371–1375). Volumul întocmit de: AUREL RĂDUȚIU, VIORICA PERVAİN, SUSANA ANDEA, LIDIA GROSS.

Editura Academiei Române. București, 2002. 815 p.

Az 1980-as végétől öröndetesen megnőtt az Erdély középkori (1526 előtti) történetét megvilágító forráspublikációknak a száma. Gondolunk elsősorban a Jakó Zsigmond által készített (illetve elindított) vállalkozásokra, amelyeken munkatársaival együtt ma is dolgozik.¹ Idézhető az 1437. évi erdélyi parasztfelkelés dokumentumait latinul és magyarul közreadó könyv.² Említhető a hátszegi okmánytár,³ az „Urkundenbuch VII. kötete,⁴ vagy a Brassó történetét dokumentáló forráskiadvány újabb – középkori okmányokat is közre adó – könyve.⁵ A Román Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének Románia történeti emlékeinek publikálását célul tűző sorozata három szekcióra oszlik. Az A/ jelű alsorozat Havasalföld, a B/ jelű Moldva, míg a C/ jelű viselő szekció Erdély történetének dokumentumait adja közre. A XIII. kötet 1994-ben látott napvilágot,⁶ s 2002-ben jött ki az ismertetésünk tárgyául

szolgáló XIV. kötet. A vállalkozás indulásakor erdélyi magyar kutatók (pl. Jakó Zsigmond, Pataki József) is felkérést kaptak a közreműködésre. Az utóbbi időben megjelent kötetek belső címlapján azonban hiába keresünk magyar nevet.

A jelen kiadvány⁷ az 1371 és 1375 közötti öt esztendőnek az erdélyi vonatkozású okleveleit adja közre. A sorozat készítői Erdélynek azt a tájat tekintik, amit manapság Magyarországon és Romániában egyaránt ezen a fogalmon értenek. Így az érdeklődő nem csupán a középkori Erdélynek, hanem az egykori Máramaros, Szatmár, Bihar, Arad megyéknek, a Temes vidéknek stb. Romániához került települései után kutathat. A sorozat hagyományainak megfelelően a legtöbb oklevelet teljes szövegében találja meg a kutató, majd pedig a latin szöveg után az okmányok román fordítása olvasható. Az okleveleknek egy része azonban bő román nyelvű tartalmi kivonatokban

férhető hozzá. A dokumentumok rövid regesztái a sorozat szokásainak megfelelően a kötet elejére kerültek. A regeszták románul és franciául készültek. A publikációt személy- és helynév mutató illetve tárgymutató zárja. A könyv végén 15 dokumentum (olvasható) facsimiléje található.

A sorozatnak az előző kötetével szemben, amelyben az 1366-1370 közötti időszakból 580 szöveget találunk, a jelen forráspublikáció „csupán” 442 teljes vagy regesztában közölt oklevélszöveget tartalmaz (ebből kettő a hamisak között lelhető fel).⁸ A felvett tartalmi átirásokkal együtt 132 szöveg (tehát mintegy a harmada) olyan valamilyen módon a mai fogalmaink szerinti Erdélyhez köthető forrás, amely eddig még sehol sem jelent meg. A szám figyelemre méltó, hisz a tulajdonképpen Erdély vonatkozásában az „Urkundenbuch” s más forráskiadványok sora számos 14. századi oklevelet adott közre. Emellett a kiadvány több olyan okmánnyal ismerteti meg az érdeklődőt, amelyeket mind ez ideig regeszták (Beke Antal, Szabó Károly, Jakó Zsigmond, Borsa Iván stb.) révén hasznosított a kutatás. Az esetleges dátumtévesztéseket javították. Érdekességként említhetjük meg Nagy Lajosnak 1375. május 19-i okmányát, amelynek ma már csak 1900-ban készült magyar fordítását veheti kézbe a kutató (a kiadvány bő román nyelvű tartalmi kivonatát közli – 403. sz.).⁹

A kötet értékét növeli, hogy függelékében a váradi káptalannak nevezetes statútumait (latinul és románul, külön mutatóval) publikálták a szerkesztők. A kötet munkatársainak meghatározása szerint, ez a felbecsülhetetlen értékű forrás 1374–75 táján keletkezett.¹⁰

A kötet kiadói hasznosították mind az erdélyi levéltárak anyagát, mind a Magyar Országos Levéltár Mohács előtti gyűjteményét. Kutattak a MOL Diplo-

matikai fényképgyűjteményében is. A vatikáni levéltárban őrzött erdélyi vonatkozású dokumentumokat az ismert forráskiadványok alapján publikálták.

A kiadvány készítői figyeltek a magyarországi szakirodalomra. Gondolunk pl. arra, hogy Kumorovitz L. Bernátnak¹¹ Nagy Lajos 1375. esztendei török hadjáratával foglalkozó tanulmányában közölt okleveleket átvették, és elfogadták a szerzőnek az okmányok datálására vonatkozó megállapításait (331, 420, 428, 441, 442. sz.). Ugyanígy egyetértettek azzal, hogy Engel Pál a temesvári királyi uradalom számadásait az 1372. esztendőhöz kapcsolta (92. sz.).¹²

Az egyes oklevelek után tüntették fel a szerkesztők azt, ha az okmány szövegét már másutt publikálták. Igen gyakran találjuk meg az erdélyi szász okmánytárat, Ortvay Tivadarnak a Temes megyei okmánytárát. Minden bizonnyal helykímélés céljából tették meg a közreadók azt, hogy az időszaki kiadványokban megjelent oklevél-publikációknál csupán a periodikának az adatait olvashatjuk, és a legtöbb esetben még a bibliográfiában is hiába kutatunk az oklevelet közreadó tanulmány stb. szerzője és címe után.¹³

Összességében azt mondhatjuk, hogy az adatgazdag kiadványnak a megjelenése fontos esemény azok számára, akik a hajdani magyar királyságnak a 14. századi történetével foglalkoznak. Az oklevelek többek között számos családtörténeti vagy településtörténeti információt tartalmaznak. Természetesen kutatói szerencse bármely levéltárból előhozhat még olyan dokumentumot, amely ebből a sok munkával elkészült kiadványból kimaradt.

Draskóczy István

JEGYZETEK

¹ A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei (1289–1556). Kivonatokban közlése és a bevezető tanulmányt írta Jakó Zsigmond. I–II. Bp., 1990.; Erdélyi okmánytár I. (1023–1300). Bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel regesztákban közlése Jakó Zsigmond. Bp., 1997. 48.

² Az 1437–1438. évi erdélyi parasztfelkelés forrásai. Előszóval és jegyzetekkel közlése Demény Lajos. A latin okleveleket fordította Bodor András, Köllő Károly, Szabó György. Bukarest, 1991. 234.

³ Izvoare privind evul mediu românesc. Țara Hațegului in secolul al XV-lea (1402–1473). Ed. Adrian Andrei Rusu–Ioan Aurel Pop–Ioan Drăgan. Cluj-Napoca, 1989. 326.

⁴ Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. Bd. VII. Hg. v. Gustav Gündisch–Herta Gündisch–Konrad G. Gündisch–Gernot Nussbächer. Bukarest, 1991. 519.

⁵ Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt/ Documente privind istoria orașului Brașov. Bd. IX. Zunfturkunden 1420–1580. Bearb. v. Gernot Nussbächer, Elisabeta Marin. Kronstadt/ Brașov, 1999. 459.; A sorozatból a Bd. VIII/2. Annales ecclesiasticae 1556 (1531) – 1706 (1763). Bearb. v. Julius Gross, durchgesehen und ergänzt v. Gernot Nussbächer, hg. v. Elisabeth Marin. Kronstadt/Brașov, 2002. 528 p. ugyancsak rendelkezik középkori vonatkozásokkal.

⁶ Documenta Romaniae Historica C. Transilvania. Volumul XIII. (1371–1375). Volumul întocmit de: Ioan Dani–Konrad Gündisch–Aurel Răduțiu–Viorica Pervain–Susana Andea. Editura Academiei Române, Cluj-Napoca, 1994. 931.

⁷ Szerkesztői között ráakadunk Lidia Gross nevére, akinek írását nemrég közölte folyóiratunk.

⁸ Egyiküket Jakó Zsigmond kutatásai alapján sorolták ide. Vö. *Jakó Zsigmond*: A kolozsmonostori apátság hamis oklevelei. Levéltári Közlemények, 55 (1984) 126–127.

⁹ *Amlacher Albert*: Adalékok a Makray család leszármazásához. A Hunyad megyei Történelmi és Régészeti Társulat évkönyve, 11 (1900) 16–168. Báthori Kristóf erdélyi fejedelem 1577. március 31-i ítéletlevele írta át az 1375. esztendei oklevelet s még nyolc középkori okmányt, amelyek gazdagok genealógiai adatokban. Az eredeti példányra a Zsigmondkori oklevéltár készítői sem akadtak rá. Zsigmondkori oklevéltár IV. (1413–1414). Mályusz Elemér kéziratát kiegészítette és szerkesztette Borsa Iván. Bp., 1994. 1157. sz.

¹⁰ A keletkezés időpontjának a meghatározásakor a Korai magyar történeti lexikonra hivatkoztak. Korai magyar történeti lexikon. Főszerk.: Kristó Gyula. Bp., 1994. 712. p. Mint ismeretes a káptalani statútumokat a kutatók Bunyitay kiadása alapján

idézték. *Bunyitay Vince*: A váradi káptalan legrégebbi statútumai. Nagyváradi, 1886. 107.

¹¹ *Kumorovitz L. Bemát*: I. Lajos királyunk 1375. évi havasalföldi hadjárata és „török” háborúja. Századok, 117 (1983) 919–982.

¹² *Engel Pál*: Honor, vár, ispánság. Tanulmányok az Anjou-királyság kormányzati rendszeréről. Századok, 116 (1982) 917.

¹³ Így pl. a Levéltári Közlemények 1946. mögött *Borsa Iván*: A középkori oklevelek regesztázása (Függelék. A Kőlcsey család

levéltárának középkori oklevelei.) Levéltári Közlemények, 24 (1946) írása sejtethető. *Szabó Károly*: Az erdélyi múzeum eredeti okleveleinek kivonatai (1232–1540) I. Történelmi Tár 1889, vagy *Beke Antal*: A kolozsmonostori konvent levéltára. Történelmi Tár 1897. rejlik például a Történelmi Tárra vonatkozó hivatkozások egyike vagy másika mögött. A sor folytatható lenne. Ilyen esetekben általában a bibliográfia tünteti fel a pontos adatokat (vö. Zsigmondkori oklevéltár gyakorlata).

LAKATOS ANDOR (szerk.): A Kalocsa–Bácsi Főegyházmege történeti sematizmusa 1777–1923. Kalocsai Főegyházmege Levéltára kiadása. Kalocsai Főegyházmegei Gyűjtemények kiadványai. 3. Kalocsa, 2002. 486 p., illusztrált. ISSN – 1587–3730. ISBN 963–206–485–2.

Fontos forráskiadvány (adattár) látott napvilágot Kalocsán a magyarországi egyházi történeti archonológia tárgykörében. A Lakatos Andor által szerkesztett Kalocsa–Bácsi Főegyházmege 1777–1923 című kiadvány gyakorlatilag az éves rendszerességgel megjelent sematizmusok anyaga alapján szintetizálja a terület archonológiai adatait.

A sematizmusok kiadásukkor az egyházmegyei papság tájékoztatását szolgálták az egyházmegye szervezetéről, intézményeiről, közölték a különféle tisztségek betöltőinek adatait. Esperességenként kerültenként sorolták fel a lelkipásztorkodó papság legpontosabb adatait. Ez a sajátos, egyébként teljes sorozatában nagyon nehezen elérhető forrásbázis a 19. század második felétől közli a népiskolák és a tanítók adatait is.

A publikáció elsősorban név- és adatanyagot tartalmaz, nem hoz (mikró) biográfiákat, az érsekség különféle intézményeinek részletes archonológiáját.

Érdekes a feldolgozás végét záró év – 1923 – kijelölése. Ekkor jelent meg utoljára a Kalocsa–Bácsi érsekség területének egészére vonatkozó sematizmus. A szerkesztő tervezi a mű 20. századi folytatását, azonban az 1923 utáni sematizmusok – esetenként – erősen ciklikusan jelentek meg, így egy hasonló

összeállításhoz elengedhetetlen széles – elsősorban levéltári – forrásbázis feldolgozása.

A kötetben részletes bemutatást nyer a Főegyházmege papsága. Így az érsek és a metropolita, az ordinárius, a szuffraganeus püspökök, a Főszékes-egyházi káptalan, az apátságok, az apátok, a prépostságok, a prépostok. Olvashatunk az Érseki Főszent-székek, az Érseki udvar – Érseki Hivatal, a Helynöki Hivatal adatairól. Szerepel a Házassági törvényszék, a Főegyházmegei és Érseki Tartományi törvényszék, az Érseki Líceum, a Teológiai Főiskola, a Nagy- és Kisszeminarium stb. adatanyaga. A kötetben találunk adatokat a Főegyházmegeben szolgáló szerzetesrendekről és társulatokról is.

Külön olvashatunk a Főegyházmege területi tagolódásáról, plébániáiról. Szintén elkülönítetten került közlésre az érsekség népiskoláinak és a tanüggyel foglalkozó személyeknek a felsorolása.

Függelékben szerepel a feldolgozott sematizmusok bibliográfiai leírása, a latin keresztnév magyar megfelelői, latin kifejezések és rövidítések gyűjteménye. Részletes személy- és helynévmutató könnyíti meg a kötet használatát.

Örvendetes lenne, ha a többi egyházmegyéről is lenne hasonló feldolgozás.

Pandula Attila

LIMBACHER GÁBOR: Hazaszeretet, magyarságtudat a népéletben. Palóc Múzeum kiadása. Balassagyarmat, 2002. 242 p., 269 – többségében – színes illusztrációval, angol kivonattal és képaláírásokkal. ISBN 963 7224 72 6.

1998 áprilisa és 1999 augusztusa között *Hazaszeretet, magyarságtudat a népéletbe. Felföldi emlékegy az 1848/49. évi forradalom és szabadságharc tiszteletére* címen, különféle helyi illetve egyes országos múzeumok anyagából rendezett kiállítást láthatott a közönség a balassagyarmati Palóc Múzeumban. Az ott szerepelt, illetve az ahhoz szorosan kapcsolódó, döntően etnográfiai anyag alapján a szerző gazdag, eddig ilyen formában még be nem mutatott, egyfajta magyar identitáskutatási szintézisnek szánt kötetet állított össze.

Limbacher Gábor nagy számban közöl eddig gyakorlatilag ismeretlen anyagot, olyan jelentéstartalommal, mint pl. *népi heraldika, népi inszigniológia, népi vexillológia* is.

Különösen érdekes az a nagyszámú, stilizáltabb stilizáltabb magyar államcímerek-ábrázolás a 19–20. századból, amely a legkülönfélébb tárgycsoportok hagyományos, hangsúlyos díszítéseit reprezentálja. Ezek megjelennek a népi építészeti emlékeken: kapun, kapuoszlopon, népviseleten, népi bútorokon, lószerszá-

mon, zászlón, zászlócsúcson, falvédőn, bábsütő dúccon, ostyasütő vason, dísztányéron, kulacson, ivőbegyén, boton, tükrösön, gyufatartón, órán, húsvéti tojásan. Hasonlóképpen fontosak pl. a Szent Korona egyes, a legkülönbözőbb tárgyakon elhelyezett – erősen stilizált – ábrázolásai is.

A nemzeti szín – adott esetben zászló – szintén fontos szerephez jutott a népi környezetben, pl. *legénycímer*, vagy akár lakodalmi *örömkalács* formájában, de fontos volt pl. edények díszítésénél is.

A kötetben közölt anyag – összességében – a 18. századtól a 20. század közepéig, döntően Nógrád megyében, illetve a Felvidéken keletkezett emlékcsoportra támaszkodik.

A könyv újszerű, komplex felépítésben tárgyalja a magyar parasztság hazaszeretét, történeti, kulturális eredetét és azok összetevőit. Szól a vallási élet, a nemesség, a katonaság, az iskola, a polgárosodás, a politika, a nemzetiségek kölcsönhatásáról.

A kötetben megjelent az 1998–1999-es balassagyarmati kiállítás katalógusa is. A mű nagy haszonnal forgatható (elsősorban gondolatébresztő, kiegészítő forrásként) egyes történeti segédtudományok művelői számára is. Különösképpen jó példák tanulmányozhatók egyes állami jelképek és azok részmotívumainak vulgarizálódása, „elnépiesedése” vonatkozásában.

Pandula Attila

LADISLAV VRTEL: Heraldická terminológia. I.

Kiadó: Slovenská geneologicko-heraldická spoločnosť, sorozat: Bibliotheca Heraldica Slovaca. Martin, 2003. 196 p., illusztrált (az egyes fejezetek végén angol összefoglalással)
ISBN 80 – 968717 – 3 – 0

A szerző a mai szlovák heraldikai tudomány egyik vezető képviselője. A kötet anyaga – különböző tanulmányok formájában – már napvilágot látott a *Slovenská archivistika* szakfolyóiratban.

A szerző a középkortól kezdődően napjainkig tekint át a heraldikai fogalmakat. Hivatkozásai között gazdag hazai és külföldi szakirodalmat találunk. A kötet heraldikai példái között, melyek döntő részét már korábban közölték, hazai és külföldi példák egyaránt megtalálhatóak.

Vrtel megfogalmazza, hogy szerinte mi a címer, utal arra, hogy történetileg nem teljesen egységes e kérdés terminológiája. Érinti – az 1970-es évektől

kezdődően – a szlovákiai kommunális heraldika kérdéskörét is.

A mű részletesebben bemutatja az egyes heraldikai fogalmakat (alapfogalmakat). A kötetben részletes elemzés található a mesteralakok (heroldalakok), illetve a legkülönbözőbb kereszttek, keresztípusok heraldikai szerepéről.

A kötet tanulmányozása során szembetűnik, hogy napjainkra árnyalt szlovák heraldikai szaknyelv alakult ki, amely a – hozzáértő számára –, tekintettel a heraldika „internacionális” jellegére, megismerhető, megérthető és könnyen elsajátítható.

Pandula Attila

BEKE MARGIT szerk.: Esztergomi érsek 1001–2003. Szent István Társulat kiadása. Bp., 2003. 480 p., színes és fekete-fehér illusztrációkkal.
ISBN 963 361 472 4.

Az új kötet *Ajánlását* Erdő Péter, Esztergom-budapesti érsek, Magyarország prímása írta, aki egyben szerzője is a könyvnek. A kiadvány harmincnégy egyházi és világi, idősebb és fiatalabb szerző (pl. Adriányi Gábor, Beke Margit, Bertényi Iván, Blazovich László, Cséfalvay Pál, Érszegi Géza, Hegedűs András, R. Várkonyi Ágnes) műve.

A rövid bevezetőben Beke Margit tekint át a témakör jelentőségét, historiográfiáját. Ezután 1001-től 2003-ig 83 esztergomi érsek (váltakozó hosszúságú), de általában rövid életrajza következik. A korai időszakban élt személyekről – többnyire – rövidebb, az újabb korokban tevékenykedett prímásokról pedig hosszabb életrajzok születtek. Az egyes életrajzok viszonylag egységes szerkezetet mutatnak a sok szerző ellenére is. Szó van az összes esztergomi prímás személyiségéről, életéről, munkásságáról, lelkipásztori és közéleti tevékenységéről stb. Döntően a korábbi

szakirodalom – legkülönbözőbb – közlései, de helyenként új kutatási eredmények beépítésével kerültek megírásra az egyes biográfiák.

A főpapok esetében – a lehetőségekhez képest – részletesebb genealógiai kifejtést talál az olvasó. Érdemes elgondolkodni néhány esztergomi érsek (magyar prímás) származásán, egykori társadalmi, nemzetiségi stb. környezetén, azok alakulásán. Amennyiben ismert, a mű közli az egyes prímások halálának körülményeit és sírhelyét is.

Az életrajzok után jegyzetek és a felhasznált irodalom egyaránt megtalálható. *Az esztergomi érsek az kezdetektől és apostoli adminisztrátorok az újkortól napjainkig* című összeállítás, a lehetőségekhez képest, napra pontosan közli a kronológiai adatokat.

A kötetet Beke Margit összeállításában értékes képanyag egészíti ki, illetve az ábrázolások jegyzéke című rész fűz hozzá magyarázatot. Figyelemre méltó,

hogy az ismert primási aláírások is helyet kaptak a kiadványban.

A kiadvány fontos áttekintés a magyar egyházfők életéről, amely ehhez hasonló formában és teljességben még nem került feldolgozásra. A kötet sokféle történelmi segédtudományi szempontból (is) használható, így pl. az archontológia, a genealógia, a tör-

téneti ikonográfia, a szfragisztika, a heraldika, a falerisztika és vexillológia iránt érdeklődők is haszonnal fogathatják.

Feltehetően a szakembereken túl szélesebb értelemben vett kézikönyvként használják majd egyháziak és világiak egyaránt.

Pandula Attila

VARGA FERENCNÉ: Kerepesi temető.
Tarsoly Kiadó. Bp., 2003. 56 p., áttekintő térképekkel.
ISBN 963 86222 29

A mű kézirata a Nemzeti Panteon Alapítvány díját nyerte el. A kötet elején rövid bevezető olvasható az általános temetkezéstörténetről, a budapesti – történeti jellegű – temetőkről, temetkezési gyakorlatról, illetve az 1947-ben megnyitott Kerepesi temető múltjáról.

A 20. század második felében egyre gyakoribbá vált, hogy az elhagyott régi temetőkből a neves halottak hamvait a Kerepesi temetőben dízsírba helyezték el. Híres személyiségek sorát pedig eleve itt helyezték örök nyugalomra. Lényegében így alakult ki ennek a temetőnek a Nemzeti Panteon jellege. A főváros 1885-ben „fővárosi dísztemetőként” határozta meg fenntartását. A temetőben folyamatosan épültek (jelentős) mauzóleumok (pl. Batthyány, Deák, Kossuth, Ganz). 1924-ben a Főváros jelentős összeget fordított közéleti nagyságok síremlékének felállítására.

A szocialista korszakban, 1956-ban zárt temetővé nyilvánították. Ide ezek után csak kiemelkedő, jeles személyiségeket temettek. 1958-ban fogadták el a Nemzeti Panteon rendezési tervét. Az 1950-es években alakult ki a temető jelentős részének munkásmozgalmi jellege, ennek legjelentősebb emléke a Munkásmozgalmi Panteon. A temető nagy részét felszámolták, parkosították. Különbőféle sajátos (az eltemetett személyekre, illetve a síremlékekre is vonatkozó) szempontok alapján tartottak meg a síremléke-

ket. A szocialista korszakban (lényegében) ezután csak munkásmozgalmi hősokeket temettek ide. Sokszor más helyszínről – így külföldről is – hoztak ide neves halottakat.

A rendszerváltás időszakától kezdődően, korlátozott mértékben ugyan, de ismét megnyitották a temetőt.

A szerző – természetesen saját értelmezésében – igyekszik bemutatni a legkülönbözőbb okokból fontosnak tartott személyek sírjainak helyét – fellelhetőségét – a temető mai viszonyai között. Ezek a kiadvány segítségével valóban könnyen megtalálhatók.

Így olvashatunk politikusok, egyházi személyiségek, katonák, tudósok, orvosok, fővárosi vezetők, előljárók, írók, újságírók, jogászok, művészek, zenészek, színművészek, tőkésék, sportolók sírhelyeiről. Nagy hangsúlyt kapnak 1848–1849, 1918–1919, 1956 itt nyugalomra helyezett hősei, résztvevői.

A publikációban igen aprólékosan szerepelnek a magyar, illetve a nemzetközi munkásmozgalom kisebb-nagyobb szerepet játszott itt nyugvó személyiségeinek, illetve a szocialista korban meghatározó szerepet játszó sírhelyei.

A szerző mindenkiről közli a legfontosabb adatokat.

Az ismertett anyag genealógiai kutatásainkhoz nyújthat hasznos segédanyagot.

Pandula Attila

KALAVSZKY GYÖRGYI: Emigrációban a szabadságért.

Az olaszországi és poroszországi magyar légiók tisztjeinek fényképkatalógusa 1849–1867.
Hadimúzeum Alapítvány. Bp., 2003. 167 p., 273 fényképpel; olasz és német kivonatokkal.
ISBN 962 206 864 5

Sajátos történeti ikonográfiai mű született a közelmúltban, amelyhez hasonló sajnós nagyon ritka a magyarországi publikációk sorában. Az ismert olaszországi és a – sokak által kevésbé ismert – poroszországi magyar légió tisztjeinek, katonáinak 273 fényképfelvételét közli a szerző. A túlnyomórészt ún. vizitkártya (6×10 cm-es) fényképek a vonatkozó két legnagyobb gyűjteményt reprezentálják. 146 darab a budapesti Hadtörténeti Múzeumból, 127 db pedig a Magyar Nemzeti Múzeumból került közlésre.

A Hadtörténeti Múzeum fényképei három különböző forrásból származnak. 1925-ben került a Magyar Királyi Hadtörténeti Múzeumba 37 darab fénykép „Salzburgból Bajnár” eredet megjelöléssel. 1928-ban egy 79 fényképet tartalmazó (korabeli) albumot vásároltak a Tolnai József és Társa cégtől. 1953-ban 65 darab fényképet vettek meg dr. Balassa Bálinttól (Budapest).

A Magyar Nemzeti Múzeum fényképeinek zöme Schmidt Béláné – eredetileg a Parlamenti Múzeumnak adott – 1933-as ajándékából származik.

Rövid áttekintés mutatja be a légió történetét, kronológiáját, előljáróikat stb. A kötet gerincét a katalógus adja, amely alfabetikus sorrendben közli minden egyes (kvalitásos) felvétel reprodukcióját és a fényképekre vonatkozó valamennyi információt. Egyes személyekről (pl. Adler József, Almány Adolf, báró Balassa Antal, Mondola Sándor, Sréter Lajos) több fényképet is közöltek. Szerepelnek az adott egységek vezetői (pl. Klapka György tábornok, nemeskéri Kiss Miklós ezredes, Ihász Dániel ezredes, Türr István tábornok). A közölt képeken láthatunk tábornokokat (pl. Gál Sándor, Vetter Antal), törzstiszteket (pl. Krivácsi József ezredes, Tüköry Lajos alezredes, Koelbe Károly őrnagy) és főtiszteket (pl. Szabó Gusztáv százados, Mátyus Izidor főhadnagy, Papp Ferenc hadnagy).

A tiszteknél jóval kisebb számban, de megtalálhatóak tiszthelyettesek (pl. Krestik Gaetano őrmester, Deák Kristóf számvevő őrmester), tisztetek (pl. Lóvy Dávid tizedes és közkatona is (pl. Bassi József, Figler Antonin). A kötet végén tizenkét csoportkép is helyet kapott.

A közölt személyek között (társadalmi összetételét tekintve) a kor viszonyainak megfelelően sok a nemes (pl. Czobel, Deák, Gaál, Perczel, Sággy) és előfordulnak főnemesek is (pl. báró Balassa, gróf Csáky, gróf Károlyi, gróf Teleki családok sarjai).

A mű igen hasznos lehet archontológiai, genealógiai, egyenruha-történeti, falerisztikai kutatások szempontjából is.

Pandula Attila

KARÁCSONYI JÁNOS: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. Budapest, 1900. Reprint. II. kiadás. Nap Kiadó. Budapest, 2004. 1424 p.

Karácsonyi János munkájának első kiadása 1900-ban jelent meg. A mű történészek, családtörténészek fontos kézikönyvévé, kutatásaik megkerülhetetlen kiindulási alapjává vált. A 20. század közepére már könyvritkaságnak számított. Így érthető, hogy a Nap Kiadó 1995-ben adta közre a könyv reprint változatát, ami hamarosan az antikváriumok keresett ritkasága lett. Örvendetes, hogy 2004-ben a mű ismét megjelent. Kétségtelen, hogy *Engel Pál: Magyar középkori adattár. Középkori magyar genealógia CD-je* (Budapest, 2001.) szélesebb forrásbázison új adatokkal egészítette ki a múlt század elején élt történész táblázatait. Ám nem tette *Karácsonyi* munkáját feleslegessé. Nem csak azért, mert *Engel* művében nem

található meg minden nemzetség. Hanem azért is szükség van *Karácsonyi* könyvére, mert a jeles szerző részletesen szövegezte a családok történetéről, birtokviszonyairól.

A Kiadó az eredetileg több kötetes művet, amit kiegészített *Csoma Józsefnek* a nemzetségi címerekről szóló része, egy könyvvé egyesítette. Ellátta közös névmutatóval s konkordancia jegyzékkel, amely azt segíti elő, hogy a régebbi hivatkozásokat a jelen munkában pontosabban át lehessen tekinteni. Az utószót *Kubinyi András* írta, aki értékelt *Karácsonyi* munkáját, s a szakirodalom fontosabb eredményeiről tájékoztatta az olvasót.

Draskóczy István

TÁJÉKOZTATÓ

Szerzőink figyelmébe

A szerkesztőség kizárólag olyan kéziratokat fogad el, amelyek megfelelnek a szerkesztőség által előírt követelményeknek. Kérjük a tanulmányok és az ismertetések szerzőit, hogy minden esetben lehetőleg végleges szövegű kéziratokat küldjenek, mivel a korrektúrában a szerkesztők által megszerkesztett kéziratokon változtatásokra már nincs lehetőség. A szerkesztőség jegyzetapparátussal együtt 0,5–1 íves (20–40 000 „n”) tanulmányokat, recenziók esetében maximum 5 oldalas (10 000 „n”) fogad el. Ennél nagyobb terjedelmű kéziratokat technikai okokból nem tudunk közölni. Az ismertetéseknél kérjük az ismertetendő mű (művek) pontos bibliográfiai adatait közölni.

Az egységes jegyzetapparátus étekében tisztelettel kérjük az alábbiak betartását: – A hivatkozott művek szerzőinek nevét kurziválni kell; nem kurziváljuk viszont szerkesztőjének (szerkesztőinek) nevét. Ez utóbbiakat a jelzett könyv, tanulmánykötet címe után zárójelbe téve adjuk meg (pl. Szerk.: Domanovszky Sándor.). Ha egy műnek több szerzője, illetve szerkesztője van, azokat nagy kötőjellel (–) válasszuk el egymástól. A szerző(k) neve után a cím előtt kettőspontot tegyünk (pl.: *Domanovszky Sándor.*).

– Az oldalhivatkozáskor kérjük az oldal sorszámát megadni, a tól–ig-oldalszámok és évszámok esetében nagy kötőjelet [–] írjunk (38–40, 61–72).

– A hivatkozáskor csak a kiadás helyét és évét tüntessük fel, a kiadót nem.

– Ha a hivatkozott mű esetében több kiadási hely van megadva, az egyes helységeket rövid kötőjellel válasszuk el egymástól (pl.: Wien-Köln; Budapest-Debrecen). Ha a kiadás helye Budapest, azt mindig rövidítve írjuk ki (Bp.) A kiadás helye után, az év előtt vesszőt kell tenni (pl.: Bp.,)

– Amennyiben a hivatkozott mű valamilyen sorozat keretében jelent meg, a sorozat címét a kiadási hely, és év után zárójelben tüntessük fel. Pl.: (Monumenta Hungariae Historica).

– Ha tanulmánykötetben napvilágot látott cikket idézünk, úgy a hivatkozott tanulmány után ,In’ szócskát írjuk, és közvetlen utána adjuk meg a tanulmánykötet címét és zárójelben a szerkesztő-jét/szerkesztőit.

– Folyóiratban megjelenő cikkekre történik utaláskor nem tesszük ki az ,In’ szócskát. A hivatkozott folyóirat címét kurziváljuk, és utána tegyünk vesszőt; ezt követi az évfolyam vagy kötetszám, majd zárójelbe téve a megjelenés éve, utána pedig

az illető évben megjelent szám, végül pedig az oldalszám. Pl.: *Történelmi Szemle*, 1 (1958) 1. sz. 52.

– Amennyiben ugyanarra a műre történik hivatkozás, kérjük a hivatkozott szerző családi nevét teljesen megismételve, keresztnevét azonban rövidítve megadni, utána kettős pontot tenni, utána pedig az „i. m.” jelölést használni. Ezt követi az oldalszám. (Pl.: Nagy I.: i. m. 32.). Ha egymást követően ugyanarra a műre és oldalszámra hivatkozunk, az „Uo.” jelet kell használni. Ha ugyanazon szerző egy másik munkájára, tanulmányára hivatkozunk, úgy az utóbbit/utóbbiakat az előbb idézettől egyértelműen el kell elkülöníteni (pl. rövidített címmel, vagy a megjelenés évével) és erre hivatkozni. Ha több kötetes műre történik hivatkozás, kérjük minden esetben az idézett kötetszámot, eltérő kiadási hely és év esetén ez utóbbiakat is feltüntetni. (Pl. Nagy I.: i. m. II. k. Pest, 1858.)

– A kéziratokban az évszázadokat – idézetek, tanulmány- és könyvcímek kivételével – arab számmal jelöljük.

– Írásait minden esetben 3,5” formátumú kislemezen Word for Windows ’95, ’97, ’98 vagy ’2000 szövegszerkesztő programban készítve juttassák el a szerkesztőségbe egy kinyomtatott kéziratpéldány kíséretében. A szöveget balra zártan írják, és azt a kurziválás, kövérítés és jegyzetszám-emelés kivételével ne formázzák.

– A betűtípusok megválasztásakor ajánljuk a Times New Roman-t.

– A lábjegyzeteket automatikus számozással kérjük megadni, „végjegyzet”-programot választva. Így a jegyzetek az eddigi gyakorlatnak megfelelően a tanulmányok végére kerülnek.

– Amennyiben a kiadandó tanulmányban képet/képeket is kívánnak közölni, kérjük azt/azokat mellékelni, vagy digitális lemezen a kézirathoz csatolva beküldeni, minden esetben jelölve a kéziratban, az/azok hova kerüljön/kerüljenek.

– Amennyiben nagyobb méretű táblázatokat kívánnak közölni, melyek meghaladják a folyóirat szedéstükör-szélességét, kérjük azokat a tanulmány szövegének végéhez illeszteni, külön szakaszban. A genealógiai táblázatokat ne számítógépes programban készítsék, hanem azokat kézzel megrajzolva csatolják a tanulmányhoz.

A folyóiratban közlésre kerülő tanulmányokról különlenyomatokat készítettünk, melyeknek árát levonjuk a szerzők tiszteletdíjából.

TARTALOM

Solymosi László professzor hatvan éves	1
Solymosi László műveinek bibliográfiája (Összeáll.: Kristóf Ilona–Mészáros Orsolya)	3

I. Értekezések, önálló cikkek

Kristóf Ilona: A váradi káptalan méltóságviselői 1440–1526 között	10
Horváth Lajos: Pest–Pilis–Solt vármegye alispánjai 1583–1711. (Archontológiai összeállítás)	20
Merényi-Metzger Gábor: A zebegényi monostor tényleges előjáróinak és címzetes apátjainak archontológiája	32
Rainer Pál: Egy megnevesített hajdúcsalád, a váradi Balássyak – másként Okányiak – címere, 1611, 1793.....	41
Berényi László: Galánthai és fraknoi gróf Eszterházy Miklós (1711–1764). Egy 18. századi magyar diplomata a cárok udvarában.....	49

2. Kisebb rovatok

<i>Nekrológ. Kristó Gyula 1939–2004 (Bertényi Iván)</i>	56
Főtűkári beszámoló az 1999–2003. évről a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság közgyűlésén (Pandula Attila).....	58
A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság 2004. évi programja	59

Könyvismertetés

Dokumenty Polskie z archiwów dawnego królestwa Węgier. Documenta ad res Poloniae pertinentia, quae in archivis veteris regni Hungariae asservantur. Wydal i opracował STANISŁAW A. SROKA. Tom. I. (do 1450 r.). Towarzystwo Naukowe „Societas Vistulana”. Kraków, 1998. 150 p.; Tom. II. (dokumenty z lat 1451–1480). Towarzystwo Naukowe „Societas Vistulana”. Kraków, 2000. 211 p. (Draskóczy István)	60
Kollár Ádám Ferenc levelezése. A leveleket sajtó alá rendezte, a bevezetőt írta és a jegyzeteket készítette SOÓS ISTVÁN. Universitas Kiadó. Budapest, 2000. 548 p./Magyarországi tudósok levelezése IV./ (Draskóczy István)	64
Documenta Romaniae Historica C. Transilvania. Volumul XIV. (1371–1375). Volumul întocmit de: AUREL RĂDUȚIU, VIORICA PERVAİN, SUSANA ANDEA, LIDIA GROSS. Editura Academiei Române. București, 2002. 815 p. (Újj Anna)	65
LAKATOS ANDOR (szerk.): A Kalocsa–Bácsi Főegyházmegye történeti sematizmusa 1777–1923. Kalocsai Főegyházmegye Levéltára kiadása. Kalocsai Főegyházmegyei Gyűjtemények kiadványai. 3. Kalocsa, 2002. 486 p., (Pandula Attila)	67
LIMBACHER GÁBOR: Hazaszeretet, magyarságtudat a népéletben, Palóc Múzeum kiadása. Balassagyarmat, 2002. 242 p. (Pandula Attila)	67
LADISLAV VRTEL: Heraldická terminológia. I. Kiadó: Slovenská geneologicko-heraldická spoločnosť, sorozat: Bibliotheca Heraldica Slovaca. Martin, 2003. 196 p. (Pandula Attila)	68
BEKE MARGIT szerk.: Esztergomi érsekek 1001–2003. Szent István Társulat kiadása. Bp., 2003. 480 p. (Pandula Attila)	68
VARGA FERENCNÉ: Kerepesi temető. Tarsoly Kiadó. Bp., 2003. 56 p. (Pandula Attila)	69
KALAVSZKY GYÖRGYI: Emigrációban a szabadságért. Az olaszországi és poroszországi magyar légiók tisztjeinek fényképkatalógusa 1849–1867. Hadimúzeum Alapítvány. Bp., 2003. 167 p. (Pandula Attila)	69
KARÁCSONYI JÁNOS: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. Bp., 1900. Reprint. II. kiadás. Nap Kiadó. Budapest, 2004. 1424 p. (Draskóczy István)	70
Tájékoztató (Szerzőink figyelmébe).....	71
Hazai és nemzetközi hírek	57, 59